

Інститут соціальної та політичної психології
Національна академія педагогічних наук України
Інститут соціальної та політичної психології
Національна академія педагогічних наук України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПЕДЬКО КАТЕРИНА ВАСИЛІВНА

УДК 316.62: 314.72

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВІДНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО
КАПІТАЛУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ**

19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ К.В. Педько

Науковий керівник – Кочубейник Ольга Миколаївна, доктор психологічних наук, старший науковий співробітник

Київ – 2019

АНОТАЦІЯ

Педько К. В. Психологічні чинники відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. – Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, Київ, 2019.

У роботі представлено результати дослідження особливостей впливу психологічних чинників на відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб (ВПО), актуальність якого обумовлена необхідністю визначення шляхів психологічної допомоги значній частині населення України. З'ясування вказаних впливів допоможе прискорити процес адаптації ВПО до нового соціального оточення. Необхідність в дослідженні соціального капіталу ВПО викликана тим, що суттєва частина контактів їх соціальної мережі втрачена та потребує відновлення.

Соціальний капітал визначено як сукупність актуальних та потенційних ресурсів соціальної мережі особи, які вона використовує виходячи зі своїх інтересів. В якості його компонентів виділено ресурси соціальної мережі актора, довіру та готовність до взаємодопомоги.

Побудовано модель впливу психологічних чинників на відновлення соціального капіталу ВПО, де в якості вказаних чинників за результатами теоретичного аналізу виокремлено їх соціальну ініціативність, атитюди та перцептивно-інтерактивну компетентність.

Соціальна активність, соціальна автономність та соціальна адаптивність розглядаються в якості складових соціальної ініціативності. Атитюди розглядаються через переконаність у справедливості та доброзичливості оточуючого світу та в контрольованості подій. Перцептивно-інтерактивна компетентність представлена через здатність

адекватно сприймати іншу людину, взаєморозуміння, орієнтацію на прийняття партнера та на досягнення компромісу при побудові соціальних контактів, а також через наявність взаємовпливу.

Обґрунтовано комплексну програму методів психологічної діагностики для виявлення особливостей впливу психологічних чинників на відновлення соціального капіталу ВПО. Внутрішня валідність та надійність дослідження забезпечувалася такими процедурами контролю як зниження нееквівалентності вибірок, усунення викривлень, які вносить експериментатор.

Експериментальну групу в дослідженні складають внутрішньо переміщені особи, а контрольну – особи, які не змінювали місце проживання протягом тривалого часу.

Особливості соціального капіталу ВПО було визначено за допомогою порівняння кореляційних плеяд, які відображають статистично значущі зв'язки між компонентами соціального капіталу, у двох групах досліджуваних: прямий зв'язок між горизонтальним колективізмом та дозвіллевим ресурсом; обернений зв'язок між горизонтальним індивідуалізмом та соціальною довірою; між вертикальним колективізмом та соціально-професійним ресурсом та ресурсом соціальних інститутів; між емоційним ресурсом (особисті зв'язки з іншими людьми) та соціальною довірою й інституційною довірою.

Для з'ясування системної організації й можливого сукупного впливу виокремлених чинників на компоненти соціального капіталу було проведено процедуру факторного аналізу. За результатами проведеного факторного аналізу виокремлено психологічні чинники відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб другого порядку: «ефективна взаємодія», «продуктивне спілкування», «оптимізм», «позитивне світосприйняття», «власна відповідальність», «соціальна гнучкість», «самоконтроль».

За допомогою факторного аналізу визначено, що психологічні чинники відновлення соціального капіталу другого порядку в групі внутрішньо

переміщених осіб та в контрольній групі істотною мірою різняться. Обидві факторні структури мають спільний фактор «продуктивне спілкування», проте якщо групі ВПО найбільше навантаження отримав фактор, що відображає ефективну взаємодію з оточенням, то в групі осіб, які не змінювали місце проживання, найбільше навантаження отримав фактор, який стосується позитивного сприйняття світу.

Зроблено висновок, що визначальне значення в організації впливу на соціальний капітал мають такі психологічні чинники другого порядку, як «ефективна взаємодія» та «продуктивне спілкування». Вказані чинники сприяють налагодженню та підтриманню соціальних контактів; тим самим підкреслено важливість для ВПО відновлення соціальних контактів на новому місці проживання. На цій основі у групі ВПО було сформовано чотири субвибірки залежно від навантаження кожного із вказаних чинників (оскільки фактори «ефективна взаємодія» та «продуктивне спілкування» є ортогональними за побудовою).

Показники цих субвбірок було піддано порівняльному аналізу, що надало можливість встановити відмінності у впливі цих чинників другого порядку на такі показники соціального капіталу ВПО як готовність до взаємодопомоги, соціальна довіра та інституційна довіра. А отже, відновлення соціального капіталу, а саме – збільшення внутрішньої готовності до взаємодопомоги всередині групи та соціальної й інституційної довіри – потребує зміни способів та моделей спілкування та взаємодії з оточенням, тобто роботи над соціальною ініціативністю та перцептивно-інтерактивною компетентністю.

На основі проведення двофакторного дисперсійного аналізу встановлено особливості впливу психологічних чинників на відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб, які виявились у взаємодії вимушеного переміщення (перша незалежна змінна) та рівня вираженості виокремлених психологічних чинників (друга незалежна змінна) на показники соціального капіталу (залежні змінні).

Встановлено, що у ВПО зростання показників соціальної автономності призводить до зниження рівня соціальної довіри та інституційної довіри, та до зростання показників соціально-професійного та дозвіллевого ресурсів ВПО.

Зростання показників соціальної адаптивності спричинює збільшення показників горизонтального індивідуалізму ВПО.

Зроблено висновок, що зростання задоволеності своїм становищем в групі, максимальна гнучкість поведінки та контактність пов'язані з підвищенням внутрішньої готовності до взаємодопомоги людям поза межами групи, з якою себе ототожнює переселенець.

Зростання показників переконаності в доброті оточуючого світу призводить до збільшення показників горизонтального індивідуалізму, горизонтального колективізму, вертикального колективізму та дозвіллевого ресурсу ВПО. Отже, така переконаність підвищує готовність до взаємодопомоги щодо людей поза межами групи, з якою себе ототожнює переселенець, готовність до взаємодопомоги членам власної групи, готовність до взаємодопомоги, що формується з урахуванням становища, яке займають члени групи, а також сприяє збільшенню ресурсів, пов'язаних з приватною сферою, які стосуються відпочинку та проведення вільного часу.

Зростання показників переконаності в контрольованості світу призводить до зниження показників горизонтального індивідуалізму та збільшення показників дозвіллевого ресурсу ВПО. Вказана переконаність зменшує готовність до взаємодопомоги щодо людей поза межами групи та сприяє збільшенню ресурсів, пов'язаних з проведенням дозвілля, у внутрішньо переміщених осіб.

Зростання показників переконаності у випадковості як принципі розподілу життєвих подій призводить до збільшення показників ресурсу продуктивних вмінь та соціально-професійного ресурсу ВПО.

Зростання показників переконаності в удачі призводить до збільшення показників горизонтального індивідуалізму ВПО. Вказана переконаність

збільшує внутрішню готовність до взаємодопомоги щодо людей поза межами групи, з якою себе ототожнює переселенець.

Зростання показників орієнтації на прийняття партнера приводить до збільшення показників горизонтального колективізму, ресурсу продуктивних вмінь, дозвіллевого ресурсу, ресурсу соціальних інститутів ВПО. Отже, наявність прагнення до спілкування, яке має в своїй основі взаємоповагу, увагу та щирість один до одного, буде сприяти збільшенню готовності до взаємодопомоги членам власної групи у внутрішньо переміщених осіб, а також збільшенню вказаних вище ресурсів.

Зростання показників орієнтації на адекватність сприймання та розуміння партнера приводить до збільшення показників ресурсу продуктивних вмінь, емоційного ресурсу, ресурсу соціальних інститутів ВПО. Наявність прагнення до створення гарних взаємовідносин, всебічне обговорення проблем та врахування різних точок зору, будуть сприяти збільшенню вказаних ресурсів у ВПО.

Зростання показників орієнтації на досягнення компромісу спричинює зниження показників соціальної довіри, інституційної довіри, горизонтального індивідуалізму, але приводить до зростання показників горизонтального колективізму та ресурсу продуктивних вмінь ВПО. Отже, для збільшення соціальної та інституційної довіри та внутрішньої готовності до взаємодопомоги щодо людей поза межами групи, з якою себе ототожнює особа, ВПО необхідно визначати шляхи урегулювання суперечностей співвідносно з ситуацією, і не завжди віддавати перевагу компромісним рішенням. Одночасно, наявність бажання врегулювати суперечності, поступаючись чимось в обмін на поступки іншого, будуть сприяти збільшенню готовності до взаємодопомоги членам власної групи у внутрішньо переміщених осіб та збільшенню вказаних ресурсів.

Найбільшу зміну показників соціального капіталу у ВПО викликають такі психологічні чинники, як соціальна автономність, переконаність в доброті оточуючого світу, орієнтація на прийняття партнера та орієнтація на

досягнення компромісу. Найбільш рухливими сферами соціального капіталу виявились готовність до взаємодопомоги щодо людей поза межами групи, з якою себе ототожнює переселенець, та готовність до взаємодопомоги членам власної групи, а також дозвілєвий ресурс та ресурс продуктивних вмінь. Це варто враховувати під час розробки тренінгів та психокорекційних програм для роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Ключові слова: соціальний капітал, внутрішньо переміщені особи, довіра, соціальна ініціативність, перцептивно-інтерактивна компетентність, атитюди.

SUMMARY

Pedko K.V. Psychological factors in restoration of social capital of internally displaced persons. – on the rights of the manuscript.

Dissertation for a Candidate Degree in Psychological Sciences specialty 19.00.05 - social psychology; psychology of social work. - Institute of Social and Political Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2019.

The work presents the results of the study on features of influence of psychological factors for restoring social capital internally displaced persons (IDPs) which necessity is relevant identifying ways of psychological assistance to a large part of the population of Ukraine.

Identifying these impacts will help accelerate the process of IDPs' adaptation to new social environment. The need for research on the social capital of IDPs is due to the fact that a significant part of their social network contacts is lost and needs to be restored.

Social capital is defined as a set of current and potential resources of the social network of the person that one uses based on one's own interests. The trust and willingness to help each other are highlighted as components of social network resources.

The model of influence of psychological factors on recovery social capital of IDPs is constructed, where as the indicated factors on the results of theoretical analysis there are distinguished their social initiative, attitudes and perceptual-interactive competence.

Social activity, social autonomy and social adaptability are seen as components of social initiative. Attitudes are viewed through conviction of justice and benevolence

of the world and in the control of events. Perceptive-interactive competence is represented by the ability to adequately perceive another human, mutual understanding, orientation towards acceptance of the partner and on reaching a compromise in building social contacts, as well as through the presence of mutual influence.

The complex program of methods of psychological diagnostics is substantiated to identify features of the influence of psychological factors on recovery social capital of IDPs. Internal validity and reliability of the study provided by such control procedures as the reduction of sampling non-equivalence, elimination of distortions made by the experimenter.

The experimental group in the study is formed of internally displaced persons and control group – of persons who did not change their place of residence for a long time.

Features of social capital of IDPs were identified with the help of comparing correlative pleiades that reflect statistically significant associations between components of social capital in the two study groups: a direct link between horizontal collectivism and leisure resource; the inverse relationship between horizontal individualism and social trust; between vertical collectivism and the socio-professional resource and the resource of social institutions; between emotional resource (personal connections with others) and social trust and institutional trust.

To find out about system organization and possible cumulative impact separate factors on the components of social capital there was conducted factor

analysis procedure. According to the results of the factor analysis, there were singled out the second-order psychological factors of internally displaced persons' social capital recovery: "effective interaction", "productive communication", "optimism", "positive worldview", "own responsibility", "social flexibility", "self-control".

With the help of factor analysis it is determined that the second-order psychological factors of restoration social capital within the group of internally displaced persons and the control group are significantly different. Both factor structures have a common factor of "productive communication", but if the IDP group received the highest load factor reflecting effective interaction with the environment, then the group that did not change their place of residence received the highest load related to the positive perception of the world.

It is concluded that such psychological factors of the second order as "effective interaction" and "productive communication" are of decisive importance in the organization of influence on social capital. These factors contribute to the establishment and maintenance of social contacts; thereby emphasizing the importance for IDPs of restoring social contacts at their new place of residence. On this basis, four sub-samples were formed in the IDP group, depending on the load of each of these factors (since the factors "effective interaction" and "productive communication" are orthogonal in construction).

The indicators of these sub-samples were subjected to comparative analysis, which made it possible to identify differences in the impact of these second-order factors on such indicators of social capital of IDPs as readiness for mutual assistance, social trust and institutional trust. Consequently, the restoration of social capital, namely, the increase of internal willingness for intra-group mutual assistance and social and institutional trust, requires a change in the ways and models of communication and interaction with the environment, that is, work on social initiative and perceptive-interactive competence.

On the basis of two-factor analysis of variance, the peculiarities of the influence of psychological factors on the recovery of social capital of internally

displaced persons were found. They were found in the interaction of forced displacement (the first independent variable) and the level of expression of the psychological factors (the second independent variable) on the indicators of social capital (dependent variables).

It has been found that in IDPs the growth of indicators of social autonomy leads to a decrease in the level of social trust and institutional trust, as well as to an increase in indicators of socio-professional and leisure resources of IDPs.

The increase in indicators of social adaptability leads to an increase in the horizontal individualism of IDPs.

It is concluded that increased satisfaction with their status in the group, maximum flexibility of behavior, and contact are associated with increased internal readiness to help people outside the group with which one IDP identifies oneself.

An increase in conviction in the goodness of others leads to an increase in horizontal individualism, horizontal collectivism, vertical collectivism and IDPs' leisure resource. Thus, this conviction increases the willingness to help one another out of the group with which one IDP identifies oneself, readiness for mutual assistance for their own group members, readiness for mutual assistance, which is tailored to the status of group members, and contributes to the increase of private-related and leisure resources.

An increase in confidence in the controllability of the world leads to a decrease in horizontal individualism and an increase in IDP leisure resource. This belief decreases the readiness for mutual assistance for people outside the group and promotes increasing the leisure resources of internally displaced persons.

An increase in confidence in indicators of contingency as a principle of life-event sharing leads to an increase in indicators of the productive capacity resource and the socio-professional resource of IDPs.

An increase in the indicators of conviction in luck leads to an increase in the horizontal individualism of IDPs. The aforementioned conviction increases the internal willingness to help one another out of the group with which the displaced person identifies himself/herself.

Increasing the indicators of orientation towards the acceptance of a partner leads to an increase in the indicators of horizontal collectivism, resource of productive skills, leisure resource, resource of social institutions of IDPs. Therefore, having a desire for communication, which is based on mutual respect, attention and sincerity for one another, will increase the willingness to assist one another in the group of internally displaced persons, as well as increase the resources mentioned above.

The increase in the indicators of orientation towards the adequacy of perception and understanding of the partner leads to an increase in indicators of the resource of productive skills, emotional resource, the resource of social institutions of IDPs. The desire to build good relationships, to discuss issues comprehensively, and to take different perspectives into account, will help to increase these resources in IDPs.

An increase in compromise-oriented indicators leads to a decline in indicators of social trust, institutional trust, horizontal individualism, but leads to an increase in horizontal collectivism and a productive skills resource for IDPs. Therefore, in order to increase social and institutional trust and internal readiness for mutual assistance for people outside the group with which the individual identifies himself / herself, IDPs need to identify ways of resolving contradictions according to the situation, and not always favor compromise solutions. At the same time, having a desire to resolve contradictions, giving in to something in exchange for the actions of others, will help to increase the readiness of internally displaced persons for mutual assistance to members of their own group and to increase the resources mentioned above.

Psychological factors such as social autonomy, belief in the goodness of others, orientation towards partner acceptance, and orientation towards reaching a compromise lead to the biggest change in the indicators of social capital IDPs. The most moving spheres of social capital were readiness for mutual assistance to people outside the group with which the displaced person identifies himself / herself, and readiness for mutual assistance to members of their own group, as well

as a leisure and productive skills resources. This should be taken into account when designing training and psycho corrective programs for working with internally displaced persons.

Keywords: social capital, internally displaced persons, trust, social initiative, perceptive-interactive competence, attitudes.

СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

А) Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Педько К.В. (2015). Соціально-психологічні особливості вимушених переселенців. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. 128, 201–204.

2. Педько, К.В. (2018). Вплив соціальної активності на соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 3 (62), 114–121.

3. Педько К.В. (2016). Теоретична модель дослідження соціального капіталу вимушених переселенців. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки»*. 5 (2), 120–124.

4. Педько К.В. (2018) Особливості взаємозв'язків компонентів соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб (ВПО). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки»*. 2. (1), 150–154.

5. Педько К.В. (2018) Особливості соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб: порівняльний аналіз кореляційних плеяд. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки»*. 3 (1), 180–184.

6. Педько К.В. (2018) Перцептивно-інтерактивна компетентність як чинник становлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки»*. 5, С. 194–199.

Б. Опубліковані праці апробаційного характеру:

7. Педько К.В. Інтерактивно-перцептивний компонент соціального капіталу вимушених переселенців. Психологія і педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання ХХІ століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 9-10 грудня 2016 р.). Харків: Східноєвропейська організація «Центр педагогічних досліджень», 2016. С. 122–123.

8. Педько К.В. Вплив соціальних атитюдів на соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб. *Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 21-22 вересня 2018 р.). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2018. С.71–74.

9. Педько К.В. Вплив перцептивної компетентності на соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб. *Сучасна педагогіка та психологія: методологія, теорія і практика*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28-29 вересня 2018 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2018. С.187–189.

10. Педько К.В. Соціальна активність як компонент соціального капіталу вимушених переселенців. *Психологія в контексті сучасних досліджень проблем розвитку особистості*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 25-26 листопада 2016 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2016. С. 84–86.

11. Педько К.В. Соціальні атитюди як компонент соціального капіталу вимушених переселенців. *Сьомі сіверянські соціально-психологічні читання*: матеріали всеукр. наукової конф. (Чернігів, 14 грудня 2016 р.). Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2016. С.140–142.

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТЕЙ У ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	23
1.1. Концепції соціального капіталу: основні положення та особливості інтерпретації феномену	23
1.2. Соціально-психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб	38
1.3. Теоретична модель впливу психологічних чинників на відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб	54
Висновки до першого розділу	64
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРОЦЕДУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ВІДНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	66
2.1. Організація емпіричного дослідження впливу психологічних чинників на відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб	66
2.2. Процедури контролю надійності та валідності дослідження	79
2.3. Методичний інструментарій дослідження психологічних чинників відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб	89
Висновки до другого розділу	96
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ВІДНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	98
3.1. Відмінності показників прояву основних компонентів соціального капіталу експериментальної та контрольної груп	98
3.2. Особливості взаємозв'язків між компонентами соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб	104
3.3. Структура психологічних чинників відновлення соціального капіталу експериментальної та контрольної груп	112

3.4. Вплив соціальної ініціативності на соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб	124
3.5. Вплив атитюдів на соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб	137
3.6. Вплив перцептивно-інтерактивної компетентності на соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб	152
3.7. Рекомендації по відновленню соціального капіталу для психологічної роботи з внутрішньо переміщеними особами	175
Висновки до третього розділу	189
ВИСНОВКИ	191
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	194
ДОДАТКИ	214

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вирішення соціальних та психологічних проблем внутрішньо переміщених осіб наразі має особливу актуальність в Україні, оскільки бойові дії на сході країни та анексія Криму спричинили значне переміщення населення вказаних регіонів до інших областей. Частину соціальних зв'язків, встановлених та розвинутих протягом тривалого часу, у зазначеної категорії осіб було втрачено. Проте одним із ефективних шляхів прискорення інтеграції внутрішньо переміщених осіб в нове соціальне середовище є відновлення звичного способу життя, а отже – й звичного способу використання соціальних контактів, за рахунок котрих вирішуються економічні, професійні, побутові, особисті проблеми. А тому звернення уваги на роль соціального капіталу у процесі відновлення ефективності життя й діяльності життєдіяльності внутрішньо переміщених осіб та прискорення процесу їх адаптації й інтеграції є перспективним напрямом у вирішенні цього актуального завдання.

Хоча поняття соціального капіталу є порівняно новим для соціальної психології, тим не менш, розроблено різноманітні теорії, в котрих погляди на його зміст та складові різняться. Так, ключовими компонентами соціального капіталу вважають ресурсність (Р. Барт, А. Брюні, П. Бурдьє, О. Демків, Н. Лін, І. Семків), довіру (А. Брюні, М. Вулкок, О. Демків, Д. Нараян, Р. Патман, І. Семків, П. Стрітен, Ф. Фукуяма), соціальні мережі (Р. Барт, У. Бейкер, М. Вулкок, О. Демків, Н. Лін, Д. Нараян, П. Стрітен), соціальні норми (У. Бейкер, М. Вулкок, Дж. Коулман, Д. Нараян, П. Стрітен), толерантність (А. Брюні, Н. Лебедева, А. Татарко).

В Україні соціальний капітал аналізується такими українськими дослідниками, як П. Блозва, Є. Гугнін, О. Демків, М. Лесечко, О. Ніздрань, І. Семків, В. Чепак.

Спільним знаменником у тлумаченні соціального капіталу є його інтерпретація як сукупності актуальних та потенційних ресурсів соціальної мережі особи, які вона використовує виходячи зі своїх інтересів.

З іншого боку, вивчення проблем внутрішньої міграції також є багатоаспектним. Зокрема, у поле зору науковців потрапляли особливості смислоутворення (В. Сохранов), переживання тривоги (Ф. Березін, В. Гриценко, Г. Солдатова), специфіка соціально-психологічної дезадаптації (Т. Вашека, В. Гриценко, В. Константинов, І. Музиченко, Т. Паршина, О. Риндзак, Г. Солдатова, Н. Стукаленко, С. Чернікова, Р. Шаміонов, М. Южанін), недовіра (Ю. Серєда). Також підкреслюється важливість державного (законодавчого) визначення такого виду міграції як «вимушені переселенці» (О. Блинова, М. Слюсаревський).

Однак попри значні доробки науковців в обох згаданих площинах, недостатньо дослідженою й наразі актуальною є проблема визначення психологічних чинників відновлення соціального капіталу у внутрішньо переміщених осіб, оскільки такі чинники можуть постати основою розроблення різноманітних програм та тренінгів, спрямованих на прискорення процесу адаптації. Саме це й зумовило вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної роботи лабораторії психології мас і спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України «Соціально-психологічні чинники подолання бідності як стилю життя» (2011–2015рр., державний реєстраційний номер 0111U001263), «Психологічні стратегії адаптації спільноти до умов і наслідків воєнного конфлікту» (2016–2018 рр., державний реєстраційний номер 0116U003300). Тему узгоджено бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 29.05.2018 р.).

Мета дослідження полягає у визначенні впливу психологічних чинників на відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Для досягнення поставленої мети дослідження було визначено такі **завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз досліджень соціального капіталу та виокремити аспекти, пов'язані з ризиком його втрати у внутрішньо переміщених осіб.

2. Охарактеризувати особливості і компоненти соціального капіталу та визначити специфіку зв'язків між ними у внутрішньо переміщених осіб.

3. Виокремити та проаналізувати характер дії психологічних чинників відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб.

Об'єкт дослідження: соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб.

Предмет дослідження: психологічні чинники відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення поставлених завдань використано:

– *теоретичні методи* – аналіз та узагальнення наукової літератури із проблеми дослідження для з'ясування стану роздробленості предмету дослідження; систематизація та інтерпретація зібраних даних із метою визначення впливу виділених психологічних чинників на відновлення соціального капіталу ВПО;

– *емпіричні методи:* методика дослідження індивідуального соціального капіталу Р. Стили «КРІКС (Kwestionariusz do pomiaru indywidualnego kapitału społecznego)» (адаптація І.І. Семків), «Шкала соціальної довіри» (Дж. Роттера, адаптована С. Достоваловим), методика оцінки вертикального та горизонтального індивідуалізму-колективізму В.І. Чиркова для діагностики міри вираженості компонентів соціального капіталу; діагностика перцептивно-інтерактивної компетентності (модифікований варіант Н. Фетіскіна), шкала базових переконань (World assumptions scale - WAS) Р. Янов-Бульман (адаптована О. Кравцовою), методика «Діагностика мотиваційних орієнтацій в міжособистісних комунікаціях» (І.Д. Ладанов, В.А. Уразаева) для вимірювання інтенсивності вираженості психологічних чинників; опитувальник «Втрати та надбання персональних ресурсів» Н. Водопьянкової, М. Штейн для контролю проміжної змінної (ставлення до переїзду).

– *математико-статистичні методи* – коефіцієнт кореляції Спірмена для встановлення внутрішніх взаємозв'язків між компонентами соціального капіталу ВПО; факторний аналіз – для виділення чинників відновлення соціального капіталу другого порядку; Н-критерій Краскела-Уолліса, U-критерій Манна-Уїтні – для виявлення статистично значущих відмінностей в показниках соціального капіталу різних субвибірок; двофакторний дисперсійний аналіз для виявлення ефектів взаємодії чинників у відновленні соціального капіталу ВПО.

Аналіз емпіричних даних здійснювався за допомогою комп'ютерної програми IBM SPSS Statistics 22.0.

Наукова новизна одержаних результатів.

Вперше:

– *визначено* психологічні чинники та особливості їхнього впливу на відновлення соціального капіталу ВПО:

– *соціальна автономність* має подвійний ефект, а саме - орієнтація на власну позицію при взаємодії з оточенням сприяє відновленню соціального капіталу за рахунок збільшення ресурсів приватної та публічної сфер, а орієнтація на думку оточення призводить до підвищення довіри;

– *готовність до взаємодопомоги* у ВПО збільшується при зростанні рівня переконаності в доброті оточуючого світу та зменшується при зростанні рівня переконаності у контрольованості світу;

– *переконаність у випадковості як принципі розподілу життєвих подій* спричинює збільшення ресурсів приватної та публічної сфер переселенців, а переконаність в удачі збільшує їх готовність до взаємодопомоги, чим забезпечується відновлення їх соціального капіталу;

– *орієнтація на досягнення компромісу* сприяє відновленню соціального капіталу ВПО забезпечуючи збільшення їх дозвіллевого ресурсу, проте спричинює зниження довіри;

– *орієнтація на прийняття партнера та на адекватність його сприймання і розуміння* впливають на відновлення соціального капіталу ВПО за рахунок збільшення ресурсів приватної та публічної сфер їх соціальної мережі;

– *доведено*, що внутрішня готовність до взаємодопомоги всередині групи, з якою себе ототожнює особа, у ВПО пов'язана з ресурсами приватної сфери, тоді як у осіб, які не змінювали місце проживання – з ресурсами і приватної, і публічної сфер;

– *визначено*, що чинники другого порядку – «ефективна взаємодія» та «продуктивне спілкування» – здійснюють найбільш потужний комулятивний вплив на соціальний капітал ВПО і призводять до зміни моделей спілкування та взаємодії з оточенням, тим самим сприяють відновленню соціального капіталу, збільшенню внутрішньої готовності до взаємодопомоги всередині групи та зростанню соціальної й інституційної довіри; чинник «ефективна взаємодія» з оточенням є найбільш дієвим щодо відновлення соціального капіталу ВПО.

Поглиблено уявлення:

– про соціальний капітал як сукупність актуальних та потенційних ресурсів соціальної мережі особи.

Доповнено уявлення:

– про особливості функціонування соціального капіталу уточненням ролі ресурсу продуктивних вмінь, дозвіллевого та міжнародного ресурсів у внутрішньо переміщених осіб.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання при розробці тренінгів, корекційних та психотерапевтичних програм, спрямованих на надання соціально-психологічної підтримки внутрішньо переміщеним особам спеціалістами психологічних, соціальних та міграційних служб. Використаний у роботі психодіагностичний інструментарій та розроблені рекомендації можуть постати методичною основою подальших досліджень соціального капіталу, його відновлення та активізації в постраждалих осіб, зокрема в контексті подолання наслідків воєнного конфлікту. Основні положення дослідження можуть бути використані в процесі розробки та викладання навчальних курсів «Соціальна психологія», «Психологія спілкування», «Психологічне консультування», «Психологічна служба», «Психологічний практикум», «Технології соціальної роботи».

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення, результати емпіричного дослідження та висновки роботи доповідалися й обговорювалися на Міжнародних науково-практичних конференціях: «Сучасна педагогіка та психологія: методологія, теорія і практика» (м. Київ, 2018); «Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)» (м. Львів, 2018); Всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Психологія в контексті сучасних досліджень проблем розвитку особистості» (Запоріжжя, 2016); «Сьомі Сіверянські соціально-психологічні читання» (м. Чернігів, 2016); на науково-практичній конференції «Психологія і педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання XXI століття» (м. Харків, 2016), круглому столі Інституту соціальної та політичної психології НАПН України «Українська модель соціального діалогу в контексті європейської політики» (м. Київ, 2016), а також на засіданнях лабораторії психології мас і спільнот (2013–2016) та політико-правових відносин Інституту соціальної та політичної психології НАПН України.

Результати дослідження **впроваджено** в роботу Інституту консультування та психотерапії асоціації психологів України (Довідка № 24 від 19.02.2019), громадської організації «Кримська діаспора» (Довідка № 851 від 16.05.2019), Київського науково-дослідного інституту судових експертиз (Довідка № 38 від 20.05.2019).

Публікації. Основний зміст роботи відображено в 11 одноосібних публікаціях, із них 6 статей у наукових фахових виданнях, включених до переліку МОН України, 5 з яких індексуються міжнародними наукометричними базами.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 184 найменування (з них 27 іноземними мовами), та 5 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 296 сторінок, основна частина – 177 сторінок. Дисертація містить 40 таблиць та 11 рисунків, які займають 20 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТЕЙ У ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У розділі розглянуто основні теоретичні підходи до розуміння соціального капіталу; проаналізовано психологічні проблеми внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та особливості їх соціального капіталу; виділено соціальну ініціативність, атитюди та перцептивно-інтерактивну компетентність в якості психологічних чинників відновлення соціального капіталу ВПО, побудовано теоретичну модель впливу виділених психологічних чинників на відновлення соціального капіталу ВПО.

1.1. Концепції соціального капіталу: основні положення та особливості інтерпретації феномену

Поняття соціального капіталу не тільки має багато трактувань та сконцентрувало на собі погляди багатьох вчених, воно ще є досить універсальним, адже досліджується у різноманітних сферах наукового світу, таких як соціологія, політологія, економіка та психології.

Якщо переходити на конкретику, то прихильниками ресурсного підходу в трактуванні соціального капіталу є такі вчені, як Р. Барт [161], А. Брюні [140], П. Бурдье [16], В. Вінков [21], О. Гірман [24], О. Демків [31], Н. Лін [171, 172, 173], О. Михайловська [69], І. Семків [118].

Зазначені науковці розглядають соціальний капітал як потенційний ресурс, який приносить прибуток, проте звісно, що кожен має своє бачення певних нюансів побудови соціального капіталу.

Так П. Бурдье, ставлячи питання причин різної успішності людей, які мають приблизно однаковий рівень вираження економічного та культурного капіталу, прийшов до висновку що існує залежність між рівнем успішності та приналежністю особи до тієї чи іншої групи, яка має власний ресурс. Він

розглядає соціальний капітал як комплекс реальний або потенційних ресурсів, які пов'язані з членством в групі, яке проявляється у формі володіння мережею відносно інституціолізованих стосунків взаємного визнання. За рахунок членства в групі особа отримує сукупний груповий капітал, а використання репутації дозволяє отримувати блага різних сфер життя. Підтримка вказаних відносин забезпечується матеріальним або культурним взаємообміном, що призводять до її практичної реалізації. З огляду на викладене об'єм соціального капіталу визначається розміром соціальної мережі, з якою особа себе ототожнює, та обсягом капіталу (матеріального, культурного чи символічного) кожного члена групи. Це свідчить про певну залежність соціального капіталу від названих форм капіталів, проте одночасну вказують на його тотожність до інших форм капіталів [16].

Н. Лін трактує соціальний капітал теж як “ресурси, які знаходяться у соціальних мережах” [172, с. 11]. В той же час, характерною особливістю його теорії є те, що він не заперечує залежність соціального капіталу від характеристик соціальної мережі. Проте він зазначає, що вони не є еквівалентними або рівнозначними термінами. Вказаний зв'язок полягає в тому, що мережі забезпечують доступ та реалізацію ресурсів [172].

Р. Барт визначає соціальний капітал як перевагу, яка набувається за рахунок належності індивіда до структури взаємовідносин [161]. Соціальний капітал в цьому випадку виступає як індивідуальне благо, яке забезпечується приналежністю до соціальної мережі.

Вчений виділяє два мережеві механізми, які треба враховувати під час дослідження соціального капіталу. Це закритість соціальної мережі та посередництво через структурні діри [161].

Структурні діри в цьому контексті передбачають слабкі зв'язки особи з групою, проте наявність доступу до декількох груп. Це забезпечує більший об'єм соціального капіталу в порівнянні з членством у закритій соціальній

мережі [161]. Тобто структурні діри, виступаючи певним посередником, дають доступ актору до різних соціальних груп.

Структурні діри забезпечують слабкі соціальні зв'язки особи з мережею різних груп, одночасно наявність закритої соціальної мережі передбачає сильні внутрішньогрупові зв'язки, які обмежуються тільки власною групою [161].

Як можна зрозуміти із зазначеного, головним джерелом ресурсів, як структурних характеристик соціального капіталу, виділено мережу зв'язків, у яку включений той чи інший індивід. На нашу думку, цей підхід до розуміння сутності соціального капіталу є цікавим, проте він наче знімає будь-яку відповідальність окремого індивіда перед суспільством та самим собою. Адже одразу уявляється, що якщо людина не має власних певних ресурсів, то причиною цьому є низький соціальний капітал її оточення. Тобто тут мимоволі хочеться додати, що людина отримує ресурси від мережі до якої включена, лише у випадку свідомого бажання та активних дій.

Цікавим є розуміння та трактування соціального капіталу у А. Брюні, який ототожнює його з корисними властивостями парасольки. І зазначає, що відчуває необхідність розділити його на конкретні керовані елементи, які безпосередньо відповідають різним аспектам суспільного життя [160].

А. Брюні виділив три підходи до розуміння соціального капіталу: відносний, колективний та узагальнений. У відносному підході компонентами соціального капіталу виступає кількість та якість ресурсів та суспільні відносини, які забезпечують доступ до цих ресурсів. На мікрорівні відносний соціальний капітал надає індивідуальні переваги окремій людині, а на мезорівні – полегшує функціонування суспільного та політичного життя [160].

Колективний підхід, за А. Брюні, трактує соціальний капітал як колективний ресурс, який полегшує координацію та співробітництво для отримання взаємної вигоди [160, с. 255].

За узагальненим підходом, соціальний капітал представляє собою суб'єктивне майно фізичних осіб. Це відноситься до цінностей та установок, які впливають на ставлення людей один до одного. У цьому підході підкреслена довіра, взаємність та норми толерантності, як компоненти узагальненого соціального капіталу. Ці цінності та відносини стосуються населення загалом та трансформуються в загальну готовність довіряти та співпрацювати з іншими за межами конкретних умов та цілей [160].

Тобто можна узагальнити, що підходи, висвітлені А. Брюні, досить схожі між собою, проте якщо в узагальненому підході автором робиться акцент на ресурси та блага окремої людини, отримані за рахунок взаємодії з оточенням, то колективний підхід переносить акцент на загальну суспільну вигоду від взаємодії. А узагальнений підхід вже більшу увагу звертає саме на результат цієї взаємодії, як певні сформовані чи не сформовані суспільні постулати.

Наша співвітчизниця І. Семків розглядає соціальний капітал як “ресурси, до яких має доступ та чи інша особистість, користуючись своїми соціальними зв'язками” [116, с. 705]. Вчена наголошує на тому, що чим доступнішими є ресурси соціального середовища для окремої особистості, тим вищим є її індивідуальний соціальний капітал. І в якості головного мірила соціального капіталу вона виділяє доступність до ресурсів соціальної мережі. В процесі дослідження соціального капіталу І. Семків зазначає, що цінності є підґрунтям збільшення кількості доступних ресурсів соціальної мережі, а тому входять у психологічну модель соціального капіталу. На думку вченої, “особи, які володіють високим рівнем соціального капіталу, найбільш ймовірно володіють просоціальними цінностями, зокрема цінностями доброзичливості та універсалізму, та цінностями відкритості до змін – прагнення новизни, змін, та цінностями самостійності” [116, с. 708].

Питанню типології соціального капіталу приділили увагу О. Демків [31], та М. Рябінчук [114]. О. Демків намагається максимально широко осмислити поняття соціального капіталу, розділивши його на індивідуальний

та колективний. Індивідуальний соціальний капітал позначається ним як мікрорівневий феномен – він формується особою та приносить їй прибутки, в той час як колективний соціальний капітал розглядається ним як надбання спільноти – він витворюється спільнотою та приносить їй прибутки. Головна відмінність мікро- та макрорівня соціального капіталу, на думку вченого, полягає в тому, що основою індивідуального соціального капіталу є особливості соціальної мережі особи, а джерелом колективного соціального капіталу є норми взаємності, довіра та цінності, як характеристики спільноти. [31].

Тут вже О. Демків говорить не тільки про кількісні характеристики соціальної мережі, а й про якісні. І з ним хочеться погодитись. Адже іноді за невеликої соціальної мережі, проте з високий рівнем розвитку норм, цінностей та довіри, особистість може отримати набагато більше ресурсів. В той час, як за великої мережі та з переважанням низького рівня довіри, просоціальних норм та цінностей буде значно менше можливостей для отримання певних ресурсів від соціальної взаємодії.

На думку М. Рябінчука розрізнення індивідуальних і колективних капіталів не є тотожним відмінності у рівнях розгляду феномену. Він вказує, що доречніше розглядати соціальний капітал на трьох рівнях: мікро-, мезо- і макро. Проте вказаний поділ не передбачає автоматичне виділення різних форм капіталу, а скоріше відображає різні сторони одного феномену. Мікрорівень передбачає розуміння соціального простору як взаємодія між особами. Це відноситься до буденних взаємостосунків у родині, серед сусідів, колег, спільнотах за інтересами. Такі відносини мають тривалий досвід взаємодії та поєднують людей у соціальну мережу. Мезопідхід розглядає соціальний капіталу на рівні взаємодії колективів, громадських об'єднань та організацій, стосунки між якими проте мають більш формалізований характер, з обмеженням довіри та відвертості. Макрорівень передбачає дослідження соціального капіталу на рівні інституційного простору відносин, фокусуючись на взаємодії між різними рівнями і

формами соціальних інститутів. Метою цього рівня соціального капіталу є виявлення детермінант соціального капіталу в діяльності політичних та економічних організацій [114].

Проте, якщо порівняти підходи до класифікації соціального капіталу О. Демківа та М. Рябінчука, можна зазначити, що О. Демків в якості критерію поділу використовує розуміння суб'єкта, який отримує вигоду від взаємодії, чи він є індивідуальним актором, чи колективом. А М. Рябінчук будує свою класифікацію рівнів соціального капіталу в залежності від того, між якими суб'єктами соціального простору відбувається взаємодія: міжособистісна, міжгрупова чи міжінституційна.

З метою підкреслення важливості психологічного аспекту в контексті соціального капіталу А. Татарко вводить поняття соціально-психологічний капітал, що розуміється ним як ресурс соціальних взаємодій, який формується в соціальних мережах та доступний їх членам. Саме цей ресурс ставлень виступає детермінантою розвитку соціального капіталу. Вказаний ресурс проявляється в поведінці (формування організацій, об'єднань), яка і трактується як соціальний капітал. Проте зрозуміло що в основі такої поведінки є певні суб'єктивні сформовані ставлення до груп, як цілісних суб'єктів, до конкретних представників зазначених груп та загалом до людства в цих групах (соціальна ідентичність) [62].

Інституційний підхід до трактування соціального капіталу підкреслює, що існування соціальних мереж є результатом політичної, законодавчої та інституційної сфер держави, внаслідок чого акцент у вивченні перенесено на нормотворчу функцію соціального капіталу.

Серед вчених, які значну увагу при дослідженні сутності соціального капіталу звернули саме на соціальні норми можна виділити наступних: У. Бейкер [158], М. Вулкок та Д. Нараян [184], Дж. Коулман [49], В. Куценко [57], С. Позняк [101].

Дж. Коулман вказує, що соціальний капітал визначається своїми функціями. Це не єдине ціле, а різноманіття компонентів, які мають два

спільні елементи: всі вони складаються з певного аспекту соціальних структур та сприяють певним діям суб'єктів – чи то окремі особи, чи корпоративні суб'єкти – всередині структури. Як і інші форми капіталу, соціальний капітал є виробничим, що робить можливим досягнення визначених цілей, які за його відсутності досягти було б неможливо. Подібно до фізичного та людського капіталу, соціальний капітал не повністю взаємозамінний, але може бути специфічним для певних видів діяльності. Конкретна форма соціального капіталу, яка може бути корисна для сприяння певним діям, може бути даремною чи навіть шкідливою для інших. На відміну від інших форм капіталу, соціальний капітал вбудовується в структуру відносин між суб'єктами. Він не закладений ні в самих акторах, ні в фізичних знаряддях виробництва [163].

Вчений зробив спробу розкрити сутність соціального капіталу через його форми. В якості форми соціального капіталу науковець соціальні норми, які розділяють члени групи. Другою формою, на думку Дж. Коулмана, є надійність соціального середовища, що включає в себе як обов'язки, які має одна особа перед іншою, так і очікування другої особи [49]. Тут знову акцент зроблений не на кількісних характеристиках соціальної мережі, а на якості взаєностосунків.

Наступною формою соціального капіталу було визначено можливість обіну інформацією в середовищі соціальних відносин. Тобто можливість отримання інформації через певне коло знайомих може, на думку Дж. Коулмана, значно зменшити витрати власних особистісних ресурсів особою [49].

Науковці М. Вулкок та Д. Нараян відносять соціальний капітал до норм та мереж, які забезпечують можливість колективних дій в рамках спільноти. На їх думку, це визначення дозволяє зосередитись на джерелі, на відміну від наслідків, соціального капіталу, визнаючи при цьому, що важливі функції соціального капіталу, такі як довіра та взаємність, розроблюються в рамках процесу взаємодії [184].

У. Бейкер зауважує, що крім того, що соціальний капітал являє собою мережі, він також проявляється в цінностях, нормах та змістах. У контексті соціального капіталу, він ввів термін «подвійної включеності», для позначення двостороннього характеру спільнот, де економічні, політичні та соціальні дії вбудовані в соціальну структуру та культуру. Він зазначає, що мережі та культура іноді працюють разом, спонукаючи людей в одному напрямку, проте іноді у конфлікті, виробляючи суперечливе керівництво до дії [158].

I. Серагелдін та К. Грутаерт розглядають соціальний капітал в масштабі суспільства в цілому та вказують, що соціальний капітал може здійснювати вплив на результати становлення суспільства, включаючи його розвиток, рівність та боротьбу з бідністю. Асоціації та державні заклади утворюють неформальну основу для прийняття колективних рішень, що і робить соціальний капітал ефективним [182].

Призначення соціального капіталу вчені вбачають у обміні інформацією, координації діяльності та в прийнятті колективних рішень. Користь обміну інформацією полягає в тому, що формальні та неформальні інститути можуть допомогти попередити збої у взаємодії, які пов'язані з неадекватною чи неточною інформацією. Сторони взаємодії часто приймають неефективні рішення, тому що їм не вистачає необхідної інформації, чи тому що один агент отримує вигоду від передачі неправдивої інформації іншому. В інших випадках може бути важко прийняти оптимальне рішення через невизначеності та реакцію інших агентів на невизначеність. Заклади можуть допомогти розповсюджувати адекватну, точну інформацію, яка дозволяє агентам приймати ефективні рішення [182].

Відсутність координації діяльності призводить до зниження її ефективності. Колективне прийняття рішень також є необхідною умовою наявності суспільних благ. Проте уряд, місцеві та добровільні асоціації не завжди ефективно реалізують свою здатність приймати колективні рішення. Ступінь, в якому вони це роблять, залежить не тільки від того, наскільки

ефективно вони вирішують проблеми обміну інформацією, але й від ступеня справедливості, який має місце [182].

Е. Остром визначає соціальний капітал як спільні знання, усвідомлення, норми, правила та очікування відносно моделей взаємодії, які група людей використовує в процесі поточної діяльності [180].

Комунітарний підхід розглядає соціальний капітал як сукупність характеристик соціальних спільнот та організацій (норми, довіра), які сприяють кооперації.

Г. Андрущенко [1], П. Гріффіс, С. Ковлі, Дж. Мейбен, С. Хен та А. Форбс [160], Г. Заболотна [38], К. Кук [166], Н. Лебедева та А. Татарко [59], С. Наумкіна та В. Варинський [74], О. Панькова [80], І. Семків [120], Т. Стеценко [134], Ф. Фукуяма [150], Л. Ханіфан [169] говорять про довіру, як ключову складову соціального капіталу.

Американський політичний економіст Ф. Фукуяма, вивчаючи особливості існування довіри в економіці, виводить її з економічної сфери діяльності людей, виділяючи довіру як певну форму соціального капіталу. Він, як і Р. Патнем, стверджує, що відсутність довіри значно знижує ефективність взаємодії, та обмежує її формальними стандартами та вимірами, що відповідно вимагає значних витрат для її компенсації за рахунок введення юридичних санкцій [150].

Окрім зазначеного, для Ф. Фукуяма [150] соціальний капітал є ще й неформальними нормами, що характеризують взаємодію між двома чи більшою кількістю осіб. Важливим, на його думку, є коло людей, яким особа довіряє та взаємини з якими основанийі на чесності, повазі та толерантності.

Розглядаючи соціальний капіталу також в нормативно-ціннісній площині, А. Татарко та Н. Лебедева зазначають, що низький рівень довіри пов'язаний в суспільстві з фамілізмом – перевага віддається соціальним зв'язкам всередині родини, яким відведена значна роль в подібному суспільстві, та які розуміються як єдине джерело підтримки для особи та основа всіх міжособистісних комунікацій. За такого устрою члени групи

довіряють виключно людям, з якими мають родинні зв'язки, та поведуться відсторонено по відношенню до іншого оточення. Труднощі такого суспільного устрою простежуються на прикладі ведення сіменого бізнесу. У випадку коли його масштаби починають вимагати залучення людей ззовні та не можуть бути охоплені сім'єю, виникають труднощі, які призводять до того, що компанія залишається на одному рівні розвитку та не може просуватись вперед через відсутність довіри до осіб, які не є членами однієї сім'ї. “Страх перед чужою людиною заважає переходу від сімейного бізнесу до професійного менеджменту, як це відбувається в країнах з високим рівнем довіри, що обмежує межі розвитку компанії та призводить до зниження її ефективності” [60, с. 36].

Відчувається, що вчені приділяли увагу саме економічній сфері. Адже, можна з ними погодитись, що більш неформальні стосунки на підприємстві чи організації можуть спростити спільну взаємодію, та зменшити витрати на форми контролю, в яких втрачається необхідність. В той же час, якщо розглядати дане трактування в контексті всього суспільства, то воно не враховує одного суттєвого моменту. Так, якщо у певному суспільстві люди будуть віддавати перевагу неформальним нормам під час взаємодії, і якщо це буде відбуватись у досить великій мережі, то це погрожує хаосом та може призвести до того, що особисті межі осіб можуть бути порушені, що може викликати дискомфорт та занепокоєння.

Цікаве бачення поєднання довіри та соціального капіталу можемо спостерігати в наукових доробках Р. Патнема. У праці «Творення демократії: традиції громадянської активності в сучасній Італії» він разом зі своїми колегами Р. Леонарді та Р. Нанетті зазначає про економічну стагнацію в суспільстві, де особи відчують довіру виключно до людей, з якими їх пов'язують сімейні стосунки, та не виражають бажання взаємодіяти з іншими [83]. Як бачимо, у Р. Патнема довіра виступає елементом соціального капіталу і має самостійне моральне значення.

Варто відмітити, що Р. Патнем, А. Татарко та Н. Лебедєва, Ф. Фукуяма, надають соціальному капіталу більшу конкретику. Адже вони пишуть про якісні характеристики взаємовідносин, які сприяють накопиченню соціального капіталу та забезпечують не тільки нематеріальну вигоду в процесі його накопичення, а й матеріальну, яка стосується власне виробництва.

Крім того, Н. Лебедєва та А. Татарко розглядають соціальний капітал як ресурс, у який трансформуються стосунки між особами під час соціальної взаємодії, яким властиве взаєморозуміння, взаємонадійність та відповідальність. В якості важливого аспекту соціального капіталу вчені виділяють його продуктивність. Він корисний для реалізації конкретної мети та сумісного вирішення завдань, які за його відсутності вирішити неможливо. Соціальний капітал позитивно впливає на загальний рівень процвітання суспільства та сприяє його розвитку. Низький рівень соціального капіталу в суспільстві заважає йому перейти до ефективної ринкової економіки, навіть за наявності формальних передумов до її існування [59].

Дослідники виділили наступний перелік його структурних компонентів:

1. “Довіра;
2. Соціальна згуртованість;
3. Позитивна і «сильна» групова ідентичність (у тому числі громадянська, якщо йде мова про соціальний капітал суспільства);
4. Взаємна толерантність” [59, с. 19].

На думку А. Татарка, визначення наведених компонентів у їх сукупності забезпечить розуміння конкретної характеристики відносини, що і буде являти собою соціальний капітал спільноти [141].

Американець Л. Ханіфан виділяє якісні складові соціального капіталу, які проявляються у приязних взаємостосунках буденного життя, які характеризуються добротою, емпатією, розумінням при взаємодії окремих осіб та членів однієї родини. Користі соціального капіталу вчений вбачає у

наявності взаємодії особи з колегами, сусідами, які в свою чергу мають такіж стосунки з іншими людьми, що розширює потенціал можливостей особи сприяє накопиченню соціального капіталу, який за значних масштабів підвищує рівень життя на всій планеті [169].

Думка Л. Ханіфана цікава тим, що тут зазначені конкретні якісні характеристик мережі, які мають сприяти накопиченню соціального капіталу. Таким чином соціальний капітал набуває вже більш конкретного та практичного значення. Адже, якщо попередні дослідники в своїй більшості намагались глобально зрозуміти сутність соціального капіталу, що робили його не зовсім пристосованим до буденного життя, то Л. Ханіфан звертає увагу, на те, що навіть за умови якоїсь випадкової зустрічі ми вже можемо спостерігати соціальний капітал, який накопичується та набуває світових масштабів. Окрім цього, у погляді вченого відчувається явний позитивний контекст соціального капіталу, який у більшості науковців, які працювали над даною проблематикою, не завжди такий очевидний [95].

П. Гріффіс, С. Ковлі, Дж. Мейбен, С. Хен та А. Форбс стверджують, що соціальна взаємодія виступає точкою опори соціального капіталу, та зазначають, що приймання участі у будь-якій соціальній діяльності, навіть у досить швидкоплинній, вимагає певного рівня довіри [170]. Тобто в думці вчених знову фігурує довіра у поєднанні з взаємодією, в якості ключових складових соціального капіталу.

П. Стритен виділяє довіру, норми поведінки та соціальні мережі як компоненти соціального капіталу. Так довіра, на його думку, допомагає зекономити на транзакційних витратах, норми виступають регулятивними принципами, які лежать в основі довіри та закріплені довірою, а мережі дають зовнішній ефект у сформованості соціальних зв'язків [183].

Досліджуючи соціальну взаємодію у політичній картині світу студентської молоді, С. Позняк виділила показники соціального капіталу, а саме "репрезентації міжособової довіри й довіри до соціальних і політичних інститутів, ідентичність та ідентифікацію, взаємність зобов'язань та

очікувань, визнання «правил гри», прийняття і забезпечення легітимності суспільних норм та санкцій, долученість до мережі соціальних контактів та соціальної підтримки, громадянську взаємодію та відповідальність (у сфері політичних інтересів, у розв'язанні проблем громади будь-якого рівня), громадянську залученість – формальну (участь у громадських, релігійних, професійних організаціях тощо) і неформальну (волонтерську, добровільну діяльність)” [99, с. 88-89].

I. Мадерінскіін [176], I. Мачерінскен, Р. Мінкуте-Генріксон, Ж. Сіманавічен [65] та Л. Поліщук [103] розглядають соціальний капітал в контексті економічної науки.

В рамках мережевого підходу до трактування соціального капіталу запропоноване розмежування соціального капіталу на bonding (від англ. – той, що «пов'язує») та bridging (від англ. – той, що «будує мости») – першими термінологічне означення цим видам соціального капіталу дали Р. Гітель та А. Відаль [168]. Українські науковці пропонують різні переклади вказаних понять з англійської мови на українську: пов'язуючий та з'єднуючий (С. Позняк [99]), в'язучий та мостовий (I. Семків [117]), зв'язувальний та об'єднувальний (В. Смаль, О. Позняк [125]). В цьому дослідженні було прийнято рішення зупинитись на перекладі, запропонованому В. Смаль та О. Позняк.

Зв'язувальний соціальний капітал зближує людей, які вже знайомі один з одним, а об'єднувальний соціальний капітал об'єднує людей чи групи, які раніше не знали один одного [168].

Проте таке розуміння поділу соціального капіталу на зв'язувальний та об'єднувальний не отримало широкої популярності. Подальші дослідники розглядали дані терміни фокусуючись на членстві в групі. В такому контексті В. Коні та Г. Гай зв'язувальний соціальний капітал відносять до ресурсів, які люди можуть отримати від внутрішньо групових зв'язків, в той час як об'єднувальний соціальний капітал відносять до ресурсів, які люди можуть отримати від своїх зв'язків з людьми ззовні [165].

А. Брюні також виділив вказані поняття для розмежування соціального капіталу, проте надав їм дещо іншого значення. Так зв'язувальний соціальний капітал, на його думку, позначає внутрішньо-общинні зв'язки та забезпечує основу для поєднання осіб. Об'єднувальний соціальний капітал відноситься до міжобщинних зв'язків та забезпечує доступ до нової інформації та ресурсів. Різні комбінації зв'язувального та об'єднувального соціального капіталу роблять можливими досягнення широкого діапазону результатів. Зв'язувальний соціальний капітал є важливим для підтримки, щоб впоратись з особливими проблемами та примирити людей. Об'єднувальний соціальний капітал спрямований на забезпечення зв'язку з важливими суспільними інституціями [160].

В Україні тема соціального капіталу теж отримала значної наукової популярності. Вказане поняття висвітлено та досліджено з різних ракурсів наукового знання. Так, О. Захарченко [40], О. Панькова [81] та В. Степаненко [132] проаналізували концепцію соціального капіталу співвідносно з формуванням громадянського суспільства в Україні. О. Ніздрань розглянула зв'язок психологічного здоров'я та соціального капіталу у осіб з низьким економічним статусом [75; 76].

М. Лесечко [62] аналізує соціальний капітал з позицій державного управління та відносин державних інститутів з носіями соціального капіталу.

Е. Гугнін та В. Чепак [28] роблять акцент на багатофункціональності поняття соціального капіталу, та більш схильні розглядати його як певний ресурс, який сприяє задоволенню інтересів індивіда і водночас обслуговує суспільні та групові потреби. А. Багнюк [4] розглядає соціальний капітал як індикатор певного статусу людини в суспільстві, і в той же час як ресурс, який відкриває доступ людини до інших життєвих ресурсів.

А. Бова [12] емпірично дослідив особливості соціального капіталу в Україні в контексті економічної науки.

В. Єлагін зазначає, що “соціальний капітал включає сукупність недержавних і некомерційних суб'єктів соціального життя, мережу їх

взаємозв'язків, цінностей і норм, яких вони дотримуються, а також різні види діяльності, виконувані ними з власної ініціативи в рамках сформованої мережі зв'язків та з дотриманням усталеної системи норм суспільної взаємодії” [37, с. 4]. Важливість соціального капіталу, на думку вченого, полягає в тому, що він чинить значний вплив на політичний, економічний і соціальний розвиток суспільства [37].

Криза в українському суспільстві, на думку Ю. Середи, надала додаткової важливості та актуальності сімейним та приятельським відносинам при соціальній взаємодії для забезпечення моральної підтримки та розуміння, зменшення наслідків тривалого стресу. Низький рівень соціального капіталу українського суспільства пояснюється нерозвиненою громадянською самосвідомістю та низькою активністю населення. Особливістю громадянського суспільства України є низький рівень соціальної активності навіть при зростанні кількості громадських об'єднань [121].

Вчена вказує, що українське суспільство характеризується не стільки низьким рівнем соціального капіталу серед населення, скільки низьким рівнем саме його прояву в громадянській свідомості, тобто існуючі соціальні норми та цінності призводять до реалізації соціального ресурсу в певному напрямку, який не сприяє інтеграції громадян, що заважає формуванню цілісного суспільства. Межі існуючих соціальних спільнот набувають характеристик закритої та ізольованої системи, громадяни не відчувають, що їх думка може якимось чином вплинути на суспільне становище в Україні. Така ситуація призводить до одностороннього розвитку соціального капіталу українського суспільства, що свідчить про неефективну державну політику. Проглядається потреба у розвитку соціального капіталу, який відображає зв'язки між різними соціальними спільнотами та громадськими організаціями. Високий рівень розвитку соціального капіталу, який відповідає за мережу соціальних зв'язків з найближчим оточенням не свідчить про його позитивний вплив на все суспільство держави [121].

Особливістю, що властива більшості форм соціального капіталу, яка відрізняє його від інших форм капіталу, є його суспільно-корисний аспект: суб'єкт чи суб'єкти, які генерують соціальний капітал зазвичай отримують лише невелику частину його вигід, що призводить до недостатнього інвестування у соціальний капітал [163].

К. Грутаерт та І. Серагелдін стверджують, що для конкретної країни в конкретний момент часу існує відповідний рівень та склад соціального капіталу. Цей рівень враховує взаємодоповненість з іншими типами капіталу. Його склад, вірогідно, з часом зміниться, проте загальна кількість має збільшитись за рахунок накопичень [182].

Вцілому, поняття соціального капіталу набуває все більшої популярності в науковому світі, та об'єднує навколо себе значне коло науковців різних галузей науки. Феномен соціального капіталу розробляється в межах різних наукових підходів. З позиції **мережевого підходу** величина соціального капіталу особи визначається кількістю соціальних відносин, в які вона залучена та має вільний доступ. **Інституційний підхід** підкреслює, що існування соціальних мереж є результатом політичної, законодавчої та інституційної сфер держави, внаслідок чого акцент у вивченні перенесено на нормотворчу функцію соціального капіталу. У рамках **ресурсного підходу** ключовим моментом існування соціального капіталу є можливість отримання вигоди від взаємодії з соціальним оточенням. **Комунітарний підхід** розглядає соціальний капітал як сукупність характеристик соціальних спільнот та організацій (норми, довіра), які сприяють кооперації.

1.2. Соціально-психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб

Процес міграції отримав суттєвого розповсюдження у всьому світі, проте в Україні саме зараз він є досить частим явищем. Велика частина

мешканців сходу України вже декілька років активно переселяється в інші частини держави та за кордон. Частина людей переміщуються через те, що були в осередку воєнного конфлікту та намагаються врятуватись, а частина не була свідком бойових дій, проте боїться переслідувань через свої політичні погляди. Як би там не було, причини у кожного свої, проте ситуація, яка склалась на території, де вони проживали, змусила їх змінити середовище проживання.

М. Слюсаревський та О. Блинова приділили увагу класифікації видів міграцій. Так, науковці виділяють міграцію “внутрішньодержавну та міждержавну, постійну і тимчасову, суверенну і вимушену, та інші” [124, с. 33]. Актуальності в даній роботі набуває саме вимушена міграція, з урахуванням того, що частина території України стала осередком збройного конфлікту, що й виступає ключовою причиною переміщення значної частини населення східних областей на інші території.

В даному контексті влучне зауваження Р. Шаміонова про важливість причин міграції. Він зазначає, що добровільна міграція підвищує загальний рівень стресостійкості особи, що сприяє її толерантності до нових умов життя та швидкому пристосуванню. Переміщення, викликане зовнішніми негативними обставинами, знецінює власну активність особи, підриває її віру в контрольованість власного життя та обтяжує адаптацію в новому соціальному середовищі [154].

В. Сохранов в якості ключової проблеми мігрантів виділяє проблему “сміслоутворення як процесу, який забезпечує розвиток особистості як осмисленого суб’єкта культурно-історичного процесу тієї соціальної спільноти, яка стає референтною для його формування” [128, с. 184].

Певна група вчених (Ф. Березін [6], В. Гриценко [26], Г. Солдатова [106]) робить акцент на тривозі, як одній із ключових проблем мігрантів.

Г. Солдатова зазначає, що тривога супроводжує переселенця з початку переміщення та навіть після нього, має тривалий характер в його житті. Її підґрунтям є невизначеність та невідомість навколишнього нового

середовища, в якому опинились мігранти. Тривога підкріплюється страхом та відчуттям безвиході. Вказані негативні переживання послаблюють адаптаційні можливості психіки переселенця [106].

Ф. Березін пише, що особи, яким властивий підвищений рівень тривоги, мають викривлення в сприйнятті оточуючої дійсності, які пов'язані з песимістичним забарвленням життєвих подій та подальших перспектив, відчуттям власної неповноцінності, очікуванням неприйняття з боку оточення, підвищеною емоційною вразливістю. Зазначені стани заважають переселенцям засвоювати нові норми соціальної взаємодії та стимулюють прагнення шукати підтримки та допомоги у оточення. Напротивагу цьому, низький рівень тривоги сприяє формуванню соціальної активності, оптимістичній оцінці оточуючої дійсності та життєвих перспектив, прояву ініціативності, допомагає формувати поведінку з урахуванням існуючих соціальних норм, не відчувати бажання залучення сторонніх людей до вирішення власних особистісних проблем [6].

В той же час, В. Гриценко зазначає, що посилення тривоги може спричинити позитивні зміни, стимулюючи включення власних психологічних адаптаційних механізмів особистості, що гармонізують її з навколишнім соціальним середовищем. Проявом включення власних резервних ресурсів є конвертація психічних процесів, ефективна поведінка, яка відповідає ситуації, що сприяє пришвидшенню адаптації [26].

Якщо продовжувати тему психічних станів, які властиві вимушеним переселенцям, то тут дуже влучною є позиція Г. Солдатової, яка вказує на системність прояву психологічних та психічних проблем вимушених мігрантів, які впливають на всіх життєві сфери особистості: емоційну, когнітивну, поведінкову, мотиваційну, комунікативну. Так, розбалансованість емоційної сфери переселенців проявляється у пригніченості, депресії, розгубленості, які з часом знімуються на гнів, агресивність, претензійність. Підвищується рівень тривожності, роздратованості, відбуваються безпідставні зміни настрою. Також наявні

розлади сну, безсоння, або підвищена сонливість, сни мають негативне забарвлення та змушують прокидатись у тривозі [106].

У зв'язку з різким зменшення можливостей задоволення різних потреб в результаті переїзду, суттєвих змін зазнає мотиваційна сфера переселенців. На перший план виходять першочергові потреби, деформацій зазначає ціннісно-смилова сфера життя, знижується рівень домагань, самооцінка, неможливість задоволення власних потреб викликає пригніченість. Актуальності набувають екзистенційні проблеми, які викликані невизначеністю та безперспективністю майбутнього.

Дисбаланс емоційної та мотиваційної сфер провокує розлади та порушення в когнітивній сфері мігранта, а саме порушення пізнавальних процесів: "пам'яті (амнезії – втрати пам'яті; конфабуляції – наявність в пам'яті подій, які ніколи не відбувались з людиною, важкість запам'ятовування), розсіяність уваги, відволікаємість, порушення сприйняття (наприклад, часу), розлади мислення (зісковзування – мимовільний відхід від основної теми розмови; надмірна докладність)" [106, с. 238].

Розлади особистісних психологічних сфер призводить до дисбалансу в міжособистісній взаємодії. Особливо потерпають найближчі відносини: з коханими, дітьми, батьками, друзями, а також виникають непорозуміння з членами власної групи та приймаючої громади [106].

Проте відсутність поруч близьких друзів та родичів не завжди призводить до негативних наслідків для життя переселенця. Іноді це провокує мобілізацію його внутрішнього потенціалу та сприяє особистісному зростанню, вдосконаленню життєвого досвіду та напрацюванню навичок.

Варто підкреслити, що далеко не завжди труднощі, викликані ситуацією вимушеного переміщення (наприклад, відсутність близьких друзів чи родини), мають тільки негативні наслідки для психічного здоров'я. Вони можуть сприяти і позитивним змінам, наприклад особистісному росту, придбання нового досвіду, нових навичок [106].

До невротичних розладів, які зустрічаються у вимушених переселенців, Г. Солдатова відносить “депресії, суїцидальні тенденції, тривожні розлади та страхи” [106, с. 241].

Ризик появи депресії визначається особистісною схильністю до неї, кількістю негативних подій в житті особи та їх тривалістю та відсутністю підтримки з боку оточення [106].

Факт вимушеної міграції, низький рівень згуртованості з приймаючою громадою, низький рівень матеріального забезпечення можуть провокувати виникнення суїцидальних намірів у переселенців. Травматичні події вимушеного переміщення негативно впливають на фізичне та психологічне самопочуття переселенця. Крім того, процес адаптації обтяжується різким зниженням соціально-економічного статусу та необхідністю налагодження стосунків з приймаючою громадою [106].

Ю. Пилипас виділяє “стани внутрішньо переміщених осіб, які спричиняють нестабільність і втрату контролю над ситуацією, власним життям:

- втрата автономності («Я не керую процесом. Мене кудись несе»);
- втрата суб’єктивності («Це не я приймаю рішення у своєму житті. Хтось зверху вирішує»);
- порушення ідентичності;
- розгубленість (на рівні думок не можуть зосередитися і виконувати розумові завдання, до яких звикли), регрес;
- побоювання відторгнення (що їх будуть ідентифікувати з ворогами);
- відчуття незахищеності;
- стан жертви;
- злість та пошук «зовнішнього ворога» (хтось має за це заплатити);
- відсутність можливостей прогнозувати майбутнє;
- сором, низька самооцінка, почуття провини;

- функціональні симптоми, психосоматичні розлади, зловживання психоактивними речовинами;
- реакції на тяжкий стрес і порушення адаптації, в тому числі посттравматичний стресовий розлад (ПТСР)” [107, с. 10].

В якості психологічних проблем, які переживають ВПО України І. Трубавіна виділяє:

- загальні, властиві всім членам сім’ї, відсутність перспективи на майбутнє, розбалансованість, розгубленість; психологічні травми, викликані тим, що вони стали свідками воєнних дій, насильства; почуття провини через потребу в зовнішній допомозі від сторонніх людей, втрата групової ідентичності, сприйняття себе в якості жертви, розгубленість через втрату контролю над власним життям; відсутність ідентифікації з приймаючою громадою, що провокує відчуття самотності; зниження самооцінки; необхідність пристосування до проживання в компактних умовах та до зменшення власного простору; втрата домашніх тварин, які не вдалось взяти з собою при переїзді; відчай батьків від усвідомлення неможливості забезпечити безпеку для власних дітей; зниження критичності мислення, яке викликане значним та тривалим стресом; низький контроль емоційного стану, що стало причиною пережитої кризи;

- чоловічі переживання: почуття провини за неможливість забезпечити захист та матеріальне благополуччя сім’ї, вберегти рідний край, за неможливість знайти роботу; труднощі з виявом та контролем емоцій, агресивність викликана безпорадністю, відчуттям, що не вдалось вберегти коханих людей в безпеці;

- жіночі переживання: страхи, викликані пережитими подіями, тривога за невизначене власне майбутнє та майбутнє дітей, вказані переживання компенсуються підвищеним проявом турботи про дітей та членів родини на новому місці проживання; тривожність викликана підвищенням почуття відповідальності за щастя сім’ї, почуття самотності;

- дитячі переживання: розлади психічного розвитку викликані пережитим травмуючим досвідом воєнних дій, необхідністю покинути друзів на попередній території проживання, низька стресостійкість викликана тим, що процес розвитку та соціалізації вже передбачає значні ресурсні витрати психічного характеру, одночасно значні психологічні витрати необхідні, щоб впоратись з наслідками вимушеного переміщення, психіка не витримує такого навантаження та дає збій; важкість не тільки зрозуміти та ідентифікувати свій стан, свої емоції, а й проявити їх, поділитись ними з близькими; самотність та ізолюваність викликані неможливістю знайти спільну мову з однолітками на новому місці проживання; розгубленість через необхідність покинути друзів та загалом колектив в місці навчання; вимушене переселення підриває базову довіру до світ, яка власне переживає процес формування; повністю нове соціальне оточення чинить додаткове навантаження на нестійку психіку; психологічні перевантаження провокують розлади сну, страхи, фобії, агресію, адаптивна модель поведінки ще не сформована, невпевненість та розгубленість проявляються в негативізмі по відношенню до оточення [139].

Проблемою соціально-психологічної адаптації вимушених переселенців займались А. Бреус, Л. Гуменюк [29], Т. Вашека, І. Гічан [18], О. Зінченко [42], В. Константинов [46], І. Музиченко [70], А. Налчаджян [71], Т. Паршина [83], В. Рибалко [110], О. Риндзак [111], Т. Смоліна [126], Г. Солдатова [106], Ю. Хачатурян [151], С. Чернікова [153], Р. Шаміонов [154] та М. Южанін [157].

Дослідження взаємостосунків між переселенцями та приймаючим населенням виявили ряд аспектів, які проливають світло на проблему адаптації. Ключовими проблемами є рольова та статусні структури в новому соціальному середовищі, внутрішня зорієнтованість переселенця на тривалу чи короткострокову взаємодію, ступінь доступу до таких же переселенців, чи поруч живуть, чи далеко, міра соціальної активності (сторонній спостерігач чи безпосередній учасник) [106].

За Р. Шаміоновим соціально-психологічна адаптація передбачає крім пошуку шляхів досягнення порозуміння з новим соціальним оточенням, ще й прийняття його соціальних норм, моделей взаємодії та статусну та комунікативну відповідність [154].

Як соціально-психологічне явище адаптація визначається О. Зінченком “як процес входження особи в певну групу, засвоєння нею норм, відносин та займання певного місця у структурі відносин між членами групи, усвідомлення проблем, що можуть виникнути під час входження до нового середовища” [42, с. 51-52]. Свідома діяльність, яка спрямована на постійну взаємодію з новим колом знайомих, з приймаючою спільнотою, сприяє прискоренню процесу адаптації. Це досягається за рахунок ідентифікації себе в якості повноцінного члена групи та відповідності цінностей особи потребам нового соціального середовища. В такій ситуації важливості набувають атитюди, наповненість ціннісно-сміслової сфери, моделі поведінки в тій чи іншій ситуації, ставлення з боку приймаючого середовища, баланс між рівнем домагань особи та її реальними можливостями та новими умовами проживання [42].

М. Южанін, говорячи про процес адаптації переселенців до нового середовища, робить акцент на важливості ставлення до них приймаючого оточення, яке інколи проявляє відторгнення та відсторонення по відношенню до переселенців, проте частіше ставиться до них приязно та толерантно, з готовністю до пошуку взаєморозуміння [157].

Щодо приймаючої громади та її ролі у процесі соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб, О. Зінченко виокремлює наступні напрямки її діяльності. В першому випадку соціальна спільнота схильна сприймати переселенця як загрозу по відношенню до себе у соціально-професійній та соціально-економічній сферах, що викликає провокативну поведінку по відношенню до них та відторгнення з громади. Така поведінка спільноти гальмує адаптацію переселенців, а в деяких випадках робить її неможливою. Наступна модель ставлення спільноти до переселенців

проявляється у байдужості та безініціативності по відношенню до них, на проблеми вимушених переселенців просто не звертається увага. Третя модель ставлення з боку приймаючої громади демонструє прагнення надати допомогу переселенцям у можливості відчувати себе повноцінним членом спільноти. Члени приймаючої громади прагнуть підтримати переселенців у вирішенні труднощів, які їх спіткали [42].

Про важливість ставлення приймаючого населення до переселенців пише О. Блинова. Переселення має двосторонній характер та включає в себе дві сторони. Однією з вказаних сторін є власне мігранти, які займають активну позицію, а іншою – приймаюче населення, якому властива пасивність. Таким чином повноцінний обопільний процес адаптації відбувається за рахунок їх взаємодії. У випадку негативного ставлення до переселенця з боку корінного населення процес адаптації, обтяжений необхідністю залишення власної домівки, значно уповільнюється. Наявні емпіричні результати підтверджують, що бувають випадки інтолерантного ставлення до переселенця з боку соціального оточення. Негативні та агресивні стереотипи сприйняття є причиною непорозумінь та конфліктів між приймаючим населенням та переселенцями. В таких випадках допоможе уникнення крайніх полюсів та займання більш беземоційних та безоцінних позицій при взаємодії, що підвищить її конструктивність [7].

На основі отриманих емпіричних даних О. Блинова зазначає, що критерієм позитивного ставлення приймаючого населення до внутрішньо переміщеної особи є їх задоволеність своєю роботою та кар'єрним становищем. Важливим є момент врегульованості їх сфери діяльності інтересам та бажанням, характеристикам мікроклімату в робочому колективі, задоволеність фінансовим становищем, можливість подальшого розвитку та кар'єрного підвищення. Відсутність названих критеріїв у характеристиках роботи приймаючого населення буде провокувати їх негативне ставлення до переселенців. Причини полягають у тому, що процес вимушеного переселення жителів східних регіонів України та АР Крим сприймається як

масове явище, а переселенці – як конкуренти щодо отримання якісних робочих місць. Негативну роль в утворенні подібного стереотипу відіграє політика України, активним поширенням інформації про значні пільги, які мають внутрішньо переміщені особи, на відміну від постійно проживаючого населення. Постійне транслявання подібної інформації впливає на сприйняття приймаючим населенням переселенців [7].

Тема толерантності дещо під іншим кутом висвітлена у В. Петрова, який вважає її “характерною рисою відносин між переміщеними особами та середовищем в місцях їх нового проживання” [96, с. 86]. Ми розділяємо думку вченого стосовно приналежності толерантності до внутрішньої системи ціннісних орієнтацій особи, а також стосовно того, що інтолерантність є нормальним проявом адаптивної поведінки особи в тій чи іншій ситуації, у випадках, коли вона не перетинає відповідних меж суспільної моралі [94].

Життєві ситуації вимагають відповідної реакції та поведінки: кооперація чи конфлікт. Перший варіант передбачає прояв толерантності, другий – інтолерантності. При моделі поведінки, яка направлена на співпрацю, оточуючі оцінюються з боку їх ефективності та принад. І за умови підтвердження їх корисності, межі взаємодії поступово зменшуються, що призводить до утворення приятельських стосунків. Одночасно орієнтація на конфлікт передбачає відторгнення особи незалежно від її якостей. Таким чином толерантність відображає врахування особистісних індивідуальних якостей особистості та прийняття їх, без бажання зробити їх зручними для себе. Одночасно інтолерантність проявляється у відторгненні та відсутності бажання зрозуміти іншу особи, її індивідуальність при обопільній взаємодії. Вчений вказує на важливість цивілізованого та адекватного прояву як толерантності, так і інтолерантності. Толерантність не має перетворитись на рабську підлеглість, а інтолерантність може проявлятися у виключно соціально прийнятних формах, цивілізовано [96].

В якості важливого атрибуту повноцінного громадянського суспільства Н. Ручкова виділяє толерантність, яка має забезпечувати гармонійне існування різних спільнот, релігійних та політичних організацій, пом'якшувати етнічні відмінності [113].

Пом'якшуючим фактором для внутрішньо переміщених осіб в нашій державі є те, що вони потрапляють в середовище, яке близьке їм за культурою та мовою, проте зрозуміли, що інше соціальне середовище передбачає певну витрату внутрішніх ресурсів для налагодження нових соціальних зв'язків. Соціально-психологічна адаптація передбачає налагодження балансу між ціннісними орієнтаціями, поведінкою внутрішньо переміщених осіб та входженням до нового соціуму зі збереженням вірності власним ідеалам. Соціальний комфорт, участь в житті приймаючої спільноти та ініціативність у вирішенні спільних завдань, наявність перспективи на майбутнє є характеристиками успішної адаптованості особи на новому місці проживання [42].

У рамках ресурсного підходу адаптація розглядається як пристосування до втрати значної частини ресурсів, які мали ВПО до переміщення, а також отримання доступу до ресурсів у новому місці перебування. Вимушене переміщення, як вказує І. Тітар, призводить до втрати або зменшення значної кількості раніше доступних ресурсів: помешкання, інших матеріальних благ, місця роботи, родинних зв'язків, спілкування з друзями, приятелями. Зменшення та втрати ресурсів не обов'язково відбуваються після переїзду, а можуть мати місце ще до нього. Матеріальні блага на попередньому місці можуть втратити свою цінність з огляду на ситуацію воєнного протистояння. Критерієм адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища є відновлення втрачених в результаті переїзду ресурсів. Таким чином, “адаптація ВПО – це процес, під час якого індивіди прагнуть задовольнити свої потреби, переслідують власні цілі та відповідають вимогам нового суспільства після переміщення” [145, с. 60-61].

Д. Головченко пише, що поряд з терміном адаптація в науковій літературі пишуть про феномен «переадаптація», який відображає процес трансформації світогляду особи при суттєвих змінах умов та середовища її життєдіяльності. Якщо особа не переживає подібних змін можна стверджувати про її дезадаптацію. Відмінність адаптації та переадаптації полягає у ступені перебудови особистості. Характеристиками переадаптації є зміни у ціннісно-смысловій сфері особистості, у нормативній та мотиваційно-потребовій сферах. Зміни можуть відбуватись у їх ієрархії, засобах задоволення та реалізації [27].

Соціально-психологічна адаптація має динамічний характер та є проявом відповіді індивіда на зміни умов оточуючого середовища. Ефективність адаптації визначається лабільністю змін в сприйнятті та поведінці особистості у відповідності до змін навколишнього середовища, адекватністю оцінки власних якостей та конструктивністю при побудові нових соціальних зв'язків. Передумовою соціально-психологічної адаптації є, на думку І. Головченко, бажання особистості будувати свою поведінку у відповідності до тієї чи іншої життєвої ситуації. Особливої значущості набуває позиція, яку особа займає по відношенню до оточуючої дійсності, чи її модель поведінки передбачає активну участь у взаємодії з оточенням, чи їй достатньо зайняти позицію зовнішнього спостерігача [27].

Про важливість врахування індивідуальних особливостей переселенців пише О. Блинова, яка вказує, що виявлено різне відношення до важких життєвих ситуацій: одним переселенцям властивий високий рівень спокою та легке знаходження найбільш оптимальних для кожної конкретної ситуації рішень, для інших криза, викликана вимушеним переселенням, стала тяжким випробуванням. Тому дослідницею підкреслено важливість вивчення ролі особистості переселенця, виявлені значущих психологічних якостей та схильностей для подолання кризової ситуації, забезпечення збалансованості різних психологічних функцій та подальшого гармонійного розвитку особистості переселенця [6].

До якостей особистості, які негативно впливають на процес адаптації О. Блинова відносить інтровертованість особистості, що знижує вірогідність звернення за психологічною допомогою, підвищена нервозність як прояв афективності, підвищеної збудливості та зниженої толерантності до оточення. В якості шляхів психологічної допомоги мігрантам вчена вказує на важливість стабілізації їх емоційних станів, стимулювання їх внутрішніх ресурсів для подолання стресових ситуацій та прискорення адаптації. Тоді переселенець буде самостійно шукати шляхи до пошуку роботи, для налагодження власного добробуту, відновлення втраченої соціальної мережі зв'язків, які будуть сприяти отриманню ними емоційної, інформаційної та соціальної підтримки [6].

Т. Стефаненко зробила спробу описати психологічний портрет образу людини, який краще за все підходить для життя в новій спільноті. Це “професійно компетентний з високою самооцінкою, товариський індивід, екстравертного типу; людина, у якої вагоме місце займають загальнолюдські цінності, відкрита для інших різних поглядів, яка цікавиться оточуючими, а при вирішенні конфліктів обирає стратегію співробітництва” [133, с. 93].

Автор зазначає, що визначений комплекс особистісних якостей не може бути ефективним в будь-якій спільноті, а успішність адаптації більшою мірою визначається відповідністю поведінки особистості тій життєвій ситуації в якій вона перебуває [133].

Важливою умовою прискорення адаптації особи є соціальна підтримка з боку оточення, яка значною мірою впливає на налагодження психологічного добробуту переселенця. Найбільшу вагу має підтримка ближнього оточення (сім'ї, друзів, колег та інших осіб), яке розділяє тяжкість ситуації, в якій вони опинились, підбадьорює, та допомагає пережити життєву кризу. Позитивний вплив включеності в міжособистісні відносини проявляється в тому, що доступність до широкого кола соціальних контактів, багатоманіття та позитивне забарвлення соціальних контактів покращує психологічне

самопочуття та посилює включення власних захисних механізмів особи для подолання важкої ситуації [106].

Н. Мазіна вказує, що Україна наразі перебуває в стані нестабільності внаслідок чого соціальні та політичні інститути значною мірою втрачають свій регулюючий вплив та не можуть забезпечити гідний рівень життя населення. Це призводить до того, що успішність адаптації особи більшою мірою визначається її особистісними можливостями адаптуватися до нестабільної суспільної ситуації. За вказаних умов зростає важливість соціального капіталу [63].

Згідно з міжнародним оглядом проблем ВПО, “соціальний капітал є одним з чинників, що сприяє їх інтеграції у приймаючих громадах, а також має особливе значення у контексті доступу до інформації та послуг” [19, с. 98-99]. Тому важливість соціального капіталу для ВПО не викликає сумніву.

Дослідження на рівні державної стратегії Грузії показують, що низький рівень соціального капіталу ВПО не полегшує їх інтеграцію, наслідком чого є їх ізоляція, менша участь у цивільних процесах та у формальних соціальних структурах. Стан розчарування багатьох ВПО призводить до соціальної пасивності, безініціативності та залежності від сторонньої допомоги [19].

С. Максаєл та Л. Мандерсон з'ясували, що переселенці говорять про розпад соціальних мереж після переміщення. Печаль, тривоги і самотність часто приписуються сприйнятому розпаду соціальних мереж. Необхідною умовою повернення почуття спільності є формування нових відносин і взаємодій у часто крихких умовах переселення [177, с. 95]. Одночасно, ефективна інтеграція забезпечується в тому числі за рахунок підтримання соціальних зв'язків з попереднього місця проживання, а не тільки за рахунок утворення нових контактів, з огляду на те, що вимушена зміна місця проживання не обов'язково передбачає втрату попередніх контактів [19].

Про часткову втрату соціального капіталу внутрішньо переміщеними особами також свідчать результати дослідження Н. Мазіної. Метою

вказаного дослідження було визначення структури соціального капіталу та його ролі у формуванні адаптаційного потенціалу ВПО. Було виявлено, що близько 10% респондентів, налаштовані на самостійне подолання життєвих труднощів, незважаючи на брак власного ресурсу, викликаний вимушеним переїздом, включаючи низький рівень матеріального достатку, та не шукають допомоги у соціальних контактах. Разом з тим, сукупний результат приведеного дослідження дає підстави вказувати на пошук опитаними переселенцями допомоги у соціальній мережі. Серед критеріїв ефективних взаємодій виділяють довіру та надійність партнера по спілкуванню. Визначальними критерієм утворення нового соціального зв'язку є в першу чергу особистісні якості особи, а лише потім її ресурсність. Перевага при взаємодії надається горизонтальним соціальним зв'язкам [63]. Ю. Серєда підкреслює, що “ситуація вимушеної міграції призводить до зменшення соціального капіталу, внаслідок посилення недовіри та втрати соціальної згуртованості, що призводить до соціальної ізоляції та відсутності мотивації до розбудови нових соціальних мереж” [122, с. 30].

Населенню Донбасу властивий низький рівень довіри до державних інститутів: законодавчому апарату, місцевим органам державної влади, виконавчій гілці влади, державним органам, які здійснюють контроль над некупованою частиною східних регіонів країни. На противагу вказаному, мешканці східних регіонів виказують найбільшу довіру родині та друзям [19].

Загалом українському населенню властивий брак зв'язувального соціального капіталу. Найефективнішими соціальними зв'язками вважаються сімейні та дружні, які демонструють найвищі показники довіри. Вказаним контактам відведена ключова роль у вирішенні великого кола життєвих питань, які включають в себе пошук закладу для отримання освіти, пошук роботи, при одночасно несуттєвій ролі громадських організацій, які майже не приймаються до уваги при вирішенні нагальних життєвих питань. Проте вимушений переїзд призвів до збідніння потенціалу соціальних зв'язків

найближчого оточення. Близьки зв'язки з попереднього місця проживання не можуть допомогти при інтеграції на новому місці проживання. Звісно, що вони важливі в контексті забезпечення психологічної підтримки, проте знову ж таки малоефективні при пошуку роботи в новому середовищі. За вказаних обставин для ВПО цінності набувають соціальні контакти з соціальними та політичними організаціями [122].

Таким чином зрозуміла очевидна користь для внутрішньо переміщених осіб об'єднувального соціального капіталу для швидшої інтеграції в нове соціальне оточення. У випадку надання переваги зв'язувальному соціальному капіталу утворюється ситуація браку ресурсів для покращення життя [122].

До групи ризику стосовно можливості інтеграції в нове соціальне середовище відносять переселенців, які віддають перевагу найближчим соціальним зв'язкам в межах сім'ї та друзів. Відновлення об'єднувальних соціальних мереж на новому місці проживання забезпечить прискорення процесу інтеграції ВПО в нових громадах. Для цього необхідно проводити постійний моніторинг наявних стратегічних цілей переселенців, мотивувати їх на участь у розробці програм, які їх безпосередньо стосуються, забезпечити їх проінформованість про наявність таких програм, а також заохочувати в них свідомий вибір діяльності, який їм близький та приносить задоволення [19].

Варто відмітити, що країни, в яких наявна велика кількість внутрішньо переміщених осіб, в тому числі і наша держава, мають низький рівень економічного розвитку, що обмежує можливості допомоги переселенцям навіть за короткочасної кризи, не говорячи про необхідність надання їм тривалої підтримки з боку держави. За таких умов важливістю набувають фактори інтеграції ВПО в нове соціальне середовище з можливим найменшим залученням сторонньої допомоги. Тому важливо забезпечити у переселенців віри у власні сили та сприяти розвитку у них тих принад, які власне можуть бути корисні для приймаючої спільноти. Це може стати основою їх інтеграції в нове середовище за рахунок власних сил [19].

1.3. Теоретична модель впливу психологічних чинників на відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб

Значна частина населення України опинилась в статусі внутрішньо переміщених осіб. В контексті цієї проблеми постає необхідність виявлення обставин, які б могли прискорити процес їх адаптації до нових умов проживання. Соціальний капітал це саме той важливий фактор їх життя який зазнав значних деформацій. Він був сформований та накопичений протягом значного періоду часу, а в результаті вимушеного переїзду частково втрачений.

Соціальний капітал вміщує в собі ряд компонентів, а для можливості його емпіричного дослідження постає необхідність виділити конкретні складові, які б максимально повно відповідали характеристикам вибірки внутрішньо переміщених осіб. В основу аналізу покладену тезу, що “міграція – це переміщення, яке спричинює зміни у соціальних зв’язках особи й чинить вплив на неї та на її суспільне оточення” (О. Блинова, М. Слюсаревський) [124, с. 31].

Ю. Серєда вказує, що міжнародний огляд проблем внутрішньо переміщених осіб свідчить, що соціальний капітал, на рівні з доступом до житла, робочих місць, соціальних послуг, є важливим фактором їх інтеграції в приймаючих громадах. Його важливість для адаптації ВПО полягає в тому, що соціальний капітал може в якійсь мірі замінити собою інші види капіталу. Він сприяє розвитку відчуття належності, що допомагає переселенцям проявляти більшу активність при взаємодії з оточенням. Крім сприяння інтеграції виявлено, що соціальний капітал є джерелом психологічного здоров’я та комфорту. Ще одним моментом, який свідчить про особливе значення соціального капіталу саме для ВПО є те, що розвинуті неформальні мережі соціальних зв’язків допомагають переселенцям в доступі до отримання позик, догляді за дітьми, при пошуку робочих вакансій [122].

Враховуючи, що в результаті переїзду значних змін зазнали саме соціальні мережі ВПО, в якості одного з компонентів соціального капіталу ВПО виділено ресурси соціальної мережі актора. Про ресурси соціальної мережі знайомств як компонент соціального капіталу зазначає І. Семків [118].

Дослідження ресурсу соціальної мережі є вкрай актуальним для групи ВПО, адже у зв'язку з вимушеним переселенням вони опинились в ситуації потреби зовнішньої допомоги, вагомим ресурсом якої і виступає соціальна мережа до якої включений індивід.

Особа може мати досить широке коло знайомств, проте їх характер буде поверхневим. В такому разі мережа знайомств не буде являти собою соціальний ресурс в такій мірі, який би являла при близьких стосунках. Тому інтерес викликає не кількісний показник соціальної мережі актора, а власне якість відносин з особами, які мають той чи інший ресурс.

З огляду на необхідність якісного наповнення нових соціальних зв'язків внутрішньо переміщених осіб, в якості наступного компоненту соціального капіталу в цьому дослідженні виділено довіру. Вбачається, що саме довіра є важливим фактором, який сприяє розбудові соціальних відносин на всіх рівнях соціальної взаємодії.

Довіру в якості структурної складової соціального капіталу виділяє значне коло вчених: П. Гріффіс, С. Ковлі, Дж. Мейбен, С. Хен та А. Форбс [170], Н. Лебедева та А. Татарко [59], Р. Патнем [83], Т. Стеценко [134], Ф. Фукуяма [150], Л. Ханіфан [169].

Формування довіри, як зазначає Т. Стеценко, починається зі здатності особи довіряти, яка проявляється у міжособистісній взаємодії, стріяючи утворенню та збереженню соціальних контактів між різними суб'єктами соціального середовища, що з часом “створює культуру довіри і розбудовує соціальні відносини в суспільстві на всіх рівнях соціальної взаємодії (мікро-, мезо-, макро-), на тлі якої відбувається формування соціального капіталу” [134, с. 48].

Виходячи із зазначеного вище зрозуміло, що основою існування довіри є певний досвід взаємодії з соціальними об'єктами. Вимушений переїзд призвів до того, що переселенці втратили значне коло перевірених соціальних контактів. Постає необхідність у формуванні соціальної довіри до нових об'єктів на основі власного, чи опосередкованого досвіду.

На думку Т. Стеценко, трактування недовіри виключно як відсутності довіри обмежує функціональне наповнення вказаного феномену, та не відображає його достовірної сутності. Важливим атрибутом недовіри є те, що вона стимулює особу до посилення уваги з метою визначення надійності суб'єкта взаємодії. В цьому випадку недовіра виступає внутрішнім захисним механізмом, який забезпечує його соціальну безпеку. У випадку виявлення ненадійних контактів, соціальна мережа особи зазнає трансформацій, за яких вільні місця отримують нові соціальні взаємодії. В такому випадку недовіра стимулює особу до усвідомленого, чи неусвідомленого пошуку нових контактів [135].

Загальноприйняте трактування довіри та недовіри як двох протилежних полюсів одного феномену отримує інше забарвлення в контексті соціального капіталу, де “вони відповідають за формування останнього, але довіра формує нові контакти за рахунок готовності індивіда до взаємодії, а недовіра – за рахунок потреби у заміні ненадійних контактів новими, більш надійними” [135, с. 575].

Таким чином виокремлення довіри в якості компонента соціального капіталу ВПО вбачається актуальним, оскільки її наявність буде збільшувати близькість стосунків з іншими людьми і таким чином відновлювати соціальний капітал. Наявність недовіри в той же час буде сприяти пошуку нових, більш надійних соціальних контактів, що теж веде до відновлення соціального капіталу.

Г. Голборн, Р. Едвардс, Дж. Соломос та П. Чеон говорять, що крім об'єднувального та зв'язувального соціального капіталу, необхідно виділити третю форму, а саме з'єднувальний (linking) соціальний капітал.

“З’єднувальний соціальний капітал допомагає людям отримати доступ до ресурсів офіційних інститутів соціального та економічного розвитку. Стосовно міграції ця форма соціального капіталу передбачає необхідність втручання держави для реалізації політики надання вимушеним переселенцям доступу до офіційних ресурсів” [162, с. 29-30]. Зазначене вказує на важливість дослідження інституційної довіри, як компоненту соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб.

Дж. Коулман [49] та С. Позняк [99] в контексті соціального капіталу говорять про важливість зобов’язань, які має один актор перед іншим, та очікувань другого актора, що є запорукою існування соціального капіталу, а Л. Ханіфан [169] зазначає про важливість доброї волі як характеристики соціального капіталу.

На нашу думку беззаперечною є необхідність існування зобов’язань та очікувань для наявності соціального капіталу, проте якщо мати на увазі не тільки формальну взаємодію акторів, а й буденну, то важливості набуває ще й добра воля, як вагомий компонент для відновлення соціальних зв’язків на новому місці проживання. Наявність зобов’язань, очікувань та доброї волі на нашу думку буде проявлятися у готовності до взаємодопомоги, що і було виділено в якості наступного компоненту соціального капіталу.

Кошкін А.П. вказує, що наявність у особи чи у колективу соціального капіталу являє собою певну абстракцію. Для можливості його використання та реалізації необхідність постає у самостійній чи колективній ефективності. Наприклад, “учасники групи можуть мати високий рівень довіри та згуртованості та, відповідно, високий рівень соціального капіталу, проте тільки готовність надавати один одному взаємодопомогу фактично є зв’язуючою ланкою між соціальним капіталом та реальними соціальними діями” [51, с. 245].

Спільним знаменником у тлумаченні соціального капіталу є його інтерпретація як сукупності актуальних та потенційних ресурсів соціальної мережі особи, які вона використовує виходячи зі своїх інтересів. Вказане визначення покладено в основу дослідження.

В якості компонентів соціального капіталу в цьому дослідженні виділено ресурс соціальної мережі, довіру та готовність до взаємодопомоги.

В процесі подальшої аналітичної роботи постало питання, що саме виступає запорукою відновлення соціального капіталу у внутрішньо переміщених осіб на новому місці проживання.

Джерелами формування соціального капіталу Б. Буркинський та В. Горячук називають взаємодію індивідів, їх ціннісні орієнтації, та діяльність організацій (місцевих органів державної влади, державних та недержавних установ, громадських організацій та об'єднань). Взаємодія передбачає буденну спільну діяльність, стосунки в сім'ї, з друзями, колегами, приятелями. Маються на увазі стосунки, основою яких є прагматичний підхід до суспільної взаємодії з іншими людьми, яка використовується для задоволення власних інтересів. Соціальна взаємодія керується формальними нормами, проте використовує затвержені правила, які сама не створювала. Якщо переходити на конкретику, то формальні норми являють собою регламентовані та прописані правила поведінки, які створені органами державної влади з метою забезпечення громадського порядку. Одночасно тривалий досвід взаємодії призводить до утворення власне неформальних норм (справедливість, рівність, чесність), які формуються на основі моральних цінностей [17].

Загальноприйняті в суспільстві моральні цінності формувались з урахуванням особливостей життя населення протягом всього його історичного розвитку, та передаються в процесі виховання. Їх основою є розуміння людьми таких категорій як справедливість, добродієність, повага, взаєморозуміння тощо. В різному ступені та співвідношенні моральні цінності визначають ставлення людини до оточення, виступають регуляторами її поведінки в усіх областях діяльності, незалежно від того, чи мова йде про особисті, чи про професійні відносини. Право, що уособлює собою формальні норми, спирається на обов'язковість та регламентованість, а неформальні норми основані на ціннісно-смыслових орієнтаціях громадян,

що мають свої вираження у переконаностях та ставленнях. Для їх кращого розуміння та конкретизації наведено їх систематизацію в трьох напрямках:

– традиції та звичаї, що властиві конкретній спільноті людей; в процесі розвитку та становлення людина вбирає та засвоює загальноприйняті способи взаємодії, які в подальшому стають невід’ємною частиною її духовного світу;

– суспільна оцінка, яка через прийняття одних вчинків особи та осуд інших, координує її поведінку та заохочую підтримувати загальноприйняті норми;

– власна самосвідомість особи, усвідомлення нею бажаності узгодження власних та громадських інтересів; цим визначається поведінка особа, яка має внутрішню мотивацію та свідчить про певну зрілість та самодостатність.

Регламентовані законом формальні норми поведінки можуть працювати лише при постійному нагляді та контролі за їх дотриманням, що породжує відчуття страху в особі. Для забезпечення розвитку повноцінного громадянського суспільства особливу важливість становлять саме неформальні норми, які забезпечують в суспільстві взаємодопомогу, довіру, увагу, співчуття та взаємопідтримку [17].

В результаті теоретичного аналізу особливостей ВПО було висунуто припущення, що чинниками відновлення їх соціального капіталу будуть соціальна ініціативність, атитюди (що розглядаються через переконання) та перцептивно-інтерактивна компетентність (як джерело ефективної взаємодії).

Результатом роботи також стало розроблення теоретичної моделі, яка представлена на рис. 1.1.

Поняття ініціативність у сучасній філософській та психологічній літературі визначається як комплекс суспільно важливих характеристик особистості, та безпосередньо ототожнюється з поняттями активність та творчість [156].

Рис. 1.1. Теоретична модель впливу психологічних чинників на відновлення соціального капіталу.

Соціальна ініціативність поєднує в собі особистісне та громадське, а баланс між ними забезпечується розвинутими соціальними відчуттями, почуттями та емоціями, які демонструють відношення до себе, спільноти, та загалом до взаємодії з оточенням. Т. Окушко та Ж. Петрочко визначають соціальну ініціативність “як інтегровану якість особистості, що відображає

готовність суб'єкта до самостійного висування, пропагування та практичної реалізації соціально значущої ідеї” [156, с. 7-8].

В цьому дослідженні соціальна ініціативність розглядається через наявність або відсутність у людини спрямованості на взаємодію з оточенням [91]. Адже можна припустити, що наявність спрямованості до взаємодії з оточенням у ВПО буде сприяти збільшенню їх соціального капіталу.

А також, враховуючи те, що на меті стоїть виявлення чинників відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб, соціальна ініціативність досліджується через соціальну адаптивність, а саме як вияв контактності та гнучкості поведінки по відношенню до оточення в якому вони наразі перебувають.

Наступним чинником відновлення соціального капіталу ВПО виділено атитюд, чи соціальну установку. Як зазначають Б. Мещеряков та В. Зінченко, “атитюд (англ. attitude — «ставлення») — це схильність суб'єкта до певної соціальної поведінки; при цьому робиться припущення, що атитюд має складну структуру і включає в себе ряд компонентів: схильність сприймати, оцінювати, усвідомлювати і, як підсумок, діяти щодо даного соціального об'єкта (явища) певним чином” [67].

Вчені І. Мейжис та Л. Почебут вказують, що вперше поняття атитюд було використано при дослідженні емігрантів з Польщі. Результати зазначеного дослідження демонструють, що успішність адаптації переселенців на новому місці проживання залежить від того, як вони розцінювали своє життя. В тих випадках, коли вони були налаштовані на тимчасове перебування, їх адаптація проходила повільно та складно. Одночасно ефективніший процес адаптації мав місце при наявності орієнтації на тривале проживання. Це дало вченим підстави виділити поняття атитюд як ставлення до свого становища в новому соціальному середовищі, до своїх цілей на новому місці та до оточуючих осіб [104].

Враховуючи досвід дослідження атитюдів емігрантів, було висунуто припущення, що атитюди внутрішньо переміщених осіб можуть бути чинниками відновлення їх соціального капіталу. Адже і в зазначеному вище

дослідженні, і в тому, яке планується, саме соціальне оточення досліджуваних зазнало значних змін [93].

В процесі порівняльного аналізу цінностей та атитюдів І. Мейжис та Л. Почебут вказують, що “так як і цінності, ставлення людини до предметів, явищ та інших людей пов’язані з її системою ціннісних суджень. Проте якщо система цінностей виконує роль стратегічних цілей при визначенні можливої поведінки людини, то атитюди формуються протягом життя та є тим тактичним інструментом, який направляє конкретні вчинки людини. Атитюд як ставлення має трикомпонентну структуру, яка включає емоційний, когнітивний та конативний компонент. Атитюди з емоційною основою будуються на почуттях та емоціях людини та мають суттєву стійкість. Когнітивні установки мають в своїй основі уявлення людей про властивості об’єкта. Тому зміна знань про об’єкт може привести до зміни установки.” [104, с. 195].

Було прийнято рішення досліджувати когнітивний компонент атитюду через переконаності. Це рішення також було прийнято з урахуванням того, що когнітивний компонент видається більш стійким у порівнянні з емоційним компонентом, та з урахуванням того, що на основі когнітивного компоненту формується власне поведінка індивіда.

В якості атитюдів в цьому дослідженні виділяються переконаності у справедливості та доброзичливості оточуючого світу та переконаності у контрольованості чи випадковості подій. Робиться припущення, що наявність зазначених вище переконаностей буде сприяти відновленню соціального капіталу ВПО на новому місці проживання.

В якості наступного чинника відновлення соціального капіталу ВПО виділено перцептивно-інтерактивну компетентність.

У найбільш широкому сенсі компетентність людини у спілкуванні можна визначити як її компетентність у міжособовому сприйнятті, міжособовій комунікації та міжособовій взаємодії.

Згідно О. Бодальову, “перцептивна компетентність – це здатність та підготовленість людини до оволодіння процесами та механізмами сприйняття, розуміння та оцінки соціальних об’єктів (інших людей, самих себе, груп, соціальних спільнот та ін.), а також відносин між ними” [13, с. 11].

Розвинена перцептивна компетентність дає можливість людині відчувати індивідуальні психологічні особливості інших людей, знаходити з ними спільну мову, розуміти їх емоційний стан, почуття та переживання, що допомагає їм конструювати свою поведінку у максимальній відповідності до наявної соціальної ситуації, як зазначає Є. Борисенко [14].

Таким чином, в якості компоненту перцептивної компетентності ВПО, в цьому дослідженні виділено орієнтацію на адекватність сприймання та розуміння партнера, взаємопізнання та взаєморозуміння [88].

“Взаємопізнання відображає ступінь адекватності оцінки особистісних якостей партнерів по взаємодії, а взаєморозуміння – рівень конфліктності у групі, з якою себе ототожнює ВПО, вираженість спільних інтересів, вміння зрозуміти точку зору опонента, іншої особи” [149, с. 166].

Є. Борисенко вказує на те, що інтерактивна компетентність сприяє узгодженості поведінки особи з оточуючими обставинами, та при зміні життєвих ситуацій допомагає проявити максимальну гнучкість для збереження врівноваженості взаємодії [14].

В якості показників інтерактивної компетентності ВПО в цьому дослідженні виділено орієнтацію на прийняття партнера та на досягнення компромісу, а також взаємовплив, який відображає ступінь важливості думок, поведінки інших представників спільноти, самокорекцію та саморефлексію.

Робиться припущення, що високий рівень перцептивно-інтерактивної компетентності буде сприяти відновленню соціального капіталу ВПО на новому місці проживання.

Висновки до першого розділу

На основі проведеного теоретичного аналізу з'ясовано, що соціальний капітал є багатограним поняттям, яке набуває все більшої актуальності в науковому світі. Відправною точкою в трактуванні наповненості вказаного поняття є ресурс соціальної мережі. Серед кількісних показників соціального капіталу виділяють розмір соціальної мережі актора, а в якості його якісних показників вченими виділено цінності, соціальні норми, взаємність, толерантність, обов'язки та очікування, співчуття, соціальну згуртованість, групову ідентичність та ін. Значну увагу надано довірі як ключовому компоненту соціального капіталу. Універсальність соціального капіталу полягає в тому, що його досліджують як на рівні індивідуального ресурсу, так і на рівні ресурсу групи.

В процесі теоретичного аналізу особливостей ВПО визначено, що їх психологічні проблеми мають комплексний характер та проявляються в різних сферах життя. Психологічні стани ВПО спричинені нестабільністю та втратою контролю над власним життям. Підкреслено, що одним із ключових моментів забезпечення успішної інтеграції ВПО в нове соціальне оточення є толерантне та підтримуюче ставлення приймаючої громади. Одночасно, важливим чинником інтеграції у приймаючі громади є соціальний капітал ВПО. Соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб частково деформований у зв'язку із втратою частини соціальних контактів в результаті переїзду, зменшенням довіри до державних інститутів та ін.

Враховуючи, що України наразі перебуває в стані нестабільності, відновлення соціального капіталу ВПО буде сприяти збільшенню загального ресурсу приймаючої громади, та відповідно держави вцілому.

Соціальний капітал визначено як сукупності актуальних та потенційних ресурсів соціальної мережі особи, які вона використовує виходячи зі своїх інтересів. В якості компонентів соціального капіталу

виділено ресурси соціальної мережі актора, довіру та готовність до взаємодопомоги.

Запропоновано модель впливу психологічних чинників на відновлення соціального капіталу ВПО з метою з'ясування можливих шляхів прискорення їх адаптації до нових умов життя. Було висунуто припущення, що чинниками відновлення соціального капіталу ВПО будуть їх соціальна ініціативність, атитюди та перцептивно-інтерактивна компетентність.

Соціальну ініціативність показано через наявність або відсутність у людини спрямованості на взаємодію з оточенням та соціальну адаптивність як гнучкість поведінки. В якості атитюдів виділено переконаності у справедливості та доброзичливості оточуючого світу, в контрольованості подій та в удачі. Перцептивно-інтерактивна компетентність розглядається через здатність адекватно сприймати іншу людину, взаєморозуміння, орієнтацію на прийняття партнера та на досягнення компромісу при побудові соціальних контактів, а також через наявність взаємовпливу.

Основні положення цього розділу викладені у публікаціях автора [88; 92; 93; 94, 95].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРОЦЕДУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ВІДНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У цьому розділі здійснено опис організації та основних етапів емпіричного дослідження, проаналізовано контроль загроз надійності та валідності дослідження, обґрунтовано обраний дослідницький інструментарій, методи статистичного аналізу, а також охарактеризовано групи досліджуваних.

2.1. Організація емпіричного дослідження впливу психологічних чинників на відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб

Складність представленої в дисертації проблеми визначає необхідність використання широкого спектру методів проведення дослідження у двох групах. *Емпірична частина дослідження* полягала у з'ясуванні особливостей впливу психологічних чинників на відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб.

Емпірична частина дослідження проводилась протягом 2016–2018 років. Загальна кількість досліджуваних, які взяли участь у всіх його етапах, склала 200 осіб.

У березні-грудні 2016 р. було обрано інструментарій дослідження. Виходячи з того, що соціальний капітал є досить багатограним поняттям, яке включає в себе велике різноманіття компонентів, значною проблемою постав підбір адекватного інструментарію для його вимірювання. Поняття соціального капіталу є глибоко розробленим в економічній та соціологічній науках, проте в психології концепт є досить новим. Більшість інструментарію

для дослідження соціального капіталу більшою мірою направлено на дослідження саме його кількісних характеристик, а не якісних. В якості кількісних характеристик соціального капіталу досліджують розмір соціальної мережі, її щільність, силу зв'язку, тобто увага приділяється обміну інформацією та можливістю контролю за ним, виходячи з тих чи інших структурних позицій учасників соціальної мережі. Частина досліджень спрямована на визначення індексу довіри, а також підрахунок кількості груп (асоціацій, партій, суспільних організацій, релігійних громад, місцевих спільнот) та їх членів, які об'єднуються індексом розвитку громадянського суспільства. Для підрахунку цього індексу використовуються такі статистичні дані, як інформація про склад груп, а також показники ступеня політичної участі, наприклад число активних виборців чи постійних читачів газет.

Якісна складова досліджується через аналіз якості відносин між учасниками мережі: формування довіри, спільних цінностей, норм, ідентичностей та інше.

При дослідженні соціального капіталу в сфері економіки ключовим моментом є визначення взаємозв'язку між вираженістю соціального капіталу та рівнем однорідності членів мікрогрупи за доходом, визначення ступеню залучення конкретної особи в механізми прийняття рішень, які відносяться до членів групи, дослідження можливості об'єднання членів мікрогрупи для виконання спільних дій, розрахунку ступеня довіри між членами групи [138].

Варто відмітити, що дослідження соціального капіталу на рівні мікрогруп має суттєвий теоретичний недолік, який полягає в тому, що подібне дослідження передбачає розгляд соціальної групи поза межами системи суспільних відносин макрорівня.

Дослідження соціального капіталу на рівні колективного ресурсу має труднощі, які пов'язані з невизначеністю самоідентифікації членів групи. “Ця проблема пов'язана з характерними для мереж невизначеністю, складністю та постійною зміною складу учасників. Навіть організатори мережі не

можуть точно визначити групові межі таких спільнот, що пов'язано з багаторівневістю мереж та перехресним членством [60, с. 28].

Так, наявний інструментарій по вивченню соціального капіталу у своїй більшості передбачає дослідження сталих та сформованих груп, а метою цієї роботи є вивчення саме індивідуального соціального капіталу. Внутрішньо переміщені особи наразі становлять значний пласт населення України, при чому вони перебувають не в якомусь конкретному місці всі разом, а вимушений переїзд носив загалом хаотичний характер. При переїзді головною ціллю було уникнення бойових дій будь якою ціною, люди стали заручниками ситуації і їхали будь куди, аби потрапити у безпечне середовище. Сталу групу ми не спостерігаємо, проте важливість дослідження їх соціального капіталу не викликає сумніву, тому було вирішено досліджувати саме індивідуальний соціальний капітал. Нами була застосована методика по вивченню індивідуального соціального капіталу польського дослідника Р. Стили, адаптована І. Семків, яка давала можливість дослідити доступність до ресурсів власної соціальної мережі кожного переселенця окремо, а не групи переселенців. Інші методики нами були відібрані з урахуванням виділених компонентів соціального капіталу.

У січні-грудні 2017 р. було проведено дослідження. Генеральну сукупність в нашому дослідженні складають внутрішньо переміщені особи. Як відомо, на початку 2014 року Україна пережила анексію Криму та розгорнення збройного конфлікту у її східних областях. Вказані події стали причиною переїзду великої частини населення вказаних територій в інші регіони держави та опинилась в статусі внутрішньо переміщених осіб.

Для кращого розуміння масштабів трагедії варто вказати, що результатом анексії АР Крим стала окупація близько 8% території України, з населенням понад 6,55 мільйона осіб, на частині місцевості Донецької та Луганської областей, в якій розгорнулися активні бойові дії, до війни проживало понад 3,8 мільйона осіб [131].

Чисельність внутрішньо переміщених осіб з перебігом часу суттєво зростала. Якщо у серпні 2014 р. офіційно зареєстровано 135 000 ВПО, станом на липень 2015 р. було озвучено цифру 1 369 844 осіб, а вже у серпні 2016 р. їх кількість становила два мільйони 800 тисяч, третина з яких – діти; 97% складають переселенці з Донецької та Луганської областей, 3% – з Криму. З огляду на те, що вказані трагічні події відбулись неочікувано, вимушене переселення жителів вказаних регіонів країни мало стихійний характер, державні органи не були підготовлені до подібних соціальних явищ тому була відсутня налагоджена національна система реєстрації внутрішньо переміщених осіб. За відсутності на початку вказаних подій єдиної державної системи реєстрації переселенців цифри різних державних органів відрізнялись, що заважало визначити реальну чисельність переселенців [131].

Значна частина розбіжностей в статистичних даних щодо числа ВПО викликана їх поверненням назад на окуповані місцевості після отримання державної довідки про статус внутрішньо переміщеної особи та відновлення пенсійних виплат, оформлення соціальних виплат. Важкість розуміння реальної кількості внутрішньо переміщених осіб пов'язана ще й з тим, що значна їх кількість реєструється у відповідних державних службах України лише для отримання соціальних виплат, проте фактично проживають на окупованих територіях. Тому можна стверджувати, що однозначно поки неможливо визначити точну кількість переселенців, однак варто вказати, що ситуація покращилась 26 вересня 2016 року, коли Мінсоцполітики запустило реєстр переселенців, який дозволяє вести електронний облік всіх внутрішньо переміщених осіб [131]. Проте, незважаючи на вказані моменти, можна однозначно стверджувати, що чисельність ВПО в Україні суттєва та навіть переважає за кількістю населення деяких країн світу.

Тривалий час проживання на одній місцевості, у відносно сталому соціальному оточенні передбачає певну сформованість соціального капіталу особистості. Так було виділено контрольну групу досліджуваних, яку склали особи, які тривалий час не змінювали місце проживання. Соціальний капітал

вказаної групи осіб прийнято за умовну норму соціального капіталу. Відповідно вимушений переїзд ВПО призвів до того, що їх соціальний капітал зазнав змін, деформацій та потребує відновлення на новому місці проживання. Відновлення передбачає собою процес надавання попереднього вигляду чому-небудь пошкодженому, зіпсованому, зруйнованому; приведення до попереднього стану; поновлення. Виходячи з того, що соціальний капітал ВПО зазнав змін (суттєва частина соціальної мережі з попереднього місця проживання втрачена, зменшена довіра та готовність до взаємодопомоги) перед ними стоїть проблема його відновлення.

Основною логічною процедурою дослідження є порівняльний аналіз особливостей соціального капіталу (та чинників, що чинять на нього вплив) внутрішньо переміщених осіб та людей, які постійно проживають на одному місці. За припущенням автора, міра вираженості соціального капіталу (та особливості його внутрішньосистемних зв'язків) осіб, що не змінювали місця проживання, може слугувати нормувальним показником, відносно котрого можуть аналізуватися зміни соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб, та, відповідно, реалізуватися соціально-психологічні та соціально-реабілітаційні програми його відновлення.

Сформульовано основне припущення, а саме: вимушений переїзд призвів до того, що соціальний капітал цих осіб зазнав змін (зокрема часткових дефіцитів та деформацій), а отже – потребує відновлення на новому місці проживання. З'ясування впливу психологічних чинників на соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб допоможе зрозуміти шляхи його відновлення (повернення до рівня умовної норми).

Емпірична програма дослідження реалізувалася у чотири етапи. На першому відбувалося формування вибірок та діагностика міри вираженості необхідних показників, на другому – визначалися особливості зв'язків між компонентами соціального капіталу ВПО, на третьому – сформульовано та перевірено припущення про ієрархічність побудованої системи психологічних чинників відновлення соціального капіталу ВПО другого

порядку, на четвертому виявлено особливості соціального капіталу ВПО, залежні від рівня прояву виділених психологічних чинників.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначає внутрішньо переміщеною особою людину, яка вимушено покинула місце свого проживання через наявність на вказаній території збройного конфлікту, тимчасової окупації.

Репрезентативність вибірки в нашому дослідженні забезпечувалася обов'язковою відповідністю певних критеріїв, в основі яких лежить визначення ВПО у зазначеному вище Законі України. Таким чином експериментальну вибірку склали особи, які:

- були вимушені покинути місце свого проживання;
- причиною переїзду яких є необхідність уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, та (або) тимчасової окупації території їх проживання;
- переїзд відбувся не раніше 2014 року.

Ці обмеження при відборі експериментальної групи введені для того, щоб група досліджуваних максимально повно відображала всю генеральну сукупність, яку складають внутрішньо переміщені особи, які вимушено покинули місце свого проживання, в результаті анексії АР Крим та збройного конфлікту в східних регіонах України. Вказані події почались в 2014 році та тривають по сьогоднішній день.

А також було введено обмеження стосовно часу переїзду, а саме - не раніше 2014 року, у зв'язку з тим, що більш тривалий час перебування на новому місці проживання буде впливати на рівень адаптації до нового середовища, тим самим, може нівелювати різницю між контрольною та експериментальною групою.

Враховуючи темп життя, для зручності проходження дослідження, а також для того, щоб мінімізувати вплив експериментатора на результати дослідження, обраний інструментарій було перенесено в гугл-форми. Тобто повністю переведено в електронний вигляд з повним дублюванням

інструкцій по проходженню тестування, питань тестування та варіантів відповідей.

Проведення онлайн-досліджень в мережі інтернет стає все більш актуальним. Подібний спосіб опитування забезпечує зниження фінансових та організаційних витрат, а також пов'язаний з виграшами в надійності та валідності даних. Вказані переваги, як вважається, стають доступними за рахунок зменшення кількості випадкових помилок введення при заповненні веб-опитувальників. В якості потенційних загроз якості отримуваних в онлайн-опитувальниках даних виділяють труднощі визначення меж генеральної сукупності досліджуваних [30]. Проте в нашому дослідженні вказані межі чітко визначені: факт переїзду, час переїзду, причини переїзду.

Можливості швидкого, зручно фіксованого та надійно збереженого взаємозв'язку з досліджуваними особами є не єдиними перевагами вказаного способу збору даних. Важливою перевагою застосування онлайн-методів при проведенні досліджень є забезпечення надійності отриманих вимірів, які пов'язані з відсутністю прямого двостороннього контакту психологами з досліджуваними особами [30].

Для вирішення першого емпіричного завдання обраний інструментарій повністю переведено в гугл-форму, посилання на котру було розміщено в групі соціальної мережі Фейсбук під назвою «Переселенці Донбасу та Криму». Другу частину опитуваних цієї вибірки, які пройшли безпосереднє дослідження, представили ВПО, які наразі працюють у Києві.

У січні-квітні 2018 р. було опрацьовано результати дослідження, отримані за допомогою стандартизованих методик, відповідно до ключів та введено в електронне середовище. Опрацювання кількісних даних відбувалось методами математико-статистичного аналізу за допомогою комп'ютерного пакету IBM SPSS Statistics for Windows 22.0.

Було визначено показники описової статистики для компонентів соціального капіталу, а саме середнього арифметичного, моди та медіани. Вказані показники було порівняно у двох групах досліджуваних.

Для вирішення другого емпіричного завдання було проведено кореляційний аналіз між показниками соціального капіталу, що представили шкали:

- соціальна довіра, інституційна довіра (Шкала соціальної довіри Дж. Б. Роттера);

- ресурс продуктивних вмінь, емоційний ресурс, дозвілєвий ресурс, соціально-професійний ресурс, ресурс соціальних інститутів, міжнародний ресурс (Методика КРІКС (польська аббревіатура) Р. Стили в адаптації І.І. Семків);

- горизонтальний індивідуалізм, горизонтальний колективізм, вертикальний індивідуалізм, вертикальний колективізм (Методика оцінки горизонтального та вертикального індивідуалізму та колективізму В.І. Чиркова).

Кореляційний аналіз за показниками вказаних вище шкал було проведено як в групі внутрішньо переміщених осіб, так і в групі осіб, які не змінювали місце проживання.

Було висунуто припущення, що в групі внутрішньо переміщених осіб готовність до взаємодопомоги пов'язана з доступністю до ресурсів приватної сфери, а в групі осіб, які не змінювали місце проживання, готовність до взаємодопомоги пов'язана з ресурсами публічної сфери.

Кореляційний аналіз – це перевірка гіпотез про зв'язки між змінними за рахунок використання коефіцієнта кореляції. Коефіцієнт кореляції – це ступінь прямої чи оберненої пропорційності між кількома змінними. Він виявляє зв'язок тільки в тій ситуації, якщо зв'язок є монотоним – не змінює напрямку в залежності від зміни значень одної зі змінних.

Основні показники: сила, напрямок та надійність. Сила зв'язку визначається за абсолютною величиною кореляції (змінюється від 0 до 1). Знак кореляції визначає напрямок зв'язку: позитивний – прямий зв'язок, негативний – обернений зв'язок. Надійність зв'язку визначається р-рівнем

статистичної значущості (чим менше p -рівень, тим вища статистична значущість, достовірність зв'язку) [73].

Для вибору конкретного коефіцієнта кореляції, який найкраще підходить для цього дослідження, постала необхідність у визначенні приналежності показників у вибірках досліджуваних закону нормального розподілу. Було застосовано критерій Колмогорова-Смірнова, за допомогою якого з'ясовано наявність шкал з ненормальним розподілом. Виходячи з того, що наявність нормального розподілу вибірки не є необхідною умовою проведення коефіцієнт кореляції r -Спірмена, вибір зупинився на цьому критерії.

Коефіцієнт кореляції r -Спірмена являє собою непараметричний метод, який використовується з ціллю статистичного вивчення зв'язку між явищами.

Після виявлення статистично значущих зв'язків між компонентами соціального капіталу, вони були представлені графічно у вигляді кореляційних плеяд. Кореляційна плеяда це фігура, яка складається з вершин та з'єднуючих їх ліній. Вершини відображають ознаки, а лінії демонструють статистично достовірні зв'язки. Створення кореляційної плеяди починається з виокремлення в кореляційній матриці статистично значущих зв'язків. В подальшому для стовпчиків кореляційної матриці, де присутні статистично значущі кореляції, підраховується їх кількість. Побудова плеяди починається зі змінної, яка має найбільшу кількість значущих зв'язків, поступово додаючи в малюнок інші змінні – у міру зменшення кількості зв'язків та об'єднуючи їх лініями, які відповідають зв'язкам між ними. На рівні значущості $p \leq 0,05$ – пунктирна лінія, $p \leq 0,01$ – лінія, а $p \leq 0,001$ – дві лінії [73].

В подальшому було проведено порівняльний аналіз кореляційних плеяд показників соціального капіталу експериментальної та контрольної груп та проаналізовано виявлені відмінності.

Для вирішення третього емпіричного завдання було проведено факторний аналіз, який дав можливість побудувати систему психологічних чинників відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб.

Факторний аналіз було проведено за показниками шкал:

- соціальна автономність, соціальна активність, соціальна адаптивність, взаємопізнання, взаєморозуміння, взаємовплив (Методика на визначення перцептивно-інтерактивної компетентності, модифікована Н.П. Фетіскіним);

- доброта навколишнього світу, доброзичливість людей, справедливість світу, контрольованість світу, випадковість як принцип розподілу життєвих подій, цінність власного «Я», ступінь самоконтролю, ступінь удачі (Шкала базових переконань (англ. World assumptions scale, скор. WAS) Р. Янов-Бульман, адаптація О. Кравцової);

- орієнтація на прийняття партнера, орієнтація на адекватність сприймання та розуміння партнера, орієнтація на досягнення компромісу (Методика діагностики мотиваційних орієнтацій в міжособистісних комунікаціях (І.Д. Ладанов, В.А.Уразаєва)).

Факторний аналіз за показниками вказаних вище шкал було проведено окремо в групі внутрішньо переміщених осіб та в групі осіб, які не змінювали місце проживання.

Факторний аналіз являє собою сукупність статистичних процедур, метою проведення яких є виокремлення із наявної множини змінних підмножини змінних, які пов'язані (корелюють) між собою. Змінні, які належать до однієї підмножини та корелюють між собою, проте значною мірою незалежні від змінних з інших підмножин, утворюють фактори. Ціль факторного аналізу – ідентифікувати ті фактори, що явно не спостерігаються, через велику кількість наявних змінних.

Суть використання факторного аналізу полягає в припущенні про те, що виділені фактори відображають глибинні процеси (латентні), які є причиною кореляцій первинних (спостережуваних, вимірних) змінних [68].

Було побудовано та проаналізовано факторну модель чинників відновлення соціального капіталу в групі внутрішньо переміщених осіб, а також факторну модель чинників відновлення соціального капіталу в групі осіб, які не змінювали місце проживання. В подальшому вказані моделі було порівняно.

За двома виділеними в результаті проведення факторного аналізу чинниками відновлення соціального капіталу другого порядку, які мають найбільшу дисперсію, у групі ВПО було виділено чотири кластери, що являють собою чотири рівні суб'єктної незалежної змінної: 1 – низьке навантаження першого чинника та високе навантаження другого чинника; 2 – низьке навантаження першого чинника та низьке навантаження другого чинника; 3 – високе навантаження першого чинника та високе навантаження другого чинника; 4 – високе навантаження першого чинника та низьке навантаження другого чинника.

З метою виявлення статистично значущих відмінностей в показниках соціального капіталу ВПО серед усіх показників вказаних вище кластерів, було застосовано критерій Краскела-Уолліса. А для виявлення вказаних відмінностей серед двох кластерів використано критерій Манна-Уїтні.

Для вирішення четвертого емпіричного завдання було проведено двофакторний дисперсійний аналіз (2 x 2).

Двофакторний дисперсійний аналіз використовується при дослідженні впливу двох незалежних змінних (факторів) на залежну змінну. Двофакторний дисперсійний аналіз дає змогу перевіряти гіпотези не тільки про вплив кожного фактору окремо, але й про взаємодію факторів. Так, для двофакторного дисперсійного аналізу перевіряються три гіпотези:

- 1) про вплив одного фактору;
- 2) про вплив другого фактору;
- 3) про взаємодію факторів (про залежність ступеня впливу одного фактору від градацій іншого фактору) [73].

Структура вихідних даних двофакторного дисперсійного аналізу являє собою наступне. Для кожного об'єкту (респондента) вибірки виявлено значення залежної змінної, а також визначена його приналежність до однієї з градацій (рівнів) одного фактору та до однієї з градацій (рівнів) іншого фактору [73].

Однією з незалежних змінних в нашому дослідженні є «факт вимушеного переїзду» [85], яка має два рівні: 1 – наявність зміни місця проживання; 2 – відсутність зміни місця проживання. На основі вказаної незалежної змінної і були сформовані експериментальна та контрольна групи.

Другою незалежною змінною є виділений психологічний чинник. В нашому дослідженні такими психологічними чинниками є соціальна ініціативність, атитюди [86] та перцептивно-інтерактивна компетентність. Кожен з зазначених чинників має два рівні: 1 – високий рівень прояву, 2 – низький рівень прояву.

Вказані чинники представили наступні шкали.

Соціальна ініціативність: соціальна автономність, соціальна активність, соціальна адаптивність (Методика на визначення перцептивно-інтерактивної компетентності, модифікована Н.П. Фетіскіним).

Атитюди: доброта навколишнього світу, доброзичливість людей, справедливість світу, контрольованість світу, випадковість як принцип розподілу життєвих подій, цінність власного «Я», ступінь самоконтролю, ступінь удачі (Шкала базових переконань (англ. World assumptions scale, скор. WAS) Р. Янов-Бульман, адаптація О. Кравцової);

Перцептивно-інтерактивна компетентність: взаєморозуміння, взаємопізнання, взаємовплив (методика на визначення перцептивно-інтерактивної компетентності, модифікована Н.П. Фетіскіним), орієнтація на прийняття партнера, орієнтація на адекватність сприймання та розуміння партнера, орієнтація на досягнення компромісу (методика діагностики

мотиваційних орієнтацій в міжособистісних комунікаціях (І.Д. Ладанов, В.А.Уразаєва)).

Залежними змінними є компоненти соціального капіталу, а саме: довіра, готовність до взаємодопомоги та ресурси соціальної мережі.

Вказані показники представили наступні шкали:

- соціальна довіра, інституційна довіра (Шкала соціальної довіри Дж. Б. Роттера);

- ресурс продуктивних вмінь, емоційний ресурс, дозвілєвий ресурс, соціально-професійний ресурс, ресурс соціальних інститутів, міжнародний ресурс (Методика КРІКС (польська аббревіатура) Р. Стили в адаптації І.І. Семків);

- горизонтальний індивідуалізм, горизонтальний колективізм, вертикальний індивідуалізм, вертикальний колективізм (методика оцінки горизонтального та вертикального індивідуалізму та колективізму В.І. Чиркова).

Було висунуто припущення, що: а) високий рівень соціальної ініціативності прямо впливає на показники соціального капіталу у внутрішньо переміщених осіб; б) високий рівень переконаностей в доброті оточуючого світу прямо впливає на показники соціального капіталу у внутрішньо переміщених осіб; в) високий рівень переконаностей в доброзичливості людей прямо впливає на показники соціального капіталу у внутрішньо переміщених осіб; г) високий рівень переконаностей в справедливості світу прямо впливає на показники соціального капіталу у внутрішньо переміщених осіб; д) високий рівень перцептивно-інтерактивної компетентності прямо впливає на показники соціального капіталу у внутрішньо переміщених осіб.

Опрацьовані статистично результати було описано та психологічно проінтерпретовано. На основі отриманих під час дослідження даних було сформульовано висновки та виявлено особливості впливу виокремлених психологічних чинників на компоненти соціального капіталу внутрішньо

переміщених осіб. Проведене емпіричне дослідження дало змогу визначити перспективи подальших наукових пошуків у даному контексті. Отже, розроблена програма емпіричного дослідження впливу психологічних чинників на відновлення соціального капіталу ВПО забезпечила можливість реалізації практичних завдань поданого дисертаційного дослідження.

2.2. Процедури контролю надійності та валідності дослідження

При проведенні емпіричного дослідження здійснювався контроль за такими загрозами валідності: 1) нееквівалентність вибірок, яка обумовлена особливостями дослідницького плану (обрані суб'єктні незалежні змінні); 2) проблема самовибору досліджуваних; 3) викривлення, які вносить експериментатор; 4) контроль за проміжною змінною.

1. Нееквівалентність вибірок. Одним із недоліків міжсуб'єктних планів є те, що відмінність у залежній змінній (показники соціального капіталу) може бути викликана незалежними змінними (статус ВПО), а може бути пов'язана з відмінностями між двома групами. Для того, щоб уникнути можливих ускладнювачів, необхідно створити так звані еквівалентні групи – групи, рівні одна одній у всьому, крім значення незалежної змінної.

Враховуючи, що дослідження передбачає використання міжсуб'єктного дослідного плану, тобто експериментальну та контрольну групи складають різні особи, зниження нееквівалентності вказаних вибірок здійснювалося за рахунок добору комплементарної контрольної вибірки за показниками статі, фаху, вік. *Тобто кожній особі з експериментальної групи підбиралась особа в контрольну групу такої ж статі, віку та фаху, з метою мінімізації впливу цих змінних.*

Ключовою відмінністю між особами експериментальної та контрольної групи виступало наявність чи відсутність факту вимушеної зміни місця проживання.

2. *Проблема самовибору.* Проблема самовибору полягає в тому, що прийняти участь у дослідженні пропонується значному колу осіб, проте погоджується лише частина осіб. Та частина, для якої цікавими є результати дослідження та для якої проблема, яка покладена в основу дослідження, є значимою та вагомою. Прийнято вважати, що в таких випадках вибірка не відображає особливості популяції в цілому, тому ставлення до таких досліджень є досить скептичним. Проте в нашому дослідженні проблема самовибору не суперечить ідеї дослідження.

Відсутність цікавості у ВПО до проблем, які покладені в основу дослідження може свідчити про їх адаптованість до нових соціальних умов проживання та відсутності необхідності у інформації, яка може прискорити процес цієї самої адаптації. В той же час, дослідження направлено саме на визначення шляхів, які б допомогли в процесі адаптації вимушеним переселенцям. Так, наявність інтересу до теми опитування та бажання прийняти участь у дослідженні свідчить про актуальність проблеми адаптації на новому місці проживання для досліджуваних переселенців.

3. *Викривлення, які вносить експериментатор.* Контроль за викривленням, який може вносити експериментатор, був забезпечений механізмом процедури дослідження. Інструментарій дослідження був прописаний у гуглформах, а основна частина дослідження проводилась у групі під назвою «переселенці Донбасса и Крыма» соціальної мережі фейсбук. Таким чином вплив експериментатора було мінімізовано.

4. *Контроль за проміжною змінною.* Зазначимо, що через технічну складність вирівнювання за регіонами розселення не було проведено. Проте, на наш погляд, важливим є не те, у яку саме область України переїхала особа, а те, як вона ставиться до наслідків переїзду. Саме тому при формуванні контрольної вибірки нами було застосовано контроль суб'єктивного враження від факту зміни місця проживання, який реалізовувався за допомогою проміжної змінної «надбання – втрати».

Контроль проміжної змінної було забезпечено за допомогою використання опитувальника «Втрати та надбання персональних ресурсів» (Н. Водопьянова, М. Штейн) за рахунок вирівнювання групи за виявленими показниками.

Віковий діапазон досліджуваних експериментальної групи складає від 18 до 60 років. При формуванні вибірки досліджуваних вікові відмінності не враховувались і окремий їхній аналіз не здійснювався.

Хоча можна припустити, що існують відмінності в особливостях відновлення соціального капіталу у респондентів молодшого та старшого віку, проте врахування вказаних відмінностей потребувало би введення значної кількості додаткових змінних, що призвело б до труднощів при формуванні групи досліджуваних. А, крім того, згадана проблематика може більш вдало та глибоко аналізуватися у рамках вікової психології. Враховуючи, що в роботі досліджувались загальні психологічні властивості соціального капіталу, які, за нашим припущенням, не повинні мати суттєвих вікових особливостей, така змінна, як вік досліджуваних, нами не враховувався під час складання програми дослідження.

Також під час складання програми дослідження було прийнято рішення не вирівнювати вибірку за таким показником, як стать досліджуваних. Це зумовлено рядом причин, зокрема, впливом великої кількості додаткових змінних, що значною мірою ускладнює формування групи досліджуваних. З огляду на те, що досліджуваним феноменам не властиві суттєві статеві відмінності, такий показник як стать в процесі складання програми формування вибірки також не враховувався.

Фахові відмінності також не враховувались під час формування вибірки з огляду на те, що досліджувались загальні психологічні феномени, які не мають кардинальних відмінностей в залежності від фаху.

Отже, підсумуємо: ми очікувати значно більшого впливу змінної, яка відображала суб'єктивне оцінювання надбань та втрат внаслідок вимушеної зміни місця проживання, аніж впливу вікових, статевих та фахових

особливостей. Тому при формування експериментальної вибірки увагу було перенесено саме на врівноваження за першим із названих показників.

Учасниками експериментальної вибірки на першому етапі її формування виявилися 160 внутрішньо переміщених осіб без врахування вікових, статевих та фахових відмінностей.

Вирівнювання вибірки робилось, як зазначалося, за показниками опитувальника «Втрати та надбання персональних ресурсів» (Н. Водопьянова, М. Штейн).

Вибір вказаних показників зумовлений тим, що внутрішньо переміщені особи опинились в ситуації при якій попередній усталений спосіб життя вимушено зазнав значних змін. Що викликало потребу в матеріальній, фінансовій та соціально-психологічній підтримці. Негативний вплив на їх особистість спричинив стрес, викликаний позбавленням дому, звичного способу та середовища життя, втратою батьків, родичів, друзів. Вказані фактори стали причиною відчуття дискомфорту, зменшення активності, зниження самооцінки, провокують тривожність та збудливість, негативне відношення до інших людей [39].

Як вказує О. Блинова, характерною рисою вимушеної міграції, на противагу добровільному переселенню, коли передбачається покращення життєвих умов, є погіршення соціального статусу переселенця, матеріального забезпечення, добробуту. Вимушеність передбачає зовнішню та негативну мотивацію до переміщення у зв'язку з обставинами, за яких неможливо вести нормальну життєдіяльність, або взагалі при наявності загрози життю та здоров'ю [8].

Вимушена зміна місця проживання супроводжується травматичними переживаннями, до яких відносять смерть і виживання, втрату і горе. Важко уявити більш значущих та вагомий стрес, ніж той, що викликаний смертю члена сім'ї. Важкість вказаних подій провокує постійну згадку про них у тієї людини, яка вижила, відбувається часте фокусування на спогадах, багаторазове ментальне переживання сцени смерті. Постійне прокручування у пам'яті

найбільш страхітливих моментів призводить до застрягання на них, що залишає свій відбиток на подальшому житті особи. Психологічні переживання впливають на здоров'я провокуючи тремор, тривожність, тахікардію та панічні атаки, сон супроводжується нічними кошмарами. Часто на фоні переживань смерті близької людини з'являється почуття провини, обвинувачення себе, що не врятував, не передбачив, що за життя недостатньо цінував близького. Вказані думки виснажують власні ресурси особи та сприяють знеціненню власного життя та байдужості по відношенню до нього.

Постійні ментальні моделювання травмуючої події виконують адаптаційну функцію. За допомогою них особа намагається взяти контроль над собою, опанувати власні спогади, адже вони підривають впевненість та породжують відчуття страху [39]. Ситуація вимушеного переміщення теж вимагає значної витрати власного ресурсу. Так людина опиняється в ситуації виснаження, нервова система не витримує надмірного навантаження.

Якщо говорити про втрати та горе внутрішньо переміщених осіб, які теж передбачають додаткові енергетичні витрати, варто підкреслити, що вони чинять значний вплив на самопочуття та самоусвідомлення особистості. Втрати є обов'язковим атрибутом вимушеного переселення: втрата близьких людей, житла, соціального оточення, роботи, матеріальних цінностей. Серед психологічних втрат вказують на втрати контролю власного життя, віри в себе, статусу, довіри надії на світле майбутнє. У ситуації втрати близької людини на покинутій території з'являється невизначеність стосовно того, що послугувало її причиною. Навіть коли людина помирає поруч, не завжди в це можна повірити, мозок заперечує подібну інформацію. А у випадку відсутності безпосереднього досвіду присутності поруч з померлим, при неможливості попрощатись або провести похоронний ритуал, поняття смерті сприймається абстрактно. Тоді знову крім травми власне вимушеним переселенням та необхідність швидкого пристосування до нових умов життя, особистісні ресурси витрачаються на постійні переживання про те, як саме

померла близька людина, чи можна було б цьому зарадити, чи вона була одна в цей час чи ні [39]. І те, що вимушений переїзд не дав можливості попрощатись з нею чинить суттєвий травмуючий ефект на психіку переселенця.

Для кращого розуміння психологічного механізму переживання горя зупинимось на його фазах. Першою фазою є шок та заціпеніння. Час перебігу цієї фази дуже індивідуальний та може тривати від кількох секунд до кількох тижнів. Стан характеризується скутістю, напруженням, дихання важке, розбалансоване, судорожне. Часто з'являється втрата апетиту та сексуального потягу. Малорухливість може безпідставно змінюватись метушливою активністю. В цей час свідомість особи більшою мірою перебуває у ментальних фантазіях, знижується відчуття реальності життя. Сильною емоцією, яка допомагає вийти зі стану заціпеніння, є злість, яка набуває неконтрольованих масштабів. За допомогою неї людина наче сама себе реанімує та повертає до реальності.

Далі настає фаза пошуку (5-12-й день після звістки про смерть), яка характеризується прагненням повернути втрачену близьку особу, та запереченням її смерті. Цій фазі властиве труднощі утримання уваги на чомусь конкретному, зовнішній світ сприймається викривлено, з'являється відчуття присутності поруч померлої особи. В основі поведінки лежить надія на диво.

Наступною є фаза гострого горя, тривалістю до 6–7 тижнів з моменту втрати. Ця фаза супроводжується відчаєм, болем, іноді бувають моменти депресії. Серед тілесних проявів виділяють тяжке дихання, зниження працездатності м'язів, підвищена увага до запахів, перебої з апетитом, безсоння. До психологічних проявів третьої стадії горя відносять відчай, гнів, агресію, провину, тривогу, страх. Померла особа згадується через призму «ефекту ореолу», негативні спогади нівелюються, відбувається її ідеалізація з одночасним пригніченням власних чеснот. Негативне самосприйняття призводить до конфліктної та провокативної поведінки по

відношенню до оточення, світ сприймається вороже та з'являється бажання усамітнитись. Ця фаза є дуже важливою для подальшого повернення особи до нормального способу життя. При взаємодії з предметами, які раніше пов'язували з померлим, виникають спогади, які супроводжуються глибоким болем. Вся активність індивіда на цій стадії зосереджена на вказаних переживаннях. Важливо, щоб переселенець не намагався придушити той біль, а зумів прийняти та пережити його. Тільки це допоможе реанімувати своє життя та повернутись до реальної дійсності. Акценти з минулого необхідно перенести у теперішнє, розглянути їх через призму сьогодення [39]. Знову варто вказати, що внутрішня робота потребує суттєвої витрати ресурсів особистості і це за умови, що вона не буде застрягати на постійному прокручуванні минулих спогадів. Тобто ресурси витрачаються не тільки на ментальну роботу, а на підключення волі рухатись вперед, жити далі.

Після третьої настає четверта фаза горя, яка передбачає реорганізацію та приведення свого життя до умовної норми, з урахуванням відсутності в житті померлого близького. Фізичне та психологічне самопочуття відновлюється. Періодичність тяжких спогадів поступово зменшується. Вони можуть як і раніше бути дуже болісними, проте повернення до звичного перебігу життя допомагає переключати увагу, менше концентруватись на спогадах, та більш е перейматись щодо реальних життєвих питань сьогодення [39].

Вимушений переїзд супроводжується втратою житла, що теж виступає травмуючим фактором для переселенця. Адже власне помешкання підсвідомо викликає відчуття безпеки та спокою. Це той стабільний простір, де можна розслабитись та дозволити собі бути собою. Із втратою житла підвищується занепокоєння, тривожність, особа не може розслабитись, перебуває у постійній напрузі.

Суттєвим моментом є втрата звичного соціального оточення вимушеними переселенцями. Так вони втрачають почуття приналежності. Група людей з якою, вони раніше себе ідентифікували, залишилась на

попередньому місці проживання. В сфері соціального життя утворились прогалини. Якщо раніше були конкретні люди, досвід взаємодії з якими сформував уявлення щодо кола питань чи сфер діяльності, які можна з ними обговорити, порадитись, проаналізувати, то тепер всі ці питання відкриті. Це знову ж таки провокує відчуття беззахисності та самотності. В такому ракурсі чергові витрати особистісних ресурсів необхідні для утворення відповідного кола знайомих [39].

Інформація Державної служби зайнятості щодо активності внутрішньо переміщених осіб у пошуку роботи свідчить про її низький рівень. Лише 3,75 % від загальної кількості, або 64,3 тисячі ВПО проявили активність в пошуку роботи. Серед причин такої низької активності переселенців вказують їх налаштування на повернення додому, відсутність у них інформації про державну підтримку та сприяння у працевлаштуванні на законодавчому рівні, необхідність турботи про членів сім'ї, низька ймовірність знайти роботу за фахом, переживання стосовно необхідності розірвати трудові відносини на попередньому місці проживання, неспівпадіння очікуваного рівня оплати праці фактичному, проблеми з оформленням документів, невпевненість в ефективності роботи служби зайнятості, небажання змінювати професію [125].

Питання пошуку роботи займає вагоме місце в житті внутрішньо переміщених осіб. Перш ніж допомагати їм у перепідготовці та підвищенні професійної кваліфікації необхідно забезпечити їх участь у тренінгах та консультаціях, метою яких буде сприяння їх адаптації у новому середовищі життя. Важливо забезпечити переселенців психологічною підтримкою у пошуку роботи та стимулювати їх на докладання власних зусиль для цього. Вказано, що переселенці не завжди мають навички ефективного пошуку роботи. Причиною цього є те, що більшість ВПО мали тривалий досвід роботи на одному місці, або не мали взагалі необхідності працювати. Жінки-переселенці, які тривалий час знаходились у декретній відпустці та намагаються влаштуватись на роботу, також не мають відповідного досвіду

пошуку роботи. Їм не вистачає досвіду формування резюме, презентації своїх вмінь та знань на співбесіді. В такому випадку необхідно приділити увагу профорієнтації, практики у самопрезентації та здобуття досвіду відвідування співбесід [125]. Знову варто вказати, що значна частина особистісних ресурсів йде на пошук роботи, а враховуючи відсутність такого досвіду та обтяжуючі обставини вимушеного переселення, ресурсні витрати подвоюються.

Обтяжуючим моментом пошуку роботи для внутрішньо переміщених осіб є особливості промисловості у Донецькій та Луганській областях, де важлива роль відведена вугільній та металургійній промисловості. Відповідно найбільш розповсюдженою серед переселенців є професійна кваліфікація фахівців, які працюють у вказаних галузях важкої промисловості. Можливості працевлаштування у вказаних галузях обмежуються не тільки загальнодержавною напруженістю на ринку праці, а й їх меншою значущістю в економіці в плані обсягів виробництва. Тому професійна перепідготовка та зміна кваліфікації є необхідною запорукою розширення можливостей ВПО у пошуку гідної роботи [125].

Важливий момент стосовно розподілу ресурсів витрат та придбань у внутрішньо переміщених осіб є стороння допомога соціального оточення в якому вони опинились. Зрозуміло, що враховуючи всі тяжкі моменти, які вони пережили в результаті вимушеного переїзду та ті, про які вказано вище, переселенці конче потребують сторонньої підтримки. Проте важливо, щоб вони не займали позицію жертви та не опускали руки. Адже бувають випадки, коли вони отримують таку підтримку від сторонніх людей чи організацій, що втрачається необхідність у витраті власних ресурсів для налагодження власного життя. В такому випадку вони можуть стати тягарем для оточення, що буде провокувати негативне ставлення та конфлікти [39]. Саме тому, підсумовуючи зазначене, варто вказати на важливість правильного розподілу у внутрішньо переміщених осіб ресурсів придбань та втрат, тобто досягнення балансу за якого вони можуть відчувати себе

повноцінними громадянами держави. Таким чином, враховуючи важливість розподілу ресурсів для цієї категорії осіб, було обрано саме опитувальник «Втрати та надбання персональних ресурсів».

Результати підраховувались за трьома критеріями: переважання надбань над втратами, переважання втрат над надбаннями, а також баланс між ними.

Виявилось, що найменша кількість досліджуваних має виражений баланс між надбаннями та втратами, що становить 32 особи серед усіх досліджених. З метою вирівнення вибірки у випадковому порядку було відібрано приблизно таку ж кількість досліджуваних, у яких втрати превалюють над надбаннями (35 осіб) та у яких надбання превалюють над втратами (33 особи). За рахунок цього ми уникаємо необхідності врахування регіональних відмінностей, адже результати зазначеної методики демонструють наприклад, що переїзд до Києва не обов'язково пов'язаний з надбаннями й сприймається не обов'язково позитивно (див. рис. 2.1.).

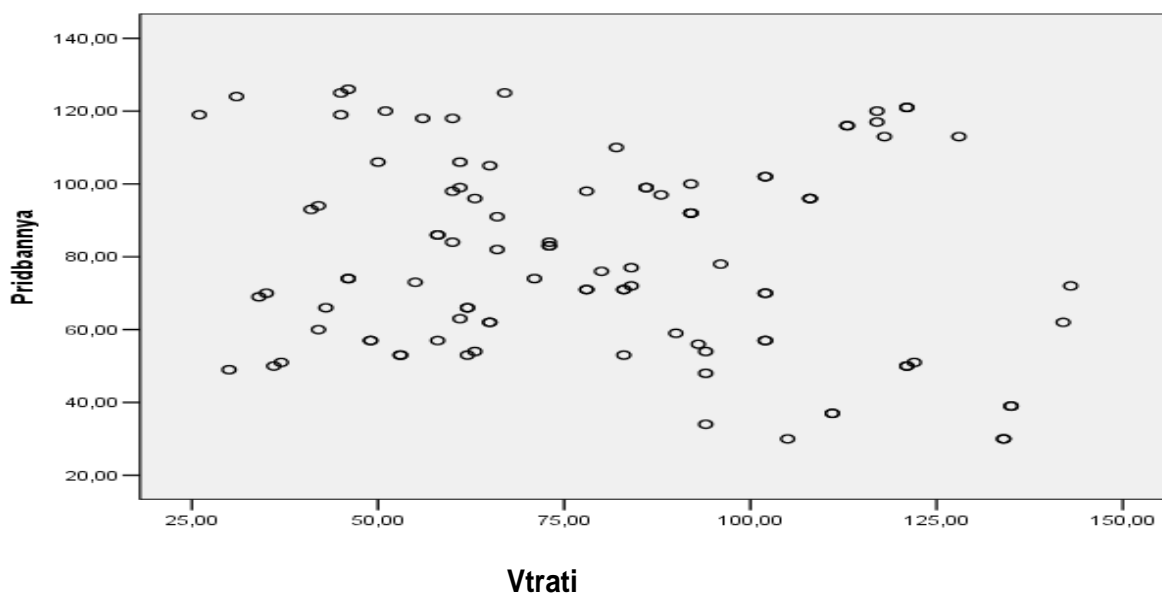

Рис. 2.1. Розподіл показників придбань, втрат та балансу між ними в групі ВПО.

Таким чином із 160 досліджених осіб залишилось 100 осіб (82 особи – пройшли дослідження онлайн, 18 – стали учасниками безпосереднього опитування).

Враховуючи, що дослідження передбачає використання міжсуб'єктного дослідного плану, тобто експериментальну та контрольну групи складають різні особи, зниження нееквівалентності вказаних вибірок здійснювалося за рахунок добору комплементарної контрольної вибірки за показниками стать, фах, вік. *Тобто кожній особі з експериментальної групи підбиралась особа в контрольну групу такої ж статі, віку та фаху, з метою мінімізації впливу цих змінних.*

Ключовою відмінністю між особами експериментальної та контрольної групи виступало *наявність чи відсутність факту вимушеної зміни місця проживання.*

2.3. Методичний інструментарій дослідження психологічних чинників відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб

Склад і кількість методик, використаних в дослідженні, обумовлено складним, комплексним і різноманітним характером проявів виокремлених психологічних чинників.

Обраний методичний інструментарій, на наш погляд, максимально відповідає поставленим завданням та виділеним незалежними змінним дослідженням (психологічні чинники), а саме: соціальна ініціативність, атитюди, перцептивно-інтерактивна компетентність та залежним змінним (компоненти соціального капіталу ВПО: соціальна довіра, готовність до взаємодопомоги та доступність до ресурсів соціальної мережі).

На попередньому етапі дослідження для перевірки надійності обраних методик було проведено пілотажне дослідження, в якому взяли участь 20 осіб. За отриманими результатами було визначено показники описової статистики. Коефіцієнт альфа Кронбаха продемонстрував надійність обраного інструментарію. Для проведення дослідження впливу

психологічних чинників на відновлення соціального капіталу ВПО було обрано наступний інструментарій.

*Методика «Діагностика перцептивно-інтерактивної компетентності» (модифікований варіант Н. Фетіскіна) [136], була використана для дослідження таких чинників відновлення соціального капіталу як соціальна ініціативність та перцептивно-інтерактивна компетентність. А саме соціальну ініціативність визначаємо за шкалами *соціальна автономність* (підвищена значущість особистісної позиції у спільних діях та при організації або участі у спільній діяльності), *соціальна адаптивність* (благополучність взаємовідносин, задоволеність своїм положенням у групі, гнучкість поведінки, контактність всередині колективу і з зовнішнім оточенням), *соціальна активність* (орієнтація на соціальну спрямованість, вираженість мотивація на взаємодію з оточенням, ефективність спільної діяльності). А перцептивно-інтерактивну компетентність за таким шкалами як *взаємопізнання* (адекватність оцінки особистісних особливостей партнерів по взаємодії), *взаєморозуміння* (знижена конфліктність в групі, підвищений рівень вираженості спільних інтересів, вміння зрозуміти точку зору опонента, іншої людини), *взаємовплив* (середній ступінь значущості точок зору, вчинків інших представників групи, самокорекція, саморефлексія) [149, с. 165].*

Тест спрямований на вивчення особистісної готовності до формування інтегративних критеріїв інтерактивної компетентності в межах груп стабільного та тимчасового типу.

Кожне із 30 тверджень про особливості власної міжособистісної взаємодії респонденту пропонується оцінити використовуючи п'ятибальну шкалу: (1) ніколи ; (2) рідко; (3) важко сказати; (4) майже завжди; (5) завжди.

«Шкала соціальної довіри» Дж. Б. Роттера, перекладена та адаптована С.Г. Достоваловим, модифікована І. Ю. Леоновою та І. Н. Леоновим [54] використовувалась для дослідження соціальної довіри, тобто очікувань надійності від інших людей, які не пов'язані з якоюсь конкретною

поведінкою в певній ситуації. Цікавість для нашого дослідження також полягає у результатах за субшкалою «Інституційна довіра», яка відображає загальне ставлення до світу, соціальних інститутів та до людей, які виконують ті чи інші соціальні ролі. За допомогою цієї методики ми діагностували рівень вираженості у досліджуваних довіри до оточення.

Для дослідження ми обрали модифікований варіант методики який складається із 17 тверджень, по кожному із яких опитуваний повинен висловити згоду/незгоду, використовуючи п'ятибальну шкалу: (1) повністю згоден; (2) згоден; (3) важко відповісти; (4) не згоден; (5) абсолютно згоден.

Методика дослідження індивідуального соціального капіталу Р. Стили «КРІКС (Kwestionariusz do pomiaru indywidualnego kapitału społecznego)» в адаптації І.І. Семків [114] використовувалась для вимірювання можливості доступу особистості до соціального ресурсу власної мережі знайомств. Методика розроблена для дослідження індивідуального соціального капіталу як певного зібрання чи то скупчення ресурсів, які особа може отримати від своєї соціальної мережі. Методика створена на основі методу «генератор ресурсу», котрий запропонований Т. Снайдерсом, та нараховує 64 твердження, що пропонують досліджуваному визначити міру знайомства з людиною, яка володіє певним ресурсом у діапазоні 4 балів: (1) не знаю такої людини, (2) знаю таку людину, але знаю погано, (3) знаю таку людину добре, (4) знаю таку людину дуже добре. Р. Стила виділяє шість шкал у методиці, серед яких продуктивні вміння, емоційний ресурс (особисті зв'язки з іншими), дозвілевий ресурс (відпочинок і вільний час), соціально-професійний ресурс, ресурс соціальних інститутів, міжнародний ресурс. Ще однією причиною вибору цієї методики при дослідженні внутрішньо переміщених осіб є те, що досвід вимушеного переїзду, незважаючи на те, чи він викликаний тривогою, чи реальною небезпекою для життя через воєнні дії, несе в собі значне стресове навантаження для психіки особи. Згідно з результатами дослідження потреб внутрішньо переміщених осіб України, що було оприлюднено у 2015 році, потреби у їжі, житлі, одягу, медичному

обслуговуванні та працевлаштування є у них першочерговими. Після вказаних потреб натупними за важливістю та актуальністю для них розташовані потреби у соціо-психологічній підтримці [8]. З огляду на наведений розподіл потреб можна зробити очевидні висновки, що розподіл ресурсів у різних сферах їх життя буде мати свою специфіку, що і планується встановити за допомогою застосування методики дослідження індивідуального соціального капіталу в цьому дослідженні.

Методика оцінки вертикального та горизонтального індивідуалізму-колективізму В.І. Чиркова [139; 64] дозволила дослідити готовність до взаємодопомоги у ВПО як компонент їх соціального капіталу. Вона визначає рівень прояву чотирьох явищ, які умовно об'єднані у дві дихотомії: індивідуалізм – колективізм та горизонтальні – вертикальні взаємини. У горизонтальному індивідуалізмі особи автономні та є рівними, а зв'язок із групою – область вільного вибору. Люди включаються в об'єднання і знаходяться там до тих пір, поки їм це подобається. Оскільки приналежність тут не є проблемою – ні членство в малій групі, ні національна приналежність, ні культурна ідентифікація, все це вибирається вільно. У вертикальному індивідуалізмі особи автономні, але не рівні. Соціальна ієрархія, національна і релігійна приналежність «своїх» і «чужих» тут є реальностями, які неможливо змінити. При тому що в малій групі, «серед своїх», особи один до одного ставляться відсторонено. У горизонтальному колективізмі люди бачать себе членами внутрішньої групи, в якій усі рівні. Громадські інтереси превалюють над особистими, але нерозвинене групове мислення з його конформізмом і культом лояльності, придушенням особистого на користь громади. У вертикальному колективізмі люди розглядають себе як членів внутрішніх груп, які характеризуються ієрархічними і статусними взаєминами.

Шкала базових переконань (англ. World assumptions scale, скор. WAS) Р. Янов-Бульман, адаптація О. Кравцової [105], нами використовувалась для дослідження вираженості переконаностей у справедливості та

доброзичливості оточуючого світу та у контрольованості чи випадковості подій, та переконаностей про цінність власного я, як когнітивні компоненти атитюдів особистості. Вибір цієї методики обумовлений тим, що відносно нетривалий стрес може чинити позитивну дію на психіку особи, сприяти мобілізації та активації її внутрішніх ресурсів. Проте воєнні дії на сході України тривають вже понад п'ять років. Їх значна тривалість на трагічність виснажують внутрішні ресурси особистості переселенця та руйнують його адаптаційні механізми. Що проявляється у зниженні життєвих сил, втраті віри в себе, деструктивній соціальній поведінці, постійних згадуваннях пережитих негативних життєвих моментів, супроводжується втратою надії на світле майбутнє, апатією, депресією та агресією. Психологічні розлади найчастіше проявляються у двох напрямках, або поведінка особи характеризується пасивністю, безініціативністю, апатією, депресією, прагненням до усамітненості, або навпаки має ознаки високої збудливості, агресивності, зниженої толерантності, підвищеної афективності [8]. Всі ці негативно забарвлені психологічні стани формують вlane негативне сприйняття світу, що буде заважати внутрішньо переміщеним особам відновлювати втрачені соціальні зв'язки на новій території проживання. Відповідно емпіричне встановлення, які саме переконання наразі властиві переміщеним особам допоможе зрозуміти шляхи прискорення процесу їх адаптації та інтеграції.

Методика складається з 8 шкал, на основі яких вираховуються значення трьох факторів. Кожна шкала включає в себе 4 пункти, відповіді на які формуються за шестибальною шкалою: (1) повністю не згоден; (2) не згоден; (3) скоріш не згоден; (4) скоріш згоден; (5) згоден, (6) повністю згоден. Деякі пункти мають обернену направленість.

Методика направлена на визначення фактору загального ставлення до доброзичливості оточуючого світу, який представлений шкалами «доброта навколишнього світу» та «доброзичливість людей». Фактор загального ставлення до усвідомленості світу, тобто контрольованості та справедливості

подій, представлений шкалами «справедливість світу», «контрольованість світу» та «випадковість як принцип розподілу життєвих подій». Фактор переконань відносно власної цінності, здатності керувати подіями та везіння включає шкали «цінність власного «Я»», «ступінь самоконтролю» та «ступінь удачі, чи везіння».

Методика «Діагностика мотиваційних орієнтацій в міжособистісних комунікаціях» (І.Д. Ладанов, В.А. Уразаева) [149] нами використовувалась для визначення перцептивно-інтерактивної компетентності досліджуваних осіб. Основне призначення методики полягає у визначенні основних комунікативних орієнтацій в процесі спілкування. Основа опитувальника – твердження про те, що міжособистісна комунікація залежить від мотиваційної структури партнерів по спілкуванню, яка визначає певні орієнтації у комунікативному процесі. Результати визначаються за трьома шкалами: орієнтація на прийняття партнера (характеризує прагнення до спілкування на основі взаємоповаги, уважного та щирого ставлення до іншого), орієнтація на адекватність сприймання та розуміння партнера (відображає прагнення до створення гарних взаємовідносин та всебічного обговорення проблем та врахування різних точок зору), та орієнтація на досягнення компромісу (відображає прагнення врегулювати суперечності, поступаючись в чомусь в обмін на поступки іншого) [149, с. 68].

Діапазон кожної зі шкал коливається від 7 до 28 балів. Кількісна значимість відповідей (у балах) визначається наступним чином: (а) саме так – 4 бали, (б) майже так – 3 бали, (в) здається так – 2 бали, (г) можливо так – 1 бал.

Опитувальник «Втрати та надбання персональних ресурсів» (Н. Водопьянова, М. Штейн) використовувався у нашому дослідженні для контролю проміжної змінної (ставлення до переїзду). За допомогою визначення показника ресурсності осіб. В основі опитувальника лежить ресурсна концепція психологічного стресу С. Хобфолла, в якій пов'язуються адаптаційні можливості людини та стійкість до стресогених житєвих

обставин з наявністю особистих (соціально-психологічних) ресурсів. За допомогою опитувальника проводилась оцінка ресурсних надбань, втрат особи та балансу між ними [23, с. 305].

Адаптація, навіть у випадку позитивних життєвих змін, має для особистості стресовий характер. Її часто використовують у якості критерію при визначенні норми та патології. При вимушеному переселенні межу між нормою та патологією важко визначити, вона в якійсь мірі нівелюється. Це пояснюється тим, що поведінка, яка виглядає патологічною при нормальних життєвих умовах, може бути нормальною при стресових умовах вимушеного переїзду, який навіть супроводжується воєнними діями. Перебування в зоні воєнного конфлікту, необхідність залишення місця проживання, потреба у пристосуванні до нових умов проживання вимагають від переселенців залучити всі наявні власні особистісні ресурси [8]. Хоча причини вимушеного переїзду переселенці мають спільні, проте власна суб'єктивна оцінка втрат на надбань є ключовим моментом в подальшій адаптації та налагодженні власного життя. Саме тому для дослідження було обрано опитувальник «Втрати та надбання персональних ресурсів».

Досліджуванним пропонується заповнити дві частини опитувальника, де визначаються переживання відносно їх можливих втрат та надбань. Так пропонується оцінити ступінь напруженості переживань за кожним пунктом опитувальника за п'ятибальною шкалою: 1 бал – нема такого відчуття, 2 бали – наявне переживання в малому ступені, 3 бали – переживання в середньому ступені, 4 бали – переживання у суттєвому ступені, 5 балів – переживання дуже сильне.

Представлені 30 питань про втрати та 30 питань про надбання. За отриманими результатами підраховується індекс ресурсності як частка від ділення суми балів «надбань» на суму балів «втрат». Чим більше індекс ресурсності, тим більш збалансовані життєві розчарування та досягнення та вище адаптаційний потенціал особистості.

Висновки до другого розділу

На основі розробленої теоретичної моделі дослідження було побудовано та проведено емпіричне дослідження.

Генеральну сукупність в дослідженні складають внутрішньо переміщені особи. Соціальний капітал осіб, які тривалий час не змінювали місце проживання, прийнято за умовну норму. Відповідно вимушений переїзд ВПО призвів до того, що їх соціальний капітал зазнав змін, деформацій та потребує відновлення на новому місці проживання. З'ясування впливу виділених чинників на соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб допоможе зрозуміти шляхи його відновлення, повернення до умовної норми.

Програма емпіричного дослідження реалізувалася у чотири етапи. На першому відбувалося формування вибірок та діагностика міри вираженості необхідних показників, на другому – визначалися особливості зв'язків між компонентами соціального капіталу ВПО, на третьому – сформульовано та перевірено припущення про ієрархічність побудованої системи психологічних чинників відновлення соціального капіталу ВПО другого порядку, на четвертому виявлено особливості соціального капіталу ВПО, залежні від рівня прояву виділених психологічних чинників.

Зниження нееквівалентності вказаних вибірок здійснювалося за рахунок добору комплементарної контрольної вибірки за показниками статі, фаху, вік. Кожній особі з експериментальної групи було підібрано особу в контрольну групу такої ж статі, віку та фаху, з метою мінімізації впливу цих змінних. Ключовою відмінністю між особами експериментальної та контрольної групи виступало наявність чи відсутність факту вимушеної зміни місця проживання.

Для елімінації можливого впливу з боку задоволеності/незадоволеності фактом переміщення, експериментальну вибірку було вирівняно за допомогою визначення ресурсності як показника

балансу між втратами та надбаннями особи (а саме: приблизно однаковою є кількість осіб, для котрих домінують втрати, надбання або наявний баланс між ними).

Проблема самовибору досліджуваних не суперечить ідеї дослідження. Адже метою дослідження є визначення шляхів, які б допомогли в процесі адаптації внутрішньо переміщеним особам. Так, наявність інтересу до теми опитування та бажання прийняти участь у дослідженні свідчить про актуальність проблеми адаптації на новому місці проживання для досліджуваних переселенців.

Основні положення цього розділу викладені у публікаціях [85, 86].

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ВІДНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Подано результати емпіричної частини дослідження впливу психологічних чинників на відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб: представлено особливості прояву компонентів соціального капіталу ВПО; визначено факторні структури психологічних чинників соціального капіталу; виявлено внутрішні взаємозв'язки між компонентами соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб; з'ясовано особливості впливів соціальної ініціативності, атитюдів та перцептивно-інтерактивної компетентності на компоненти соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб.

3.1. Відмінності показників прояву основних компонентів соціального капіталу експериментальної та контрольної груп

За результатами проведеного емпіричного дослідження встановлено, наступні закономірності прояву показників компонентів соціального капіталу в групі внутрішньо переміщених осіб та в групі осіб, які не змінювали місце проживання.

При аналізі даних описової статистики за методикою оцінки горизонтального та вертикального індивідуалізму-колективізму В. І. Чиркова (див. рис. 3.1. та 3.2.) встановлено, що середній арифметичний показник та медіана за шкалою горизонтального колективізму нижчі в групі внутрішньо переміщених осіб, в порівнянні з групою осіб, які не змінювали місце проживання. У групі осіб, які не змінювали місце проживання превалює внутрішня готовність до взаємодопомоги по відношенню до членів групи, з

якою себе ототожнює особа, як наслідок того, що горизонтальний колективізм відображає схильність сприймати себе членом внутрішньої групи, в якій усі рівні, де громадські інтереси мають більшу цінність ніж особисті, але нерозвинене групове мислення з його конформізмом і культом лояльності.

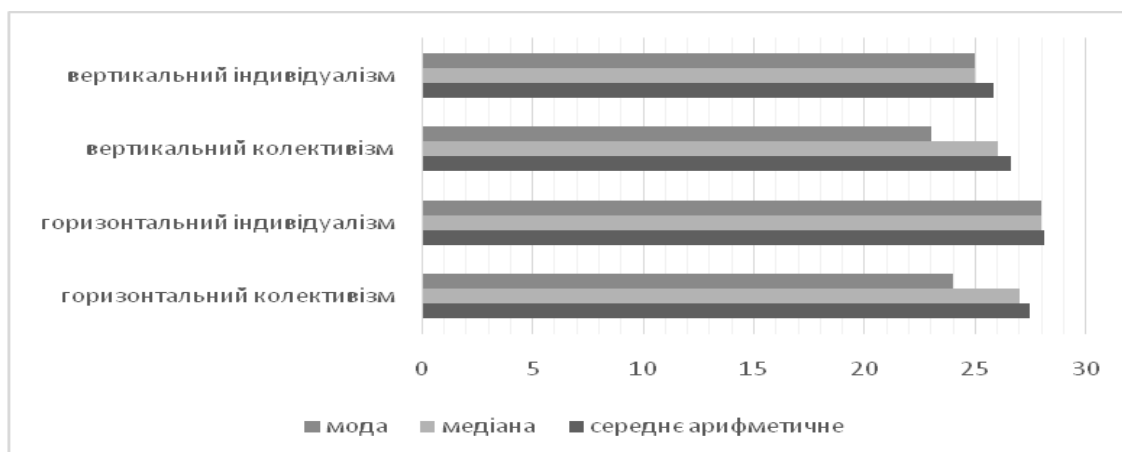

Рис. 3.1. Показники горизонтального та вертикального індивідуалізму та колективізму (експериментальна група)

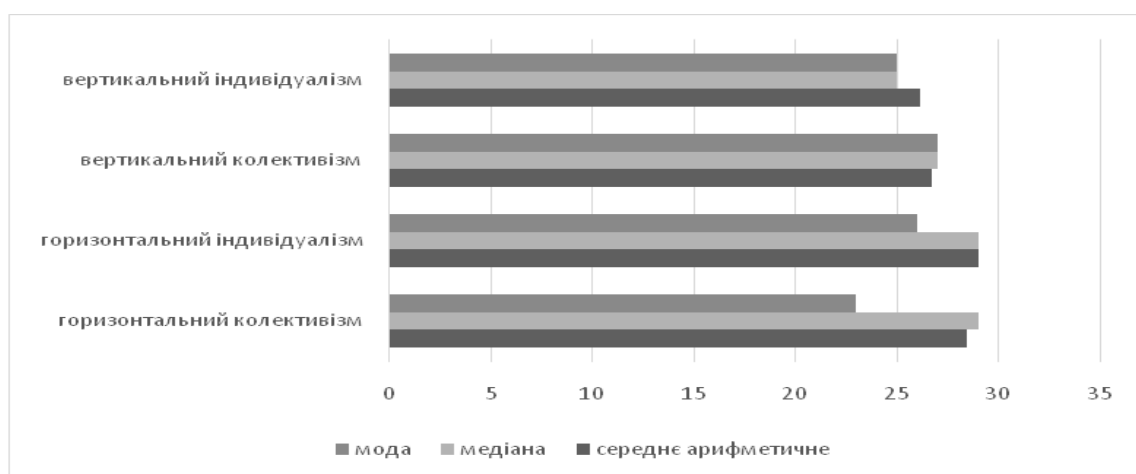

Рис. 3.2. Показники горизонтального та вертикального індивідуалізму та колективізму (контрольна група)

За шкалою горизонтального індивідуалізму середній арифметичний показник та медіана вищі в групі осіб, які не змінювали місце проживання, в порівнянні з групою внутрішньо переміщених осіб. У осіб, які не змінювали місце проживання, більш виражена внутрішня готовність до взаємодопомоги по відношенню до людей поза межами групи, членом якої

вони себе вважають, яка є наслідком схильності сприймати себе автономними та рівними, а зв'язок із групою – область вільного вибору. Так, люди включаються в об'єднання і знаходяться там до тих пір, поки їм це подобається. Оскільки приналежність тут не є проблемою – ні членство в малій групі, ні національна приналежність, ні культурна ідентифікація, все це вибирається вільно.

За шкалою вертикального колективізму середній арифметичний показник, мода та медіана вищі в групі осіб, які не змінювали місце проживання. Вертикальний колективізм характеризується перевагою ієрархії та статусу, готовність до взаємодопомоги формується з урахуванням положення, яке займають члени групи. Вказане є наслідком вираженої схильності сприймати себе членами внутрішніх груп, які характеризуються ієрархічними і статусними взаєминами. У групі внутрішньо переміщених осіб вказані показники описової статистики нижчі.

За шкалою вертикального індивідуалізму, який характеризується перевагою ієрархії при формуванні ставлення до осіб поза межами групи, середній арифметичний показник, мода та медіана майже однакові в двох досліджуваних групах. Готовність до взаємодопомоги формується з урахуванням статусного положення осіб на основі схильності до автономності, але не рівності, соціальна ієрархія, національна і релігійна приналежність «своїх» і «чужих» сприймаються як реальності, які неможливо змінити. Показники вертикального індивідуалізму виражені майже однаково як в групі ВПО, так і в групі осіб, які не змінювали місце проживання.

При аналізі даних описової статистики за методикою КРІКС (польська аббревіатура) Р. Стили в адаптації І.І. Семків (див. рис. 3.3. та 3.4.) встановлено, що середній арифметичний показник та медіана за шкалою ресурсу продуктивних вмінь вищі в групі внутрішньо переміщених осіб.

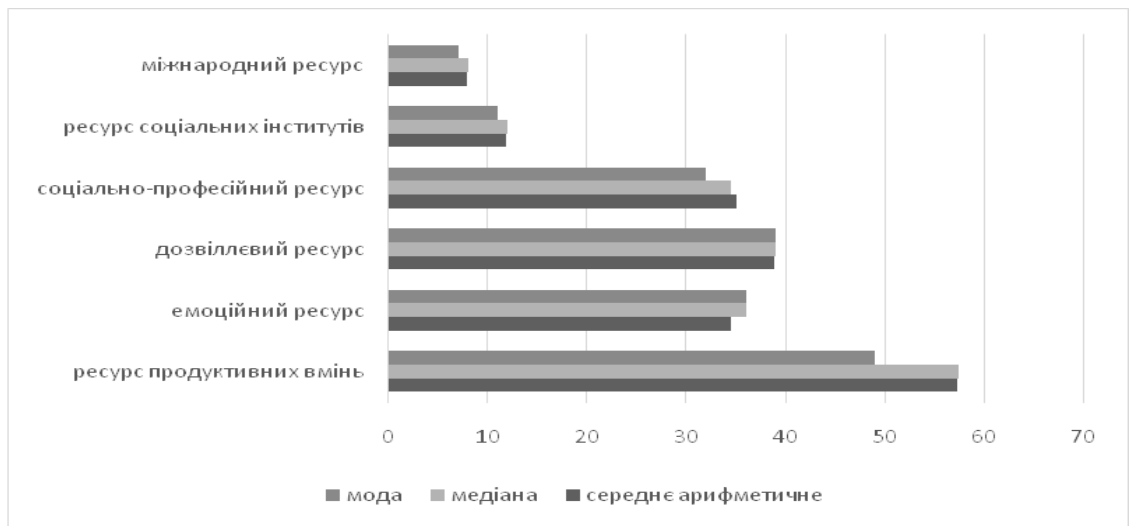

Рис. 3.3. Показники розподілу ресурсів соціальної мережі (експериментальна група)

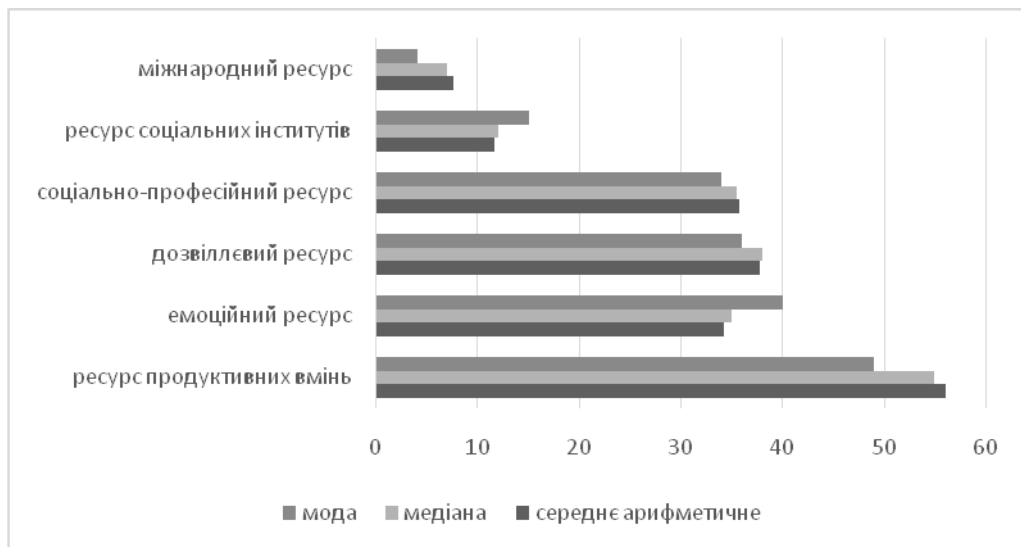

Рис. 3.4. Показники розподілу ресурсів соціальної мережі (контрольна група)

Це свідчить про те, що у них вищі показники за ресурсом, який обіймає всі вміння у приватній сфері, спрямовані на досягнення конкретної мети: приготування їжі, утримання помешкання, догляд за дітьми, а також інші численні обов'язки, не пов'язані з професійною діяльністю, в порівнянні з групою осіб, які не змінювали місце проживання.

За шкалою емоційного ресурсу середні арифметичні показники та медіана у двох досліджуваних групах майже однакові. Вказаний ресурс

охоплює особисті зв'язки з іншими: їх налагодження, підтримання та отримання від них емоційної користі.

За шкалою дозвіллевого ресурсу показники середнього арифметичного та медіани дещо вищі в групі внутрішньо переміщених осіб, ніж у групі осіб, які не змінювали місце проживання, проте ця різниця несуттєва. Дозвіллевий ресурс відображає соціальні зв'язки приватної сфери, стосується відпочинку та проведення вільного часу (хобі, спорт, пасивне проведення часу та інші види активності, такі як відвідування церкви, участь у дискусійних групах).

За шкалою соціально-професійного ресурсу середні арифметичні показники та медіана майже однакові в двох групах досліджуваних. Вказаний ресурс, пов'язаний з продуктивними зусиллями публічної сфери (професійна діяльність, інші види професійних практик, волонтерат та процес навчання).

За шкалою ресурсу соціальних інститутів середні арифметичні показники та медіана майже однакові у двох групах досліджуваних, проте мода значно вища у групі осіб, які не змінювали місце проживання. Зазначений ресурс, пов'язаний із ситуаціями, коли людина входить у контакт з державою, або реалізує інші види громадської активності.

За шкалою міжнародного ресурсу середній арифметичний показник та медіана вищі в групі внутрішньо переміщених осіб, в порівнянні з групою осіб, які не змінювали місце проживання. Шкала відображає характер і потенціал зв'язків із громадянами, що живуть за межами України.

Середній арифметичний показник та медіана за шкалою соціальної довіри Дж. Б. Роттера (див. рис. 3.5. та 3.6.) вищі у групі внутрішньо переміщених осіб, в порівнянні з групою осіб, які не змінювали місце проживання. Так у них більш виражена впевненість у надійності свого соціального оточення, яка ґрунтується на уявленні або знанні про нього.

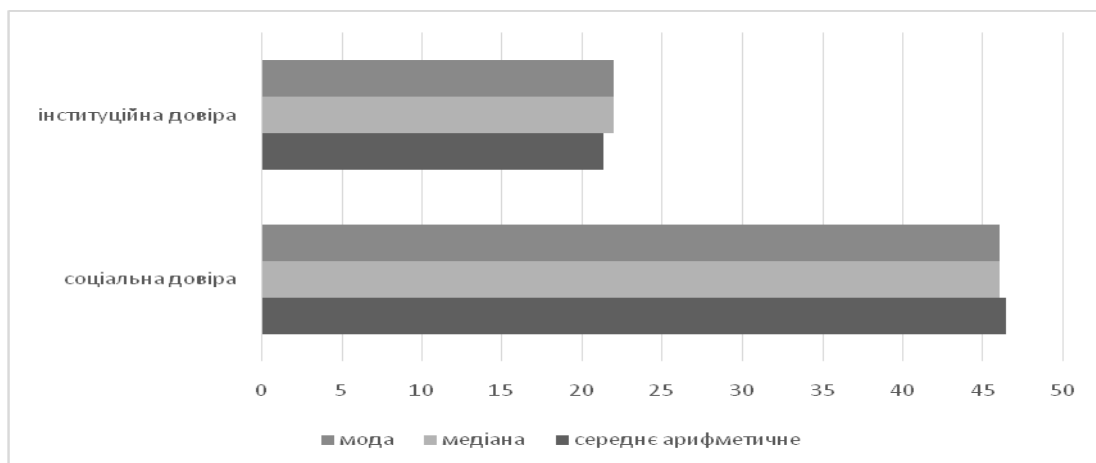

Рис. 3.5. Показники соціальної та інституційної довіри (експериментальна група)

За шкалою інституційної довіри вказаної вище методики середній арифметичний показник вищий в групі осіб, які не змінювали місце проживання, проте медіана вища в групі ВПО. Шкала визначає впевненість у надійності соціальних інститутів, яка ґрунтується на уявленні або знанні про них.

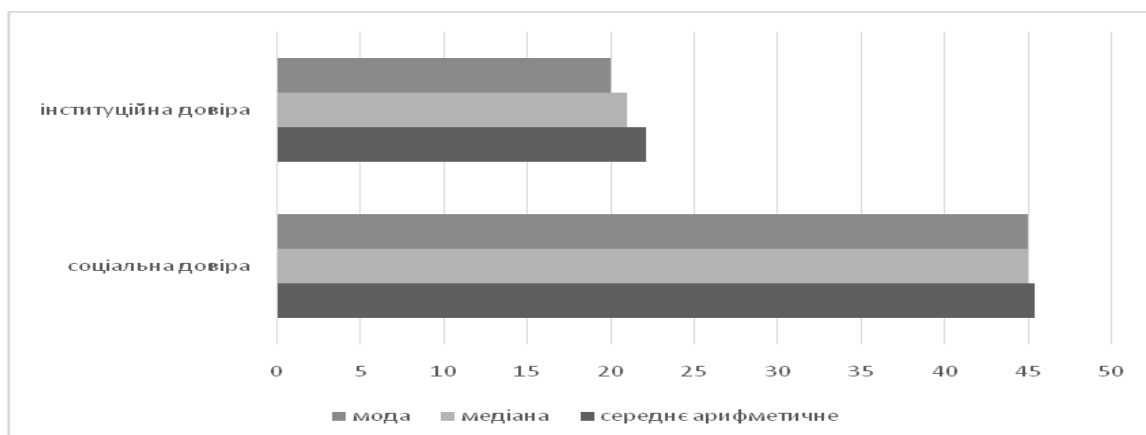

Рис. 3.6. Показники соціальної та інституційної довіри (контрольна група)

Загалом, найбільше відмінностей виявлено в показниках прояву готовності та взаємодопомоги та довіри. Серед показників ресурсів соціальної мережі виявлено відмінності в показниках ресурсів продуктивних вмінь та міжнародного ресурсу при порівнянні двох досліджуваних груп.

3.2. Особливості взаємозв'язків між компонентами соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб

У двох групах досліджуваних було визначено кореляційні плеяди за допомогою критерію Спірмена [89], таким чином було встановлено внутрішні взаємозв'язки між компонентами соціального капіталу у групі ВПО та у контрольній групі.

Кореляційні плеяди показників соціального капіталу у групі ВПО наведено на рисунку 3.7.

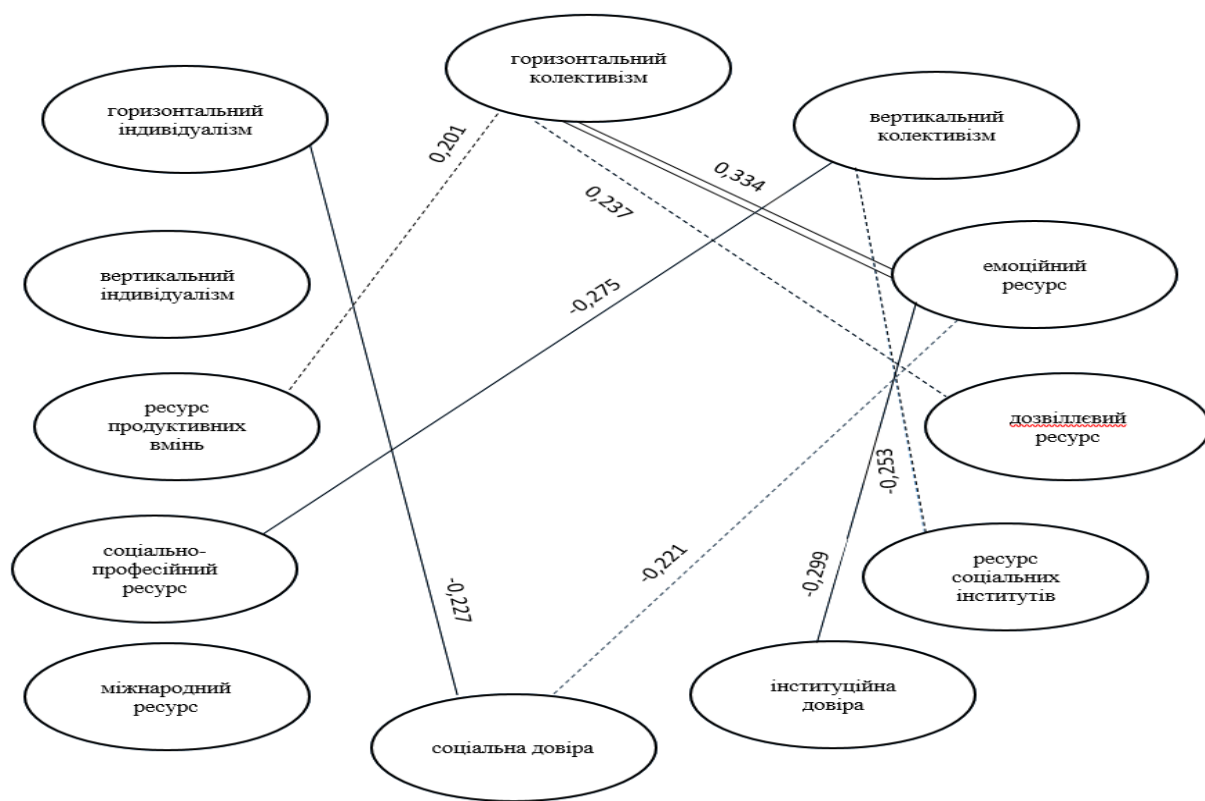

Рис. 3.7. Кореляційні плеяди показників соціального капіталу у групі внутрішньо переміщених осіб

Примітки: На рівні значущості $p \leq 0,05$ – пунктирна лінія, $p \leq 0,01$ – лінія, $p \leq 0,001$ – дві лінії

У групі внутрішньо переміщених осіб виявлено статистично значущі прямі зв'язки між показником горизонтального колективізму та такими показниками як ресурс продуктивних вмінь (0,201, на рівні достовірності $r \leq 0,05$), емоційний ресурс (0,334, на рівні достовірності $r \leq 0,001$), дозвіллевий

ресурс (0,237, на рівні достовірності $r \leq 0,05$). Горизонтальний колективізм в цьому дослідженні розглядається як внутрішня готовність до взаємодопомоги всередині групи з якою себе ототожнює особа, виходячи з того, що вказаний показник відображає схильність сприймати себе членом внутрішньої групи, в якій усі рівні, де громадські інтереси мають більшу цінність ніж особисті, але нерозвинене групове мислення з його конформізмом і культом лояльності.

Внутрішня готовність до взаємодопомоги всередині групи з якою себе ототожнює особа у внутрішньо переміщених осіб прямо пов'язана з вміннями приватної сфери, які спрямовані на досягнення конкретної мети: приготування їжі, утримання помешкання, догляд за дітьми, а також інші численні обов'язки, не пов'язані з професійною діяльністю.

Емоційний ресурс охоплює особистісні зв'язки з іншими людьми, їх налагоджування, підтримання та відображає емоційну користь від них. Зв'язки з іншими людьми пов'язані з реалізацією трьох категорій потреб: підвищення власного статусу (наприклад, знайомство з відомим актором чи іншою відомою людиною), позитивне оцінювання з боку оточення (похвала з боку оточення), інші емоційні потреби (бути коханим). Категорія особистісних зв'язків стосується родинних, дружніх, сусідських та інших стосунків.

Травмуючий досвід вимушеного переїзду викликає негативні зміни у всіх сферах життя особистості, починаючи від емоційних та когнітивних і закінчуючи мотиваційними, комунікативними та поведінковими. Комплексний характер психічних порушень чинить суттєвий вплив на особистість переселенця загалом. Найбільше навантаження в результаті переїзду зазнала ідентичність мігранта [8]. Стабільне соціокультурне середовище передбачало певну ідентифікацію себе з тими соціальними групами, в яких вони тривалий час перебували. Із переїздом соціальні зв'язки у вказаних групах втрачено, що негативно впливає на самоідентичність переселенця. Для її відновлення на новому місці проживання, у новому

мікросередовищі важливості набувають емоційні соціальні зв'язки. Саме вони забезпечують формування нових глибинних та щирих стосунків, що сприятимуть відновленню ідентичності переселенця.

Дозвіллевий ресурс вміщує всі ресурси, пов'язані з приватною сферою, які стосуються відпочинку та проведення вільного часу. Ідеться про хобі, спорт (якщо не ставиться за основну мету підтримання фізичної форми), пасивне проведення часу (перегляд телевізійних програм або будь-який інший бездіяльний відпочинок) та інші види активності, такі як відвідування церкви, участь у дискусійних групах.

Ресурси вказаних вище сфер життя прямо пов'язані з внутрішньою готовністю до взаємодопомоги всередині групи з якою себе ототожнює ВПО.

В контрольній групі також наявний прямий зв'язок між горизонтальним колективізмом та ресурсом продуктивних вмінь (0,227, на рівні достовірності $r \leq 0,05$), емоційним ресурсом (0,384, на рівні достовірності $r \leq 0,05$). Вказані зв'язки також наявні і в експериментальній групі. Статистично значущі зв'язки між горизонтальним колективізмом та ресурсом соціальних інститутів (0,267, на рівні достовірності $r \leq 0,01$), соціально-професійним ресурсом (0,355, на рівні достовірності $r \leq 0,001$) наявні лише в контрольній групі. Кореляційні плеяди показників соціального капіталу у контрольній групі представлено на рисунку 3.8.

Ресурс соціальних інститутів пов'язаний із ситуаціями, коли людина входить в контакт з державою (місцевими урядами, біржею праці, міліцією та ін.) або реалізує інші види громадянської активності. Соціально-професійний ресурс охоплює продуктивні зусилля публічної сфери, які стосуються професійної діяльності, інших видів професійних практик, волонтаріату та процесу навчання (школа, ВНЗ, курси та ін.). Вказані ресурси публічної сфери пов'язані з внутрішньою готовністю до взаємодопомоги всередині групи з якою себе ототожнює особа у групі осіб, які не змінювали місце проживання.

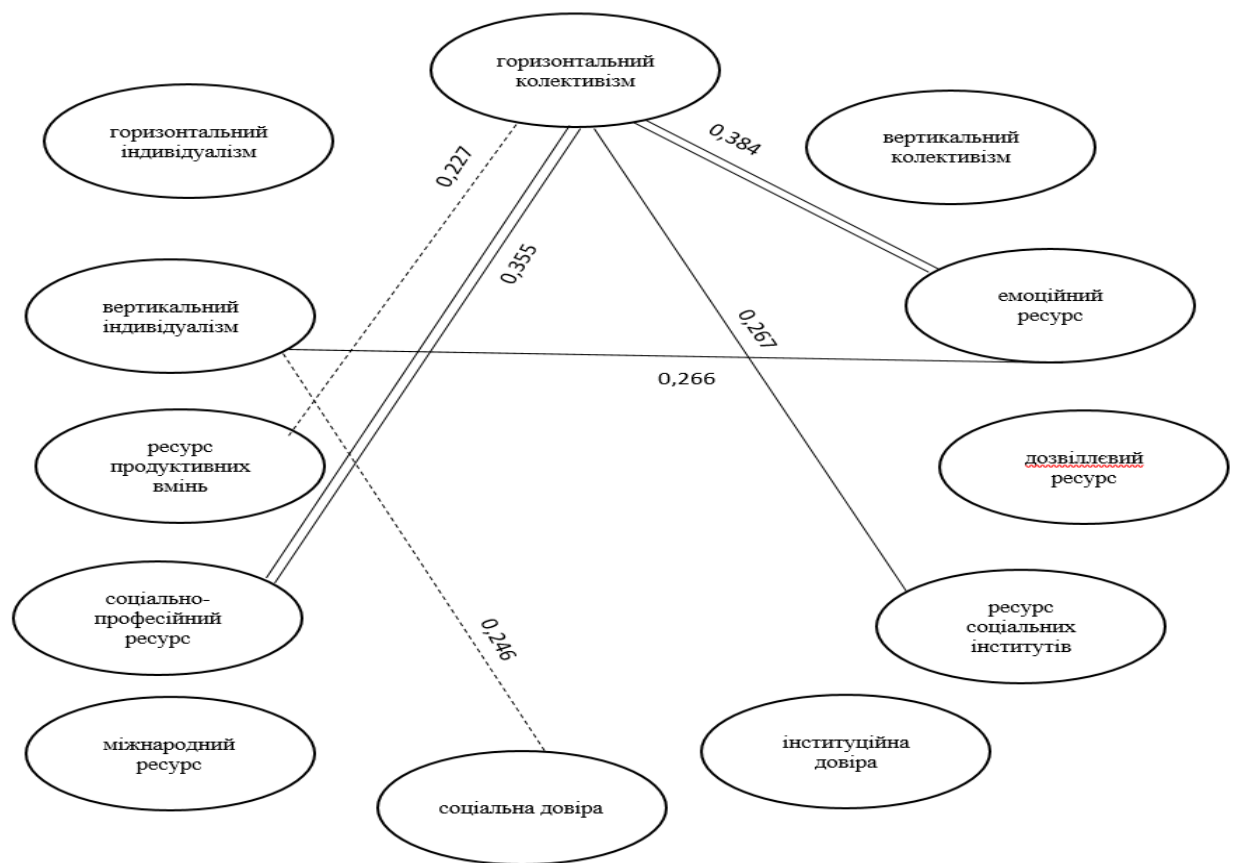

Рис. 3.8. Кореляційні плеяди показників соціального капіталу в контрольній групі

Примітка: На рівні значущості $p \leq 0,05$ – пунктирна лінія, $p \leq 0,01$ – лінія, $p \leq 0,001$ – дві лінії

Виявлені результати в якійсь мірі підтверджуються у висновках дослідження, проведеного ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка», яке має назву «Оцінка потреб внутрішньо переміщених жінок та осіб похилого віку в Україні». Наведено розмежування соціального капіталу на зв'язувальний, який представляє ресурс відносин особи з близькими людьми (стосунки в родині та серед друзів), та об'єднувальний, який ґрунтується на основі соціальних взаємостосунків між різними групами (відносини між членами громадських організацій та спільнот, позначає формальні соціальні зв'язки) [125].

Результати вказаного вище дослідження свідчать про те, що внутрішньо переміщені особи більше зорієнтовані на зв'язувальний соціальний капітал, на противагу об'єднувальному – в якості основного

ресурсу в них виражена підтримка родини та найближчого оточення. А конкретно – соціальний капітал ВПО жінок саме в цьому контексті відрізняється від соціального капіталу жінок, які не змінювали місце проживання. Жінки – переселенці віддають перевагу близьким, емоційно забарвленим соціальним зв'язкам, а жінки, які не змінювали місце проживання, докладають зусиль до розвитку об'єднувального соціального капіталу. Зрозуміло, що підтримка родини є важливою для ВПО, тим паче враховуючи стресовість ситуації, учасниками якої вони стали, проте орієнтація виключно на з'єднувальний соціальний капітал обмежує їх взаємовідносини з місцевими спільнотами та державними закладами, що являють собою об'єднувальний соціальний капітал. Утворення та підтримання соціальних зв'язків з іншими переселенцями забезпечує психологічну підтримку, проте не сприяє доступу до розвитку соціально-професійного ресурсу соціальної мережі переселенця, чим не забезпечується доступ до ринку праці на новому місці проживання. Вказано, що запорукою успішної інтеграції ВПО в новому соціальному середовищі є відновлення об'єднувальних соціальних мереж. Шляхами розвитку об'єднувального соціального капіталу є долучення переселенців до звичаїв та традицій, яких достримуються на новій місцевості, участь у спільних культурно-масових заходах, що буде сприяти їх інтеграції в нове соціальне середовище [125]. В нашому дослідженні результати мають подібний характер.

Порівняльний аналіз зазначених взаємозв'язків у двох групах досліджуваних дозволяє підсумувати, що у групі ВПО наявний статистично значущий зв'язок між горизонтальним колективізмом та дозвіллевим ресурсом, чого не спостерігається в контрольній групі. Вказаний зв'язок є особливістю соціального капіталу саме ВПО.

Вказане свідчить, що у групі ВПО внутрішня готовність до взаємодопомоги всередині групи з якою себе ототожнює особа пов'язана з ресурсами виключно приватної сфери, яка відповідає зв'язувальному соціальному капіталу. В той час як в контрольній групі вказана готовність до

взаємодопомоги пов'язана не тільки з ресурсами приватної сфери, а й з ресурсами публічної сфери, що відповідає зв'язувальному та об'єднувальному соціальному капіталу.

Це вказує на те, що в групі ВПО, у зв'язку з пережитими втратами внутрішня готовність до взаємодопомоги всередині групи з якою себе ототожнює особа пов'язана більшою мірою з соціальними зв'язками приватної сфери. Становище, в якому вони опинились, призвело до відчуття беззахисності та постала необхідність у пристосуванні до нових умов життя. Відчуття необхідності у підтримці, в тому числі і моральній, допомагає їм краще розуміти таку ж необхідність у інших, допомагає розвитку емпатії, та сприяє зв'язку внутрішньої готовності до взаємодопомоги більшою мірою саме у емоційно забарвлених соціальних зв'язках, а не формалізованих. Адже раніше були люди, стосунки з якими налагоджувались роками, стосунки із якими саме і становили їх соціальний ресурс приватної сфери, і в результаті вимушеного переїзду цей ресурс втрачено та потребує більшої уваги по його відновленню. В той же час в контрольній групі наявні близькі стосунки, які формувались протягом тривалого періоду, і ці стосунки вже стали для них непомітною нормою, тому в контрольній групі готовність до взаємодопомоги пов'язана не тільки з ресурсам приватної сфери, а й з ресурсами публічної сфери. Адже коли потреби приватної сфери задоволені, можна приділити увагу потребам публічної сфери [90, с. 182-183].

У групі внутрішньо переміщених осіб наявний статистично значущий обернений зв'язок між показником горизонтального індивідуалізму та показником соціальної довіри (-0,227, на рівні достовірності $r \leq 0,01$). У горизонтальному індивідуалізмі особи автономні та є рівними між собою, а зв'язок із групою - область вільного вибору. Люди включаються в об'єднання і знаходяться там до тих пір, поки їм це подобається. Оскільки приналежність тут не є проблемою – ні членство в малій групі, ні національна приналежність, ні культурна ідентифікація, все це вибирається вільно. Горизонтальний індивідуалізм розглядається як внутрішня готовність до

взаємодопомоги по відношенню до людей поза межами групи, членом якої особа себе вважає.

Соціальна довіра являє собою впевненість у надійності свого соціального оточення, яка ґрунтується на уявленні або знанні про нього. Уявлення про об'єкт формується на основі досвіду взаємодії з ним, а також у процесі комунікації, коли інформація про об'єкт транслюється безпосередньо іншими людьми або опосередковано через ЗМІ, книги, фільми тощо.

Високий рівень внутрішньої готовності до взаємодопомоги по відношенню до людей поза межами групи у внутрішньо переміщених осіб пов'язаний з низьким рівнем соціальної довіри. Враховуючи обставини, в яких перебувають ВПО, низький рівень соціальної довіри можна пояснити малим досвідом перебування у новому соціальному оточенні, в якому вони опинились вимушено. За відсутності вказаного зв'язку в контрольній групі, його можна вважати особливістю соціального капіталу саме ВПО.

Серед результатів контрольної групи виявлено значущий прямий зв'язок між показником вертикального індивідуалізму та соціальною довірою (0,246, на рівні достовірності $r \leq 0,05$). У вертикальному індивідуалізмі особи автономні, але не рівні. Соціальна ієрархія, національна і релігійна приналежність «своїх» і «чужих» тут є реальностями, які неможливо змінити. Вертикальний індивідуалізм розглядається як готовність до взаємодопомоги, яка формується з урахуванням статусного положення осіб поза межами групи.

Виявлений зв'язок свідчить про те, що досліджувані схильні до прояву довіри, проте це стосується виключно їх найближчого оточення. Це можна пояснити тим, що у зв'язку зі сталим середовищем проживання, досліджувані даної групи мають значний досвід взаємодії з оточенням, в якому вони перебувають, і таким чином тривалий досвід спілкування допоміг їм визначитись з тим колом осіб, яким вони схильні довіряти. І в той же час, вони обмежують це коло виключно вказаними вище особами, та не

проявляти готовність до взаємодопомоги по відношенню до осіб, яких вони «своїми» не вважають.

Наявний статистично значущий прямий зв'язок між показником вертикального індивідуалізму та показником емоційного ресурсу (0,266, на рівні достовірності $r \leq 0,01$) в групі осіб, які не змінювали місце проживання. Готовність до взаємодопомоги, яка формується з урахуванням статусного положення осіб поза межами групи, у контрольній групі досліджуваних пов'язана з особистісними зв'язками з іншими людьми, їх налагоджуванням, підтриманням та емоційною користю від них.

У групі ВПО виявлено статистично значущі обернені зв'язки між показником вертикального колективізму та показниками соціально-професійного ресурсу (-0,275, на рівні достовірності $r \leq 0,01$) та ресурсу соціальних інститутів (-0,253, на рівні достовірності $r \leq 0,05$). У вертикальному колективізмі люди розглядають себе як членів внутрішніх груп, які характеризуються ієрархічними і статусними взаєминами. Вертикальний колективізм розглядається як готовність до взаємодопомоги всередині групи, яка формується з урахуванням положення, яке займають її члени.

У групі внутрішньо переміщених осіб високий рівень готовності до взаємодопомоги всередині групи, яка формується з урахуванням ієрархії, пов'язаний з низькими рівнями вираженості ресурсів публічної сфери, які стосуються професійної діяльності та ситуацій, коли людина входить в контакт з державою. Готовність до взаємодопомоги, яка має в своїй основі врахування статусного положення осіб, заважає внутрішньо переміщеним особам збільшувати доступність до ресурсів соціальної мережі, які пов'язані з професійною діяльністю та сферою соціальних інститутів. Вказані взаємозв'язки є особливістю соціального капіталу ВПО.

Статистично значущі обернені зв'язки наявні в групі ВПО між показником емоційного ресурсу (особисті зв'язки з іншими людьми) та такими показниками як соціальна довіра (-0,221, на рівні достовірності $r \leq$

0,05) та інституційна довіра (-0,299, на рівні достовірності $r \leq 0,01$). У ВПО, які мають розвинені особистісні зв'язки з іншими людьми, тобто вміють налагоджувати ці зв'язки, підтримувати та отримувати від них емоційну користь, виражений низький рівень соціальної та інституційної довіри, що проявляється у відсутності впевненості у надійності свого соціального оточення та соціальних інститутів, яка ґрунтується на уявленні або знанні про них. Уявлення про об'єкт формується на основі досвіду взаємодії з ним, а також у процесі комунікації, коли інформація про об'єкт транслюється безпосередньо іншими людьми або опосередковано через ЗМІ, книги, фільми тощо. Враховуючи обставини, в яких перебувають ВПО, відсутність довіри можна пояснити малим досвідом перебування у новому соціальному оточенні, в якому вони опинились проти свого бажання. Або як прояв внутрішнього опору обставинам, в яких вони опинились. Вказані зв'язки відсутні в контрольній групі, що дає підстави розглядати їх як особливість групи ВПО.

3.3. Структура психологічних чинників відновлення соціального капіталу експериментальної та контрольної груп

За результатами проведеного теоретичного аналізу виділено психологічні чинники відновлення соціального капіталу: соціальна ініціативність, атитюди та перцептивно-інтерактивна компетентність.

З метою з'ясування можливого сукупного впливу конкретних блоків вказаних чинників, емпірично було виділено психологічні чинники відновлення соціального капіталу другого порядку. Обробка результатів проведеного нами дослідження за допомогою методу факторного аналізу дозволила отримати показники, які сформували структуру психологічних чинників відновлення соціального капіталу другого порядку в групі внутрішньо переміщених осіб, та в групі осіб, які не змінювали місце

проживання. Аналіз отриманих даних проводився в чотири етапи, що відповідає загальному алгоритму факторного аналізу.

На першому етапі дослідження встановлено набір змінних, які покладено в основу майбутніх факторних моделей та виявлено, що відібрані дані відповідають базовим критеріям, без яких проведення факторного аналізу не має сенсу. При складанні набору змінних ми керувалися наявними показниками психологічних чинників, які було виділено в процесі теоретичного аналізу. Було визначено значення коефіцієнту КМО (критерій адекватності вибірки Кайзера – Мейера – Олкіна), що характеризує ступінь придатності факторного аналізу для досліджуваної вибірки. У нашому дослідженні цей критерій в групі внутрішньо переміщених осіб склав 0,579, а в групі осіб, які не змінювали місце проживання склав 0,617, що свідчить про задовільний рівень адекватності вибірок.

Також виявлено значення коефіцієнта сферичності Бартлетта, що визначає рівень багатовимірної нормальності для розподілу змінних, а також перевіряє наявність відмінних від нуля кореляцій. Значення коефіцієнта сферичності Бартлетта в групі ВПО склало 579,666 (при $p < 0,05$), а в групі осіб, які не змінювали місце проживання склало 759,962 (при $p < 0,05$). Значення p -рівня менше, ніж 0,05, і це вказує на те, що дані придатні для проведення факторного аналізу. Відповідно, обидва критерії (КМО та критерій сферичності Барлетта), свідчать про припустимість факторизації отриманих даних в кожній з груп досліджуваних.

У таблиці 3.1 представлено частину дисперсії змінних (спільності або Communality), що пояснюється головними компонентами в групі внутрішньо переміщених осіб.

Результати факторного аналізу психологічних чинників відновлення соціального капіталу в двох групах досліджуваних: спільності

Компоненти	Початкові	Вилучення	
		ВПО	Особи, які не змінювали місце проживання
<i>Доброта оточуючого світу</i>	1,000	,767	,686
<i>Доброзичливість людей</i>	1,000	,860	,643
<i>Справедливість світу</i>	1,000	,667	,663
<i>Контрольованість світу</i>	1,000	,680	,805
<i>Випадковість оточуючих подій</i>	1,000	,464	,551
<i>Цінність власного «Я»</i>	1,000	,651	,712
<i>Ступінь самоконтролю</i>	1,000	,753	,736
<i>Ступінь удачі</i>	1,000	,532	,577
<i>Прийняття партнера</i>	1,000	,747	,788
<i>Адекватність сприймання та розуміння партнера</i>	1,000	,826	,716
<i>Компромiс</i>	1,000	,692	,692
<i>Взаємопізнання</i>	1,000	,716	,556
<i>Взаєморозуміння</i>	1,000	,621	,782
<i>Взаємоплив</i>	1,000	,642	,642
<i>Соціальна автономність</i>	1,000	,607	,607
<i>Соціальна адаптивність</i>	1,000	,810	,810
<i>Соціальна активність</i>	1,000	,500	,500

На другому етапі факторного аналізу здійснено вилучення компонент (факторів), що пояснюють отримані кореляційні залежності (метод виділення: аналіз головних компонентів обертанням VARIMAX).

Результати повної пояснювальної дисперсії результатів групи внутрішньо переміщених осіб представлено у таблиці 3.2., а групи осіб, які не змінювали місце проживання у таблиці 3.3.

Таблиця 3.2.

**Повна пояснювальна дисперсія результатів групи ВПО: факторний
аналіз психологічних чинників**

Компоненти	Початкові особистісні значення			Суми квадратів навантажень обертання		
	Всього	% диспе- рсії	Кумуляти- вний %	Всього	% диспе- рсії	Кумуляти- вний %
1	3,870	20,336	20,366	2,372	12,486	12,486
2	2,162	11,380	31,746	2,342	12,326	24,811
3	1,694	8,918	40,664	1,877	9,879	34,690
4	1,573	8,281	48,945	1,803	9,489	44,180
5	1,370	7,211	56,156	1,660	8,737	52,917
6	1,297	6,826	62,982	5,552	8,171	61,088
7	1,091	5,740	68,722	1,451	7,635	68,722
8	,897	4,722	73,445			
9	,751	3,950	77,395			
10	,709	3,731	81,126			
11	,680	3,576	84,702			
12	,642	3,381	88,083			
13	,572	3,013	91,096			
14	,463	2,436	93,532			
15	,337	1,775	95,307			
16	,269	1,418	96,725			
17	,252	1,326	98,051			
18	,218	1,147	99,198			
19	,152	,802	100,000			

Для аналізу в області значущих факторів першої групи включено сім, а у групі осіб, які не змінювали місце проживання, п'ять, власне значення яких перевищувало одиницю. У своїй сукупності виділені фактори пояснюють

приблизно 68% загальної дисперсії і в першій, і в другій групі. Означені фактори були покладені нами в основу результуючої моделі.

Таблиця 3.3.

**Повна пояснювальна дисперсія результатів контрольної групи:
факторний аналіз психологічних чинників**

Компоненти	Початкові особистісні значення			Суми квадратів навантажень обертання		
	Всього	% дисперсії	Кумулятивний %	Всього	% дисперсії	Кумулятивний %
1	4,168	21,938	21,938	2,688	14,150	14,150
2	2,535	13,343	35,281	2,649	13,943	28,093
3	1,896	9,981	45,263	2,613	13,754	41,847
4	1,751	9,216	54,479	1,991	10,479	52,326
5	1,424	7,496	61,974	1,613	8,584	60,909
6	,960	5,052	73,779			
7	,843	4,438	78,217			
8	,754	3,967	82,184			
9	,606	3,187	85,371			
10	,533	2,803	88,174			
11	,470	2,472	90,646			
12	,391	2,059	92,704			
13	,361	1,901	94,605			
14	,307	1,614	96,220			
15	,223	1,175	97,395			
16	,179	,944	98,339			
17	,169	,891	99,230			
18	,146	,770	100,000			

На останньому етапі факторного аналізу було здійснено інтерпретацію відібраних факторів. Перший фактор (F1) отримав назву «ефективність взаємодії», до нього увійшли такі показники «взаємопізнання» (0,815),

«взаєморозуміння» (0,696), «взаємовплив» (0,738), «соціальна автономність» (0,478) та «соціальна активність» (0,477) (табл. 3.4).

Таблиця 3.4.

Результати факторного аналізу структури психологічних чинників відновлення соціального капіталу в групі ВПО (матриця обернених компонент)

Змінні	Психологічні чинники відновлення соціального капіталу ВПО другого порядку						
	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7
Доброта оточуючого світу				,740			
Доброзичливість людей				,914			
Справедливість світу					,801		
Контрольованість світу					,725		
Випадковість оточуючих подій					-,478		
Цінність власного «Я»			,715				
Ступінь самоконтролю							,845
Ступінь удачі			,418				
Прийняття партнера		,755					
Адекватність сприймання та розуміння партнера		,862					
Компроміс		,684					
Взаємопізнання	,815						
Взаєморозуміння	,696						
Взаємовплив	,738						
Соціальна автономність	,478						
Соціальна адаптивність						,806	
Соціальна активність	,477						

Цей фактор розкриває більшою мірою готовність зрозуміти точку зору партнера по взаємодії. Дещо менше навантаження отримали шкали, які відповідають за готовність побудувати свою поведінку з одного боку прагнучи врахувати власну точку зору, а з іншого - забезпечити максимальну

ефективність взаємодії. Означений фактор «F1 ефективність взаємодії» склав 12,49 % від загальної дисперсії.

Другий фактор (F2) включив в себе наступні змінні: «прийняття партнера» (0,755) – прагнення до спілкування, яке має в своїй основі взаємоповагу та щире ставлення до партнера, «адекватність сприймання та розуміння партнера» (0,862) – прагнення до створення гарних взаємовідносин та врахування різних точок зору, та «компроміс» (0,684) – прагнення до пошуку рішень, які будуть прийнятні для кожної з сторін, з метою врегулювання суперечностей. Означений фактор (F2) склав 12,33%, від загальної дисперсії. Аналіз показників дозволив дати назву цьому фактору – «F2 продуктивність спілкування».

Наступний фактор (F3) демонструє зв'язок між змінними «цінність власного «Я» (0,715) – задоволеність своїми особистісними якостями, «ступінь удачі» (0,418) – переконання в тому, що в житті особу спіткає везіння. Означений фактор (F3) склав 9,88%, від загальної дисперсії. Аналіз показників дозволив дати назву цьому фактору – «F3 оптимізм».

Четвертий фактор (F4) включає такі психологічні чинники як «переконання у доброті оточуючого світу» (0,740) та «переконання у доброзичливості людей» (0,914). Вказаний фактор (F4) склав 9,49%, від загальної дисперсії. Аналіз показників дозволив дати назву цьому фактору – «F4 позитивність світосприйняття».

П'ятий фактор (F5) об'єднує в собі наступні змінні: «переконання у справедливості світу» (0,801), а саме, що хороші та гідні люди отримують те, чого заслуговують в житті, «переконання у контрольованості світу» (0,725) – за умови вжиття запобіжних заходів власними вчинками можливо запобігти нещастю і неприємностям, та «переконання у випадковості як принципі розподілу життєвих подій» (-0,478). Зворотній знак змінної «переконання у випадковості як принципі розподілу життєвих подій» дозволяє інтерпретувати цю змінну як переконання у можливості контролювати події власного життя. Означений фактор (F5) склав 8,74%,

від загальної дисперсії. Аналіз показників дозволив дати назву цьому фактору – «F5 власна відповідальність».

Шостий фактор (F6) представила шкала «соціальна адаптивність» (0,806) – гнучкість поведінки та контактність. Вказаний фактор (F6) склав 8,17%, від загальної дисперсії. Аналіз показників дозволив дати назву цьому фактору – «F6 соціальна гнучкість».

Сьомий фактор (F7) представив собою такий психологічний чинник як «ступінь самоконтролю» (0,845). Означений фактор (F7) склав 7,64%, від загальної дисперсії. Відповідно назва фактору збігається з назвою чинника, який увійшов у його склад – «F7 самоконтроль».

В контрольній групі досліджуваних перший фактор (F1) представили шкали «переконавання у доброті оточуючого світу» (0,779) – позитивні події переважають над негативними, «переконавання у доброзичливості людей» (0,735) – оточуючі готові прийти на допомогу, «переконавання у справедливості світу» (0,697) – гарні люди отримують те, чого заслуговують, «переконавання у випадковості як принципі розподілу життєвих подій» (-0,538) - зворотній знак дозволяє інтерпретувати змінну як переконавання у можливості контролювати події власного життя, «переконавання в удачі» (0,615) – переконавання в тому, що в життя особу спіткає везіння. Вказаний фактор (F1) склав 14,15%, від загальної дисперсії. Аналіз показників дозволив дати назву цьому фактору – «F1справедливість світу» (табл. 3.5).

Другий фактор (F2) включив в себе наступні змінні: «прийняття партнера» (0,835), «адекватність сприймання та розуміння партнера» (0,767) та «компроміс» (0,806). Складові цього фактору та другого фактору групи ВПО співпадають. Означений фактор (F2) склав 13,94%, від загальної дисперсії. Назва факторів таким чином теж співпадає – «F2 продуктивність спілкування».

Третій фактор (F3) отримав назву «орієнтованість на себе». До нього увійшли такі показники: «цінність власного «Я» (0,537), «взаємопізнання»

(0,691), «взаєморозуміння» (0,776), «взаємовплив» (0,789) та «соціальна автономність» (0,644). Цей фактор розкриває готовність зрозуміти точку зору партнера по взаємодії та одночасно врахувати власну думку. Означений фактор «F3 орієнтованість на себе» склав 13,75 % від загальної дисперсії.

Таблиця 3.5.

Результати факторного аналізу структури психологічних чинників відновлення соціального капіталу в групі осіб, які не змінювали місце проживання (матриця обернених компонент)

Змінні	Психологічні чинники відновлення соціального капіталу ВПО другого порядку				
	F1	F2	F3	F4	F5
Доброта оточуючого світу	,779				
Доброзичливість людей	,735				
Справедливість світу	,697				
Контрольованість світу					,757
Випадковість оточуючих подій	-,538				
Цінність власного «Я»			,537		
Ступінь самоконтролю					,768
Ступінь удачі	,615				
Прийняття партнера		,835			
Адекватність сприймання та розуміння партнера		,767			
Компромiс		,806			
Взаємопізнання			,691		
Взаєморозуміння			,776		
Взаємовплив			,789		
Соціальна автономність			,644		
Соціальна адаптивність				,797	
Соціальна активність				,819	

Четвертий фактор (F4) представили шкали «соціальна адаптивність» (0,797) – гнучкість поведінки та контактність, та «соціальна активність» (0,819) – прагнення до ефективної взаємодії. Вказаний фактор (F4) склав

10,48%, від загальної дисперсії. Аналіз показників дозволив дати назву цьому фактору – «F4 ефективність інтеракції».

П'ятий фактор (F5) об'єднує в собі наступні змінні: «переконавання у контрольованості світу» (0,757) – за умови вжиття необхідних заходів власними вчинками можливо запобігти нещастю і неприємностям, та «ступінь самоконтролю» (0,768) – здатність обирати таку стратегію поведінки, яка збільшує ймовірність успішного для себе результату справи. Означений фактор (F5) склав 8,58%, від загальної дисперсії. Аналіз показників дозволив дати назву цьому фактору – «F5 контрольованість життя». Дані факторного аналізу в двох групах досліджуваних наведено в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6.

Моделі факторного аналізу в двох групах досліджуваних

	Внутрішньо переміщені особи		Особи, які не змінювали місце проживання	
	Назва фактору	Відсоток від загальної дисперсії	Назва фактору	Відсоток від загальної дисперсії
F1	«ефективна взаємодія»	12,49 %	«справедливість світу»	14,15 %
F2	«продуктивне спілкування»	12,33 %	«продуктивне спілкування»	13,94 %
F3	«оптимізм»	9,88 %	«орієнтованість на себе»	13,75 %
F4	«позитивне світосприйняття»	9,49 %	«ефективна інтеракція»	10,48 %
F5	«власна відповідальність»	8,74%	«контрольованість життя»	8,58 %
F6	«соціальна гнучкість»	8,17 %	_____	_____
F7	«самоконтроль»	7,64 %	_____	_____

Таким чином, проведений факторний аналіз дозволив визначити, що психологічні чинники відновлення соціального капіталу другого порядку в групі внутрішньо переміщених осіб, та в контрольній групі відрізняються. Проте один із вказаних чинників співпадає в обох групах, а деякі інші співпадають за окремими складовими, проте не за всіма.

В подальшому за двома чинниками другого порядку в групі ВПО, які мають найбільшу дисперсію, а саме F1 – «ефективність взаємодії» та F2 – «продуктивність спілкування», було виділено чотири кластери, в залежності від навантаження кожного із вказаних чинників. Перший кластер отримав назву «продуктивне спілкування – ускладнена взаємодія». Другий кластер – «деструктивне спілкування – ускладнена взаємодія». Третій кластер – «продуктивне спілкування – ефективна взаємодія». Четвертий кластер – «деструктивне спілкування – ефективна взаємодія».

З метою виявлення статистично значущих відмінностей між всіма чотирма вказаними кластерами в показниках соціального капіталу ВПО було застосовано критерій Краскела-Уолліса.

Статистично значущі відмінності у всіх чотирьох виділених кластерах було виявлено за показниками горизонтального колективізму, соціальної довіри та інституційної довіри (див. табл. 3.7.).

Таблиця 3.7.

Результати застосування статистичного критерію Краскела-Уолліса у групі ВПО

	горизонтальний колективізм	соціальна довіра	інституційна довіра
Хи-квадрат	10,575	9,975	8,025
ст.св.	3	3	3
Асимптотична значущість	0,014	0,019	0,046

Можна зазначити про вплив таких чинників другого порядку як «ефективність взаємодії» та «продуктивність спілкування» на горизонтальний колективізм, соціальну та інституційну довіру в групі внутрішньо переміщених осіб.

Для виявлення статистично значущих відмінностей між двома з вказаних кластерів в показниках соціального капіталу ВПО було застосовано критерій Мана-Уїтні.

Статистично значущі відмінності між першим та другим кластерами виявлено за показником горизонтального колективізму ($U_{emp} = 194,000$,

$p < 0,01$), тобто у групі ВПО, де виражені психологічні чинники другого порядку «продуктивне спілкування – ускладнена взаємодія», та у групі ВПО, де виражені психологічні чинники другого порядку «деструктивне спілкування – ускладнена взаємодія».

Статистично значущі відмінності між першим та третім кластерами виявлено за показником інституційної довіри ($U_{\text{емп}} - 471,500$, $p < 0,05$), тобто у групі ВПО, де виражені психологічні чинники другого порядку «продуктивне спілкування – ускладнена взаємодія», та у групі ВПО, де виражені психологічні чинники другого порядку «продуктивне спілкування – ефективна взаємодія».

Статистично значущі відмінності між першим та четвертим кластерами виявлено за показником соціальної довіри ($U_{\text{емп}} - 76,000$, $p < 0,05$), а саме у групі ВПО, де виражені психологічні чинники другого порядку «продуктивне спілкування – ускладнена взаємодія», та у групі ВПО, де виражені психологічні чинники другого порядку «деструктивне спілкування – ефективна взаємодія».

Статистично значущі відмінності між другим та третім кластерами виявлено за показниками соціальної довіри ($U_{\text{емп}} - 215,500$, $p < 0,05$) та горизонтального колективізму ($U_{\text{емп}} - 170,000$, $p < 0,01$), тобто у групі ВПО, де виражені психологічні чинники другого порядку «деструктивне спілкування – ускладнена взаємодія», та у групі ВПО, де виражені психологічні чинники другого порядку «продуктивне спілкування – ефективна взаємодія».

Статистично значущі відмінності між другим та четвертим кластерами виявлено за показником соціальної довіри ($U_{\text{емп}} - 30,000$, $p < 0,05$), а саме у групі ВПО, де виражені психологічні чинники другого порядку «деструктивне спілкування – ускладнена взаємодія», та у групі ВПО, де виражені психологічні чинники другого порядку «деструктивне спілкування – ефективна взаємодія».

3.4. Вплив соціальної ініціативності на соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб

За допомогою застосування двофакторного дисперсійного аналізу (2 x 2) виявлено впливи факторів «соціальна ініціативність» та «вимушене переміщення» на компоненти соціального капіталу ВПО.

За показником горизонтального колективізму виявлено статистично значущі основні ефекти факторів соціальної активності та соціальної адаптивності при порівнянні чотирьох груп досліджуваних. Середні арифметичні показники горизонтального колективізму у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.8.

Таблиця 3.8.

Показники горизонтального колективізму (X_{cp})

соціальна активність	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	26,94	26,73	26,83
високий рівень	27,96	30,24	29,09
всього	27,45	28,45	27,95
соціальна адаптивність			
низький рівень	26,18	25,35	25,84
високий рівень	29,44	30,79	30,24
всього	27,45	28,45	27,95

Встановлено, що зростання показників соціальної активності призводить до збільшення показників горизонтального колективізму ($F=8,544$, $p<0,01$) в групах досліджуваних. Зростання показників соціальної адаптивності призводить до збільшення показників горизонтального колективізму ($F=33,981$, $p<0,01$) в групах досліджуваних. Горизонтальний колективізм характеризує сприйняття себе як рівного члена групи та відображає внутрішню готовність до взаємодопомоги всередині групи з якою себе ототожнює особа.

Встановлені результати дозволяють зробити висновки, що соціальна активність та соціальна адаптивність прямо впливають на вказану готовність до взаємодопомоги.

Аналіз середніх арифметичних показників горизонтального колективізму також дозволяє зазначити про наявність суттєвішого впливу соціальної адаптивності, в порівнянні з соціальною активністю, що можна пояснити ситуацією вимушеної зміни місця проживання.

За показником вертикального колективізму виявлено статистично значущі основні ефекти факторів соціальної активності та соціальної адаптивності при порівнянні чотирьох груп досліджуваних. Середні арифметичні показники вертикального колективізму у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.9.

Таблиця 3.9.

Показники вертикального колективізму (X_{cp})

соціальна активність	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	25,62	25,22	25,42
високий рівень	27,52	28,24	27,88
всього	26,57	26,70	26,63
соціальна адаптивність			
низький рівень	25,61	24,63	25,20
високий рівень	28,08	28,26	28,19
всього	26,57	26,70	26,63

Встановлено, що зростання показників соціальної активності призводить до збільшення показників вертикального колективізму ($F=9,860$, $p<0,01$) в обох групах досліджуваних. Виявлено, що зростання показників соціальної адаптивності призводить до збільшення показників вертикального колективізму ($F=14,985$, $p<0,01$) в обох групах досліджуваних.

Вертикальний колективізм характеризується перевагою ієрархії та статусу, готовність до взаємодопомоги формується з урахуванням положення, яке займають члени групи. Отримані результати дозволяють

зробити висновки, що соціальна активність та соціальна автономність прямо впливають на готовність до взаємодопомоги.

Виявлено статистично значущу взаємодію між двома факторами «вимушене переміщення» та «соціальна адаптивність» при порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником горизонтального індивідуалізму. Проаналізовано середні арифметичні показники горизонтального індивідуалізму у кожній з груп досліджуваних, які наведено в таблиці 3.10.

Таблиця 3.10.

Показники горизонтального індивідуалізму (Хср)

соціальна адаптивність	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	26,98	29,19	27,89
високий рівень	29,90	28,95	29,33
всього	28,12	29,05	28,59

Встановлено, що зростання показників соціальної адаптивності спричинює збільшення показників горизонтального індивідуалізму ($F=5,021$, $p<0,01$) в групі ВПО. В групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників соціальної адаптивності майже не впливає на показники горизонтального індивідуалізму.

Горизонтальний індивідуалізм характеризує соціальні зв'язки поза межами групи, з якою себе ототожнює особа, та відображає внутрішню готовність до взаємодопомоги по відношенню до людей поза межами групи, членом якої особа себе вважає.

Отримані результати дозволяють зробити висновки, що у ВПО соціальна адаптивність прямо впливає на готовність до взаємодопомоги по відношенню до людей поза межами групи. Вказаний вплив можна пояснити важливістю соціальної адаптивності саме для внутрішньо переміщених осіб. Відповідно відсутність соціальної адаптивності призводить до того, що їх

ресурси будуть направлені на покращення свого життя та допомогу найближчому оточенню. Тому за низької соціальної адаптивності ми спостерігаємо низьку готовність до взаємодопомоги по відношенню до людей поза межами групи, з якою себе ототожнює особа. Високий рівень соціальної адаптивності сприяє появі відчуття комфорту в будь-якій ситуації, їх власний ресурс зберігається, та з'являється вказана готовність до взаємодопомоги.

Виявлено статистично значущий основний ефект фактору соціальної адаптивності при порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником вертикального індивідуалізму. Середні арифметичні показники вертикального індивідуалізму у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.11.

Таблиця 3.11.

Показники вертикального індивідуалізму (X_{cp})

соціальна адаптивність	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низьки рівень	24,52	25,86	25,08
високий рівень	27,87	26,42	27,01
всього	25,83	26,18	26,01

Встановлено, що зростання показників соціальної адаптивності призводить до збільшення показників вертикального індивідуалізму ($F=5,638$, $p<0,05$) в обох групах досліджуваних.

Вертикальний індивідуалізм характеризується перевагою ієрархії при формуванні ставлення до осіб поза межами групи, готовність до взаємодопомоги формується з урахуванням статусного положення осіб. Отримані результати дозволяють зробити висновки, що соціальна адаптивність прямо впливає на готовність до взаємодопомоги, яка формується з урахуванням статусного положення осіб поза межами групи.

За показником ресурсу продуктивних вмінь виявлено статистично значущий основний ефект фактору соціальної адаптивності та статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «соціальна автономність» при порівнянні чотирьох груп досліджуваних. Середні арифметичні показники ресурсу продуктивних вмінь у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.12.

Таблиця 3.12.

Показники ресурсу продуктивних вмінь (X_{cp})

	факт вимушеного переміщення		
соціальна адаптивність	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	всього
низький рівень	55,74	51,81	54,12
високий рівень	59,74	59,23	59,44
всього	57,30	56,04	56,67
соціальна автономність			
низький рівень	54,65	57,52	55,93
високий рівень	61,28	54,67	57,54
всього	57,30	56,04	56,67

Встановлено, що зростання показників соціальної адаптивності спричинює збільшення показників ресурсу продуктивних вмінь ($F=15,445$, $p<0,01$) в обох групах досліджуваних. Зростання показників соціальної автономності спричинює збільшення показників ресурсу продуктивних вмінь ($F=10,521$, $p<0,01$) в групі ВПО. В групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників соціальної автономності спричинює зменшення показників ресурсу продуктивних вмінь.

Ресурс продуктивних вмінь обіймає всі вміння приватної сфери, спрямовані на досягнення конкретної мети: приготування їжі, утримання помешкання, догляд за дітьми, а також інші численні обов'язки, не пов'язані з професійною діяльністю. Вищі показники ресурсу продуктивних вмінь у групі внутрішньо переміщених осіб можна пояснити необхідністю їх мобілізації, яка викликана фактом вимушеної зміни місця проживання.

Соціальна адаптивність прямо впливає на ресурс продуктивних вмінь у досліджуваних. Вагомість особистої позиції у сумісній діяльності прямо впливає на ресурс продуктивних вмінь у внутрішньо переміщених осіб, що відноситься до приватної сфери особистості. Так вищі показники цього ресурсу у ВПО, які віддають перевагу власній позиції при спільній діяльності, можна пояснити тим, що орієнтація на соціальну автономність допомагає ВПО бути соціально привабливими для оточення.

Особи, які не змінювали місце проживання та мають високий рівень соціальної автономності, можуть оцінити своє соціальне оточення зі сторони важливості для себе контактів з тими чи іншими особами. Тривалий досвід спілкування та взаємодії допомагає їм визначити тих осіб, з якими вони почувають себе більш комфортно. Тому високий рівень соціальної автономності у них пов'язаний з низьким рівнем ресурсу продуктивних вмінь.

Виявлено статистично значущий основний ефект фактору соціальної адаптивності при порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником емоційного ресурсу. Середні арифметичні показники емоційного ресурсу у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.13.

Таблиця 3.13.

Показники емоційного ресурсу (X_{cp})

соціальна адаптивність	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	33,66	32,07	33,00
високий рівень	35,82	35,79	35,80
всього	34,50	34,19	34,34

Виявлено, що зростання показників соціальної адаптивності спричинює збільшення показників емоційного ресурсу ($F=15,495$, $p<0,01$) в обох групах досліджуваних. Соціальна адаптивність прямо впливає на ресурси досліджуваних, які пов'язані з особистими зв'язками з іншими. Для

збільшення вказаного ресурсу постає необхідність у підвищенні благополуччя взаємовідносин з оточенням.

При порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником соціально-професійного ресурсу виявлено статистично значущий основний ефект фактору соціальної адаптивності та значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «соціальна автономність». Середні арифметичні показники соціально-професійного ресурсу у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.14.

Таблиця 3.14.

Показники соціально-професійного ресурсу (X_{cp})

соціальна адаптивність	факт вимушеного переміщення		всього	
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання		
низький рівень	33,13	33,93	33,46	
високий рівень	37,95	37,16	37,48	
всього	35,01	35,77	35,39	
соціальна автономність				
	низький рівень	32,97	36,79	34,67
	високий рівень	38,08	34,83	36,24
	всього	35,01	35,77	35,39

Встановлено, що зростання показників соціальної адаптивності призводить до збільшення показників соціально-професійного ресурсу ($F=15,988$, $p<0,01$) в обох групах досліджуваних [77, с. 117]. Зростання показників соціальної автономності спричинює збільшення показників соціально-професійного ресурсу ($F=12,414$, $p<0,01$) в групі ВПО. В групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників соціальної автономності спричинює зменшення показників соціально-професійного ресурсу.

Соціальна автономність прямо впливає на ресурси ВПО, пов'язані з професійною діяльністю, волонтаріатом та процесом навчання. Особи, зорієнтовані на соціальну автономність зазвичай самостійно приймають

рішення та вміють глибше проаналізувати ситуацію, на відміну від осіб, які орієнтуються більшою мірою на думки інших людей. І відповідно високий рівень соціально-професійного ресурсу у ВПО, які мають високий рівень соціальної автономності, можна пояснити тим, що їм властиві професійні якості, які допомагають ефективніше вирішувати питання публічної сфери життя. А втрата вказаного ресурсу в результаті вимушеного переїзду призвела до того, що перед ними постала необхідність у його відновленні. Вказана необхідність змусила їх мобілізуватись та проявити свої найкращі якості. Тим паче, що високий рівень соціальної автономності свідчить про те, що вони більшою мірою покладаються на себе, на свої власні можливості та знання, що і допомагає їм відтворювати власний соціально-професійний ресурс.

Високий рівень соціальної автономності у осіб, які не змінювали місце проживання, свідчить про те, що вони схильні до самостійності, в тому числі у сфері професійної діяльності. Віддають перевагу самостійному вирішенню професійних завдань, а не груповому. Тому у них наявний нижчий рівень соціально-професійного ресурсу.

Виявлено статистично значущий основний ефект фактору соціальної адаптивності при порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником міжнародного ресурсу. Середні арифметичні показники міжнародного ресурсу у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.15.

Таблиця 3.15.

Показники міжнародного ресурсу (X_{cp})

	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
соціальна адаптивність			
низький рівень	7,62	6,93	7,34
високий рівень	8,33	8,05	8,17
всього	7,90	7,57	7,74

Встановлено, що зростання показників соціальної адаптивності призводить до збільшення показників міжнародного ресурсу ($F=40,552$, $p<0,05$) в обох групах досліджуваних. У ВПО з низьким рівнем вираженості соціальної адаптивності вищий показник міжнародного ресурсу, ніж у осіб, які не змінювали місце проживання, з тим же рівнем вираженості соціальної адаптивності. Вказане свідчить про те, що ситуація вимушеного переїзду вже призвела до накопичення та мобілізації соціальних зв'язків, пов'язаних із громадянами, що живуть за межами України.

Виявлено статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «соціальна автономність» при порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником дозвіллевого ресурсу. Середні арифметичні показники дозвіллевого ресурсу у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.16.

Таблиця 3.16.

Показники дозвіллевого ресурсу (X_{cp})

соціальна автономність	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	37,48	40,02	38,61
високий рівень	40,93	35,62	37,92
всього	38,86	37,73	38,30

Зростання показників соціальної автономності спричинює збільшення показників дозвіллевого ресурсу ($F=15,403$, $p<0,01$) в групі ВПО. В групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників соціальної автономності спричинює зменшення показників дозвіллевого ресурсу.

Соціальна автономність прямо впливає на ресурси внутрішньо переміщених осіб, пов'язані з приватною сферою, які стосуються відпочинку та проведення вільного часу. Соціальна автономність передбачає орієнтацію людини на себе та вибірковість у формуванні близьких соціальних контактів, що свідчить про зрілість особистості. Такі люди не шукають ресурсу для себе ззовні, а самі діляться власним ресурсом з оточенням. Тому зазвичай інші

люди прагнуть утворювати з ними соціальні контакти, що і сприяє відновленню внутрішньо переміщеними особами власного дозвіллевого ресурсу.

Високий рівень соціальної автономності та тривалий час перебування на одному місці проживання призвели до того, що особи контрольної групи мають сформований та перевірений дозвіллевий ресурс, та не відчують необхідності у його накопиченні. Враховуючи що це ресурс приватної сфери, його накопичення передбачає певний рівень близьких відносин з новими людьми, що являє собою для них невиправданий ризик, враховуючи, що вони мають стабільні соціальні контакти, які пов'язані з власним дозвіллям.

Виявлені результати статистично значущого впливу соціальної автономності на ресурси приватної сфери (дозвіллевий ресурс та ресурс продуктивних вмінь) підтверджуються результатами емпіричного дослідження О. Ніздрань. Вченою досліджувались особливості взаємозв'язку соціального капіталу та психологічного здоров'я в осіб з різним економічним статусом. Вона встановила позитивний кореляційний зв'язок між показниками соціального капіталу (ресурси приватної сфери: емоційний ресурс, дозвіллевий ресурс та ресурс продуктивних вмінь) та показником соціальної автономності [77].

Одночасно результати проведеного дослідження свідчать, що не виявлено жодної статистично значущої взаємодії між факторами «вимушене переміщення» та «соціальна активність» при порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показниками ресурсів соціальної мережі. Як вказує П. Блозва, ресурси особи є досить гнучким поняттям, тобто люди можуть їх отримувати, зберігати, відновлювати, перерозподіляти, накопичувати. Так забезпечується адаптація до нових умов соціального середовища. Рівень стресу знижується із зростанням особистісного ресурсу. Наявність власного ресурсу підвищує привабливість та цікавість особи в очах оточення, що сприяє отриманню вигод від взаємодії з соціумом. Одночасно при низькому рівні власного психологічного ресурсу можливості до отримання ресурсів

соціального оточення знижуються [10]. Таким чином, низький рівень власного особистісного ресурсу внутрішньо переміщених осіб, призвів до того, що вони займають пасивну соціальну позицію та не проявляють соціальну активність. Можна припустити, що це і є причиною відсутності статистичного значущого зв'язку між соціальною активністю та ресурсами соціальної мережі у внутрішньо переміщених осіб.

Стосовно соціальної активності внутрішньо переміщених осіб Л. Балабанова зазначає, що результати дослідження показують, що значний вплив на психологічний стан переселенця чинить не стільки подія, яка викликала переїзд, а саме тривале перебування в новому соціальному оточенні, що вимагає активізації всіх внутрішніх ресурсів особистості для успішної адаптації. Суттєвих змін зазнає їх мотиваційна сфера, в результаті неможливості задоволення основних особистісних потреб, що має наслідком виникнення страху, агресії, розпачу, які набувають з часом хронічних форм та визначають поведінку. Цей період супроводжується появою кризи ідентичності, яка проявляється у небажанні особи прийняти нову роль, яку пропонують зовнішні обставини, чи адаптуватись до неї. Криза ідентичності має психологічні прояви: дисбаланс самооцінки, відсутність перспективного бачення свого майбутнього, негативізм, суттєве зниження соціальної активності, зниження критичності мислення та агресія [5].

Виявлено статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «соціальна автономність» при порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником соціальної довіри. Середні арифметичні показники соціальної довіри у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.17.

Встановлено, що зростання показників соціальної автономності спричинює зменшення показників соціальної довіри ($F=9,896$, $p<0,01$) в групі ВПО. В групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників соціальної автономності спричинює збільшення показників соціальної довіри.

Показники соціальної довіри (X_{cp})

соціальна автономність	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	47,77	44,52	46,32
високий рівень	44,32	46,25	45,41
всього	46,39	45,42	45,91

Соціальна автономність обернено впливає на соціальну довіру внутрішньо переміщених осіб. Вагомість особистої позиції при спільній діяльності пов'язана з низьким рівнем соціальної довіри у ВПО. Так, ситуація вимушеного переїзду призвела до того, що, перевірені тривалим досвідом взаємодії, соціальні об'єкти втрачені. Відсутність такого досвіду взаємодії з соціальними об'єктами на новому місці життя з однієї сторони, та орієнтація на власну позицію, відповідно критичність мислення, з іншої, призводять до того, що ВПО не відчують надійність у соціальних об'єктах з якими стикаються. З однієї сторони це допомагає їм себе захистити, а з іншої заважає відтворювати мережу соціальних контактів на новому місці. Особи контрольної групи мають тривалий досвід взаємодії з соціальними об'єктами, тому соціальна автономність у них пов'язана з високим рівнем соціальної довіри.

В певній мірі виявлені результати впливу підтверджуються твердженням О. Блинової, яка вказує, що наслідком вимушеного переїзду є особистісні зміни, а саме зниження самооцінки, рівня прагнень, деформація ціннісно-сміслової сфери. Результатом прояву вказаних змін у переселенця є ворожість, нервовість, очікування негативного ставлення зі сторони оточення [8]. Що відповідно буде сприяти їх прагненню до відстороненості, соціальної автономності та низькій довірі до навколишніх людей.

Виявлено статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «соціальна автономність» при порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником інституційної довіри. Середні арифметичні

показники інституційної довіри у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.18.

Таблиця 3.18.

Показники інституційної довіри (X_{cp})

соціальна автономність	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	22,57	21,79	22,22
високий рівень	19,55	22,40	21,16
всього	21,36	22,11	21,73

Встановлено, що зростання показників соціальної автономності спричинює зменшення показників інституційної довіри ($F=6,009$, $p<0,05$) в групі ВПО. В групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників соціальної автономності спричинює збільшення показників інституційної довіри.

Соціальна автономність обернено впливає на інституційну довіру внутрішньо переміщених осіб. Вагомість особистої позиції при спільній діяльності сприяє зниженню інституційної довіри у ВПО. Відсутність досвіду взаємодії з соціальними інститутами на новому місці проживання, призвела до того, що внутрішньо переміщені особи, які віддають перевагу власній позиції, насторожено та з недовірою ставляться до контактів, пов'язаних із соціальними інститутами. Проте можна припустити, що більш тривалий час такої взаємодії та формування власного досвіду взаємодії з соціальними інститутами, допоможе їм переконатись у їх надійності. Про що свідчать результати контрольної групи.

Про низький рівень інституційної довіри вказує Н. Никифорова при дослідженні громадського лідерства як чинника розвитку соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб. Вчена зазначає, що більша частина проведених в Україні досліджень направлених на вивчення особливостей адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб зорієнтовані більшою мірою на забезпечення їх соціального захисту за рахунок залучення

підтримки сторонніх суб'єктів. Та відносно мало уваги при дослідженнях присвячено виявленню власної громадської активності ВПО, оцінці їх внутрішнього потенціалу. Н. Никифоренко зазначає, що результати дослідження свідчать про низький рівень довіри до державних органів. Опитувані висловили розчарування у владі та державних закладах та не розраховують на їх допомогу. Ситуація представляється такою, що ВПО займають позицію пасивного очікування сторонньої допомоги з одночасною недовірою до державних інститутів та загальним песимістичним сприйняттям своєї подальшої долі [78].

Вчена зазначає, що важкість відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб в Україні пояснюється тим, що він формується спонтанно. Одночасно виявлено перевагу стійких зв'язків з найближчим оточенням, що гальмує їх інтеграцію в нове приймаюче суспільство. В цій ситуації важливо зорієнтувати ВПО на розширення власної соціальної мережі за рахунок утворення ними соціальних зв'язків з різними соціальними групами, соціальними інститутами. Це допоможе підвищити у переселенців рівень довіри до державних інститутів, буде сприяти ефективності суспільної взаємодії загалом, посприяти відродженню у переселенців віри в себе та особистої відповідальності [78].

3.5. Вплив атитюдів на соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб

За допомогою застосування двофакторного дисперсійного аналізу (2 x 2) виявлено впливи факторів «атитюди» та «вимушене переміщення» на компоненти соціального капіталу ВПО.

За показником горизонтального колективізму виявлено статистично значущі основні ефекти факторів «доброта оточуючого світу», «добррозичливість людей» та «контрольованість світу» та статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «доброта оточуючого світу» при порівнянні чотирьох груп досліджуваних. Середні

арифметичні показники горизонтального колективізму у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.19.

Таблиця 3.19.

Показники горизонтального колективізму (X_{cp})

	факт вимушеного переміщення		
доброта оточуючого світу	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	всього
низький рівень	25,53	28,00	26,70
високий рівень	29,62	28,87	29,22
всього	27,45	28,45	27,95
доброзичливість людей			
низький рівень	26,62	26,94	26,77
високий рівень	29,29	31,14	30,28
всього	27,45	28,45	27,95
контрольованість світу			
низький рівень	25,89	27,36	26,53
високий рівень	29,51	29,30	29,39
всього	27,45	28,45	27,95

Встановлено, що зростання показників переконаності в доброті оточуючого світу призводить до збільшення показників горизонтального колективізму ($F=10,325$, $p<0,01$; $F=4,371$, $p<0,01$) в групі ВПО. У осіб, які не змінювали місце проживання, показники горизонтального колективізму майже однакові при різних рівнях вираженості переконаності в доброті оточуючого світу.

Зростання показників переконаності в доброзичливості людей спричинює збільшення показників горизонтального колективізму ($F=18,042$, $p<0,01$) в обох досліджуваних групах. Зростання показників переконаності в контрольованості світу призводить до збільшення показників горизонтального колективізму ($F=12,755$, $p<0,01$) в обох досліджуваних групах.

Встановлено прямий вплив загального ставлення до доброзичливості оточуючого світу на внутрішню готовність до взаємодопомоги всередині групи з якою себе ототожнює особа. Переконаності в доброті оточуючого

світу сприяють тому, що ВПО поводять себе з іншими людьми більш відкрито та легко, а особливо це стосується членів власної групи, які вже встигли стати близькими людьми. На основі переконаності в доброті оточуючого світу ці стосунки стають більш близькими та відвертими, що сприяє готовності до взаємодопомоги членам власної групи у внутрішньо переміщених осіб.

При порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником горизонтального індивідуалізму виявлено статистично значущі основні ефекти факторів «доброта оточуючого світу», «справедливість світу» та «ступінь удачі», статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «контрольованість світу», статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «ступінь удачі». Середні арифметичні показники горизонтального індивідуалізму у кожній з досліджуваних груп наведено в таблиці 3.20.

Таблиця 3.20.

Показники горизонтального індивідуалізму (X_{cp})

	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
доброта оточуючого світу			
низький рівень	26,15	28,06	27,06
високий рівень	30,34	29,96	30,14
всього	28,12	29,05	28,59
справедливість світу			
низький рівень	27,72	28,20	27,96
високий рівень	28,67	30,09	29,40
всього	28,12	29,05	28,59
контрольованість світу			
низький рівень	28,54	27,68	28,17
високий рівень	27,56	30,13	29,01
всього	28,12	29,05	28,59
ступінь удачі			
низький рівень	26,72	28,98	27,87
високий рівень	30,23	29,16	29,71
всього	28,12	29,05	28,59

Встановлено, що зростання показників переконаності в доброті оточуючого світу призводить до збільшення показників горизонтального індивідуалізму ($F=20,776$, $p<0,01$) в групі ВПО. У осіб, які не змінювали місце проживання, показник горизонтального індивідуалізму майже однаковий при різних рівнях вираженості переконаності в доброті оточуючого світу.

Зростання показників переконаності в справедливості світу призводить до збільшення показників горизонтального індивідуалізму ($F=4,038$, $p<0,05$) в обох досліджуваних групах.

Зростання показників переконаності в контрольованості світу призводить до зменшення показників горизонтального індивідуалізму ($F=6,004$, $p<0,01$) в групі ВПО. В групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників переконаності в контрольованості світу спричинює збільшення показників горизонтального індивідуалізму.

Встановлено, що зростання показників переконаності в удачі призводить до збільшення показників горизонтального індивідуалізму ($F=5,643$, $p<0,01$; $F=6,882$, $p<0,01$) в групі ВПО. У осіб, які не змінювали місце проживання, показники горизонтального індивідуалізму майже однакові при різних рівнях вираженості переконаності в удачі.

Наявність переконаності в доброті оточуючого світу допомагає внутрішньо переміщеним особам не тільки підтримувати вже утворені соціальні зв'язки, а й формувати нові. Позитивне ставлення з боку ВПО відчувається іншими людьми, та викликає бажання відповісти тим же. Так переконаності в доброті оточуючого світу впливають на готовність до взаємодопомоги по відношенню до людей поза межами групи.

Збільшенню готовності до взаємодопомоги по відношенню до людей поза межами групи у внутрішньо переміщених осіб буде сприяти відсутність переконаності у контрольованості світу, що відображає загальне ставлення до усвідомленості світу. Тим паче, що ВПО на власному досвіді

переконались, що життя іноді дуже непередбачуване. Переконаність у контрольованості світу передбачає наявність певних очікувань, і коли ці очікування не виправдовуються, з'являється розчарування. Це призводить до того, що особа відмежовується від оточуючого світу, та переживає негативний емоційний стан. Що не сприяє готовності до взаємодопомоги по відношенню до оточення, адже ресурси вона витрачає на культивування власного негативу.

Високий рівень вираженості переконаності у контрольованості світу у осіб контрольної групи допомагає їм відчувати власну відповідальність за якість свого життя. Вказане усвідомлення сприяє тому, що вони не покладаються на ресурс інших людей, а готові взаємодіяти на рівних умовах. Тому у них високий рівень вираженості переконаності в контрольованості світу пов'язаний з високими показниками готовності до взаємодопомоги по відношенню до людей поза межами групи.

Встановлено прямий вплив вираженості переконаності в удачі на показники горизонтального індивідуалізму саме у ВПО. Вказана переконаність допомагає ВПО легше переживати ситуації, коли події розгортаються не так, як було сплановано. Це допомагає їм знаходити у кожній негативній ситуації для себе щось позитивне. Так, внутрішньо переміщені особи зберігають власний ресурс та залишаються «привабливими» для оточення.

При порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником вертикального колективізму виявлено статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «доброта оточуючого світу», статистично значущі основні ефекти факторів «справедливість світу» та «контрольованість світу». Середні арифметичні показники вертикального колективізму у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.21.

Встановлено, що зростання показників переконаності в доброті оточуючого світу призводить до збільшення показників вертикального колективізму ($F=5,771$, $p<0,05$) в групі ВПО. У осіб, які не змінювали місце

проживання, показники вертикального колективізму майже однакові при різних рівнях вираженості переконаності в доброті оточуючого світу.

Таблиця 3.21.

Показники вертикального колективізму (X_{cp})

доброта оточуючого світу	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	25,11	27,06	26,04
високий рівень	28,21	26,37	27,24
всього	26,57	26,70	26,63
справедливість світу			
низький рівень	25,74	25,96	25,85
високий рівень	27,71	27,60	27,66
всього	26,57	26,70	26,63
контрольованість світу			
низький рівень	25,47	25,82	25,62
високий рівень	28,02	27,39	27,67
всього	26,57	26,70	26,63

Зростання показників переконаності в справедливості світу призводить до збільшення показників вертикального колективізму ($F=5,060$, $p<0,05$) в обох досліджуваних групах.

Зростання показників переконаності в контрольованості світу призводить до збільшення показників вертикального колективізму ($F=6,677$, $p<0,01$) в обох досліджуваних групах.

Для збільшення готовності до взаємодопомоги, яка формується з урахуванням положення, яке займають члени групи, внутрішньо переміщеним особам необхідно розвивати переконаності в доброті оточуючого світу. Наявність вказаних переконаностей розташовує переселенця по відношенню до оточення, і, як слідство, інші люди відповідають такою ж привітністю. Це сприяє формуванню готовності до взаємодопомоги.

Для збільшення готовності до взаємодопомоги, яка формується з урахуванням положення, яке займають члени групи, досліджуваним

необхідно розвивати переконаності в справедливості та контрольованості світу, які характеризують загальне ставлення до усвідомленості світу.

При порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником вертикального індивідуалізму виявлено статистично значущі основні ефекти факторів «доброта оточуючого світу», «випадковість як принцип розподілу життєвих подій» та «контрольованість світу». Середні арифметичні показники вертикального індивідуалізму у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.22.

Зростання показників переконаності в доброті оточуючого світу призводить до збільшення показників вертикального індивідуалізму ($F=5,437$, $p<0,05$) в обох досліджуваних групах.

Зростання показників переконаності у випадковість як принцип розподілу життєвих подій призводить до збільшення показників вертикального індивідуалізму ($F=5,135$, $p<0,05$) в обох досліджуваних групах.

Таблиця 3.22.

Показники вертикального індивідуалізму (X_{cp})

доброта оточуючого світу	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	25,34	24,75	25,06
високий рівень	26,38	27,50	26,97
всього	25,83	26,18	26,01
випадковість як принцип розподілу життєвих подій			
низький рівень	24,59	25,83	25,18
високий рівень	27,55	26,57	27,03
всього	25,83	26,18	26,01
контрольованість світу			
низький рівень	25,09	24,68	24,91
високий рівень	26,81	27,36	27,12
всього	25,83	26,18	26,01

Зростання показників переконаності в контрольованості світу призводить до збільшення показників вертикального індивідуалізму ($F=7,252$, $p<0,01$) в обох досліджуваних групах.

Для збільшення готовності до взаємодопомоги, яка формується з урахуванням статусного положення осіб поза межами групи, з якою себе ототожнюють досліджувані, їм необхідно розвивати переконаності в доброті оточуючого світу, випадковості як принципі розподілу життєвих подій та контрольованості світу.

Можна підсумувати, що в усіх наведених вище результатах дослідження переконаності в доброті оточуючого світу та в доброзичливості людей сприяють підвищенню готовності до взаємодопомоги у внутрішньо переміщених осіб. Такі результати в певній мірі перекликаються з твердженням П. Блосви про те, що самоефективність як позитивне фізичне та емоційне благополуччя в умовах негативних життєвих подій сприяє формуванню у особи готовності до взаємодопомоги. Тим самим забезпечується ефективність соціальної взаємодії, полегшується взаємодія з іншими особами та середовищем загалом. Одночасно, науковець вказує, що готовність надати допомогу іншими особам чи групі осіб сприятиме підвищенню групової згуртованості та формуванню власної ідентифікації. Крім цього П. Блосва в якості чинника відновлення соціального капіталу виділяє ресурс диспозиційного оптимізму, який являє собою узагальнене очікування того, що в майбутньому будуть скоріш за все відбуватись гарні події, а не погані. Він вказує, що зазначений особистісний ресурс призводить до актуалізації такого компонента соціального капіталу особи як готовність до взаємодопомоги. Наявність вказаного ресурсу допоможе особі бути готовою підтримати іншу особу та забезпечить підвищення ефективності взаємодії із соціальним середовищем, навіть незважаючи на негативні моменти соціальної взаємодії, які мають місце в соціальній комунікації [10]. Вказана думка є ще одним підтвердженням результатів нашого дослідження про те, що формування у внутрішньо переміщених осіб переконаностей в

доброті оточуючого світу та доброзичливості людей буде допомагати у відновленні їх соціального капіталу за рахунок підвищення готовності до взаємодопомоги.

При порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником емоційного ресурсу виявлено статистично значущі основні ефекти факторів «доброта оточуючого світу» та «доброзичливість людей». Середні арифметичні показники емоційного ресурсу у кожній з груп досліджуваних можна спостерігати в таблиці 3.23.

Таблиця 3.23.

Показники емоційного ресурсу (X_{cp})

доброта оточуючого світу	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	32,91	33,79	33,33
високий рівень	36,30	34,56	35,38
всього	34,50	34,19	34,34
доброзичливість людей			
низький рівень	34,42	32,98	33,73
високий рівень	34,68	36,33	35,57
всього	34,50	34,19	34,34

Встановлено, що зростання показників переконаності у доброті оточуючого світу спричинює збільшення показників емоційного ресурсу ($F=7,771$, $p<0,01$) в обох досліджуваних групах. У групі осіб, які не змінювали місце проживання, показники емоційного ресурсу майже однакові при різних рівнях вираженості переконаності в доброті оточуючого світу. У ВПО різниця між показниками емоційного ресурсу при різних рівнях вираженості зазначеної переконаності більш виражена.

Зростання показників переконаності у доброзичливості людей призводить до збільшення показників емоційного ресурсу ($F=5,160$, $p<0,05$) в обох досліджуваних групах.

У групі ВПО показники емоційного ресурсу майже однакові при різних рівнях вираженості переконаності в доброзичливості людей. У осіб, які не змінювали місце проживання, вказана різниця більш виражена.

При порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником ресурсу продуктивних вмінь виявлено статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «випадковість як принцип розподілу життєвих подій». Середні арифметичні показники ресурсу продуктивних вмінь у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.24.

Таблиця 3.24.

Показники ресурсу продуктивних вмінь (X_{cp})

випадковість як принцип розподілу життєвих подій	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	56,67	58,57	57,58
високий рівень	58,17	53,19	55,54
Всього	57,30	56,04	56,67

Встановлено, що зростання показників переконаності у випадковість як принцип розподілу життєвих подій призводить до збільшення показників ресурсу продуктивних вмінь ($F=5,440$, $p<0,05$) в групі ВПО. У осіб, які не змінювали місце проживання, показники ресурсу продуктивних вмінь майже однакові при різних рівнях вираженості переконаності у випадковість як принцип розподілу життєвих подій.

В результаті вимушеного переїзду особи опинились у ситуації відсутності стабільності, над формуванням якої вони працювали значний період життя. І переконаність у випадковості життєвих подій допомагає їм розуміти, що не завжди є можливість контролювати власне життя, іноді воно обертається не так, як планувалось. Розуміння відсутності власної відповідальності стосовно подій, учасниками яких переселенці стали проти своєї волі, допомагає легше переживати ситуацію переїзду та шукати шляхи по налагодженню власного ресурсу продуктивних вмінь, замість того, щоб

переживати почуття фрустрованості через те, що вони не мають можливості контролювати події, заручниками яких стали.

Високий рівень переконаності у випадковості як принципі розподілу життєвих подій у осіб, які не змінювали місце проживання, сприяє тому, що вони не ставлять собі за мету налагодження соціальних контактів приватної сфери будь якою ціною, а відносяться до цього легко. Відсутність цілеспрямованого прагнення до накопичення ресурсу продуктивних вмінь у вказаних осіб призводить до нижчих показників вказаного ресурсу у цій групі.

При порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником дозвіллевого ресурсу виявлено статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «доброта оточуючого світу», статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «контрольованість світу», статистично значущий основний ефект фактору «випадковість як принцип розподілу життєвих подій» та статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «випадковість як принцип розподілу життєвих подій». Середні арифметичні показники дозвіллевого ресурсу у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.25.

Встановлено, що зростання показників переконаності в доброті оточуючого світу призводить до збільшення показників дозвіллевого ресурсу ($F=4,676$, $p<0,05$) в групі ВПО. В групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників переконаності в доброті оточуючого світу спричинює зменшення показників дозвіллевого ресурсу.

Визначено, що зростання показників переконаності у випадковості як принципі розподілу життєвих подій призводить до збільшення показників дозвіллевого ресурсу ($F=5,859$, $p<0,05$; $F=10,236$, $p<0,01$) в групі ВПО. В групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників переконаності у випадковості як принципі розподілу життєвих подій спричинює зменшення показників дозвіллевого ресурсу.

Показники дозвіллевого ресурсу (X_{cp})

доброта оточуючого світу	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	37,51	38,52	37,99
високий рівень	40,38	37,00	38,61
Всього	38,86	37,73	38,30
випадковість як принцип розподілу життєвих подій			
низький рівень	38,53	40,36	39,41
високий рівень	39,31	34,77	36,91
Всього	38,86	37,73	38,30
контрольованість світу			
низький рівень	37,84	38,80	38,26
високий рівень	40,21	36,89	38,33
Всього	38,86	37,73	38,30

З'ясовано, що зростання показників переконаності у контрольованості світу призводить до збільшення показників дозвіллевого ресурсу ($F=4,335$, $p<0,05$) в групі ВПО. В групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників переконаності у контрольованості світу призводить до зменшення показників дозвіллевого ресурсу.

Переконаність у доброті оточуючого світу допомагає у формуванні близьких та довірливих стосунків на новому місці проживання, у оточуючих зникає відчуття настороженості та з'являється відчуття безпеки, легше утворюється контакт між людьми. Це допомагає ВПО відновлювати дозвіллевий ресурс. А переконаність у контрольованості подій допомагає ВПО брати на себе відповідальність при будівництві власного дозвілля, та відповідно проявляти активність. Так вони самостійно відновлюють дозвіллевий ресурс.

Низький рівень ресурсу продуктивних вмінь у осіб, які не змінювали місце проживання, та яким властива переконаність у контрольованості світу, свідчить про те, що вони не відчувають необхідності у збільшенні вказаного

ресурсу. Свідомо приділяють увагу іншим сферам свого життя на власний розсуд.

Переконаність в контрольованості світу сприяє формуванню готовності до взаємодопомоги та збільшенню дозвіллевого ресурсу соціальної мережі у внутрішньо переміщених осіб. Про важливість вказаної переконаності для переселенців також пише Л. Балабанова, яка вказує, що травмуючим наслідком вимушеного переміщення є втрата у переселенців переконаностей в тому, що вони контролюють своє життя. Вони переконані, що в життєві події визначає фатум, доля, що свободи вибору не існує і все визначено заздалегідь, тому немає сенсу будувати плани на майбутнє [5]. Таким чином, відсутність вказаної переконаності у переселенців буде визначати їх поведінку пасивною та безініціативною. Крім того, вони не будуть відчувати відповідальності за власне життя, налагодження власного добробуту. Тому формування та розвиток у ВПО переконаності в тому, що вони самі контролюють своє життя є вкрай важливим та буде сприяти відновленню їх соціального капіталу.

При порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником соціально-професійного ресурсу виявлено статистично значущий основний ефект фактору «доброта оточуючого світу», статистично значущий основний ефект фактору «добррозичливість людей», статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «випадковість як принцип розподілу життєвих подій», статистично значущий основний ефект фактору «ступінь удачі». Середні арифметичні показники соціально-професійного ресурсу у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.26.

Встановлено, що зростання показників переконаності в доброті оточуючого світу призводить до збільшення показників соціально-професійного ресурсу ($F=6,337$, $p<0,05$) в групі ВПО. У осіб, які не змінювали місце проживання, показники соціально-професійного ресурсу майже однакові при різних рівнях вираженості переконаності в доброті оточуючого світу.

Показники соціально-професійного ресурсу (X_{cp})

доброта оточуючого світу	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	33,06	35,29	34,12
високий рівень	37,21	36,21	36,69
всього	35,01	35,77	35,39
доброзичливість людей			
низький рівень	34,52	34,11	34,32
високий рівень	36,10	38,72	37,51
всього	35,01	35,77	35,39
випадковість як принцип розподілу життєвих подій			
низький рівень	34,57	37,49	35,96
високий рівень	35,62	33,83	34,67
всього	35,01	35,77	35,39
ступінь удачі			
низький рівень	34,13	34,90	34,52
високий рівень	36,33	37,18	36,74
всього	35,01	35,77	35,39

Визначено, що зростання показників переконаності у доброзичливості людей спричинює збільшення показників соціально-професійного ресурсу ($F=8,457$, $p<0,01$) в обох досліджуваних групах.

З'ясовано, що зростання показників переконаності у випадковість як принципі розподілу життєвих подій призводить до збільшення показників соціально-професійного ресурсу ($F=5,343$, $p<0,05$) в групі ВПО. У групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників переконаності у випадковість як принципі розподілу життєвих подій призводить до зменшення показників соціально-професійного ресурсу.

Зростання показників переконаності в удачі спричинює збільшення показників соціально-професійного ресурсу ($F=4,593$, $p<0,01$) в обох досліджуваних групах.

Враховуючи, що соціально-професійний ресурс ВПО зазнав значних змін в результаті переїзду, переконаність у випадковості, як принципі розподілу життєвих подій, допомагає їм легше переживати цю ситуацію. Розуміння, що причиною втрати вказаного ресурсу є зовнішні обставини, допомагає внутрішньо переміщеним особам не впадати у відчай, а докладати власних зусиль для відновлення соціально-професійного ресурсу.

Виявлено статистично значущий основний ефект фактору «доброзичливість людей» при порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником соціальної довіри. Середні арифметичні показники соціальної довіри у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.27.

Зростання показників переконаності в доброзичливості людей спричинює збільшення показників соціальної довіри ($F=5,506$, $p<0,05$) в обох досліджуваних групах.

Таблиця 3.27.

Показники соціальної довіри (X_{cp})

доброзичливість людей	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	45,88	44,53	45,23
високий рівень	47,52	47,00	47,24
всього	46,39	45,42	45,91

Виявлено статистично значущий основний ефект фактору «доброзичливість людей» при порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником інституційної довіри. Середні арифметичні показники інституційної довіри у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.28.

Таблиця 3.28.

Показники інституційної довіри (X_{cp})

доброзичливість людей	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	21,20	21,17	21,19
високий рівень	21,71	23,78	22,82
всього	21,36	22,11	21,73

Зростання показників переконаності в доброзичливості людей спричинює збільшення показників інституційної довіри ($F=3,959$, $p<0,05$) в обох досліджуваних групах.

Результати про те, що переконаності в доброзичливості людей сприяють підвищенню соціальної та інституційної довіри у внутрішньо переміщених осіб, в певній мірі підтверджуються з твердженням П. Блозви, де він вказує, що ресурс диспозиційного оптимізму, який передбачає очікування позитивних подій у майбутньому, сприяє підвищенню соціальної довіри та ідентифікації з групою. Він вказує, що диспозиційний оптимізм пов'язаний з психологічним відчуттям зального добробуту та підвищеною стресостійкістю, тим самим забезпечуючи більш ефективну діяльність та благополуччя особи в цілому. До такого висновку підштовхнула ідея про те, що незнаваючи на конфлікти та непорозуміння при соціальній взаємодії саме диспозиційний оптимізм забезпечить збереження соціального капіталу. З метою досягнення індивідуальних та групових цілей особа буде виявляти повсякчасну готовність об'єднуватись з іншими членами групи [10].

3.6. Вплив перцептивно-інтерактивної компетентності на соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб

За допомогою застосування двофакторного дисперсійного аналізу (2×2) виявлено впливи факторів «перцептивно-інтерактивна компетентність» та «вимушене переміщення» на компоненти соціального капіталу ВПО, які полягають в наступному.

За показником горизонтального колективізму виявлено статистично значущу взаємодію між двома факторами «вимушене переміщення» та «адекватність сприймання та розуміння партнера», статистично значущий основний ефект фактору «взаємопізнання» та статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «взаємопізнання», статистично значущий основний ефект фактору «взаєморозуміння»,

статистично значущу взаємодію між факторами «факт вимушеної зміни місця проживання» та «орієнтація на прийняття партнера», статистично значущу взаємодію між двома факторами «факт вимушеної зміни місця проживання» та «орієнтація на досягнення компромісу» при порівнянні чотирьох груп досліджуваних. Середні арифметичні показники горизонтального колективізму у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.29.

Таблиця 3.29.

Показники горизонтального колективізму (X_{cp})

адекватність сприймання та розуміння партнера	факт вимушеного переміщення		Всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	26,35	29,05	27,70
високий рівень	28,80	27,71	28,26
всього	27,45	28,45	27,95
взаємопізнання			
низький рівень	26,05	28,39	27,31
високий рівень	29,55	28,60	29,14
всього	27,45	28,45	27,95
взаєморозуміння			
низький рівень	26,56	27,92	27,24
високий рівень	28,73	29,22	28,98
всього	27,45	28,45	27,95
орієнтація на прийняття партнера			
низький рівень	26,59	29,02	27,77
високий рівень	28,64	27,76	28,18
всього	27,45	28,45	27,95
орієнтація на досягнення компромісу			
низький рівень	26,36	28,98	27,83
високий рівень	28,54	27,50	28,10
всього	27,45	28,45	27,95

З'ясовано, що зростання показників орієнтації на адекватність сприймання та розуміння партнера призводить до збільшення показників горизонтального колективізму ($F=5,783$, $p<0,05$) в групі ВПО. У групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників орієнтації на

адекватність сприймання та розуміння партнера призводить до зменшення показників горизонтального колективізму.

З'ясовано, що зростання показників взаємопізнання призводить до збільшення показників горизонтального колективізму ($F=5,091$, $p<0,05$; $F=3,984$, $p<0,05$) в групі ВПО.У осіб, які не змінювали місце проживання, показники горизонтального колективізму майже однакові при різних рівнях вираженості взаємопізнання.

Зростання показників взаєморозуміння спричинює збільшення показників горизонтального колективізму ($F=4,706$, $p<0,05$) в обох досліджуваних групах.

З'ясовано, що зростання показників орієнтації на прийняття партнера призводить до збільшення показників горизонтального колективізму ($F=4,345$, $p<0,05$) в групі ВПО. У групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників орієнтації на прийняття партнера призводить до зменшення показників горизонтального колективізму.

Встановлено, що зростання показників орієнтації на досягнення компромісу призводить до збільшення показників горизонтального колективізму ($F=5,195$, $p<0,05$) в групі ВПО. У групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників орієнтації на досягнення компромісу призводить до зменшення показників горизонтального колективізму.

Наявність адекватності сприймання та розуміння партнерів свідчить, що особа може відчутити ситуацію та партнера по взаємодії, і виходячи із власних відчуттів формувати поведінку, максимально наближену до умов ситуації. Виходячи з того, що запорукою відновлення соціального капіталу ВПО на новому місці проживання виокремлено готовність до взаємодопомоги членам власної групи, адекватність сприймання видається досить важливою. Зв'язок низького рівня готовності до взаємодопомоги членам власної групи у осіб, які не змінювали місце проживання, з адекватністю сприймання партнера можна пояснити тривалим часом

перебування на одному місці, у відносно сталому соціальному оточенні. Адекватність сприймання допомагає їм, на основі попереднього досвіду взаємодії, сформуванню невеликого кола осіб, готовність до взаємодопомоги з якими, перевірена часом. В той же час, за відсутності адекватності сприймання та розуміння партнера, навіть за сталого соціального оточення, особи демонструють високий рівень готовності до взаємодопомоги, навіть у ситуаціях, коли це не є необхідним, витрачаючи власний ресурс безцільно.

В той же час, ВПО опинились у ситуації відсутності такого досвіду, у зв'язку з вимушеним переїздом. І таким чином адекватність сприймання допомагає їм проявляти готовність до взаємодопомоги з людьми, за відсутності тривалого досвіду спілкування. В той час як відсутність адекватності розуміння партнера призводить до того, що опинившись в новому соціальному оточенні особа буде чи замикатись у собі та відгороджуватись від оточуючого світу, чи поводити себе не у відповідності до ситуації, яка склалась, тим самим відлякуючи оточуючих, з якими можна було б в перспективі побудувати відносини. Так, високий рівень адекватності сприймання та розуміння партнера у ВПО сприяє високому рівню готовності до взаємодопомоги.

У групі осіб, які не змінювали місце проживання, показники готовності до взаємодопомоги відносно однакові при різних рівнях вираженості взаємопізнання, а у групі ВПО ці показники відрізняються. Високий рівень взаємопізнання передбачає адекватність оцінки особистісних якостей партнерів по взаємодії. Особливо цінна вказана якість при побудові соціальних контактів з новими людьми. Саме таку ситуацію переживають внутрішньо переміщені особи. Вміння адекватно оцінювати особистісні якості партнерів допомагає ефективніше побудувати власну модель поведінки, а також спрогнозувати можливі варіанти розвитку подальшої взаємодії. Готовність до взаємодопомоги членам власної групи вже формується більш усвідомлено та з розумінням можливостей партнерів по взаємодії, чим забезпечується її ефективність.

Орієнтація на прийняття партнера характеризує прагнення до спілкування на основі взаємоповаги, уважного та щирого ставлення до іншого. Високий рівень орієнтації на прийняття партнера сприяє вищому рівню готовності до взаємодопомоги членам власної групи у ВПО. В той же час, у осіб, які не змінювали місце проживання, орієнтація на прийняття партнера пов'язана з низьким рівнем готовності до взаємодопомоги членам власної групи. Орієнтація на прийняття партнера свідчить про певний рівень близькості, коли соціальна взаємодія вже носить не поверхневий контакт, а передбачає більш довірливі стосунки. І наявність вказаної якості допомагає ВПО розвивати вже утворені соціальні контакти на новому місці проживання та передбачає готовність до взаємодопомоги по відношенню до членів власної групи. Значний досвід перебування осіб, які не змінювали місце проживання, у відносно сталому соціальному оточенні та наявність орієнтації на прийняття партнера сприяють тому, що їх життя більш стабільне та виважене. Мережа соціальних контактів сформована і вони самостійно обирають модель поведінки співвідносно із ситуацією. Можна зазначити про більшу самостійність таких осіб. Адже у ситуації відсутності інформації, ВПО вимушені радитись, користуватись досвідом інших людей, а особи контрольної групи вже мають такий досвід та можуть безпосередньо самостійно вирішувати питання власного життя. Тому у осіб, які не змінювали місце проживання, наявний нижчий рівень готовності до взаємодопомоги по відношенню до членів власної групи.

Орієнтація на досягнення компромісу відображає прагнення врегулювати суперечності, поступаючись в чомусь в обмін на поступки іншого. А виходячи з того, що ВПО опинились в новому соціальному оточенні, перед ними з'явилося багато питань по налаштуванню власного життя. Так, наявність орієнтації на досягнення компромісу при появі суперечностей, які завжди мають місце в ситуації відсутності попереднього досвіду взаємодії, допомагає ВПО формувати нові соціальні зв'язки та покращувати їх якість. Це призводить до формування високого рівня

готовності до взаємодопомоги по відношенню до членів власної групи, де орієнтація на компроміс свідчить про зацікавленість осіб у взаємодії. Низький рівень готовності до взаємодопомоги у осіб, які не змінювали місце проживання та мають високий рівень орієнтації на досягнення компромісу, можна пояснити тим, що вони «твердо стоять на ногах». Свої таланти по врегулюванню суперечностей вони використовують не для того, щоб побудувати соціальні контакти, які і так є в достатній кількості, а з метою якомога меншої втрати власних ресурсів. Тому в них і виражений низький рівень готовності до взаємодопомоги. В той час як низький рівень орієнтації на досягнення компромісу у осіб, які не змінювали місце проживання, свідчить про те, що вони відчують себе досить впевнено в своєму соціальному оточенні, і знають що їх думка буде почута. Відсутня необхідності у поступках власними інтересами для збереження соціальних контактів, адже вони мають значний досвід взаємодії у своєму соціальному середовищі, тому впевнені, що важливо не досягнення компромісу будь якою ціною, а саме пошук найбільш ефективних рішень у відповідності до ситуації. Тому і готовність до взаємодопомоги у них має високий ступінь вираженості, адже це також допомагає збільшити ефективність взаємодії.

За показником горизонтального індивідуалізму виявлено статистично значущі основні ефекти факторів «взаємопізнання», «взаєморозуміння», «орієнтації на прийняття партнера» та статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «орієнтація на досягнення компромісу» при порівнянні чотирьох груп досліджуваних. Середні арифметичні показники горизонтального індивідуалізму у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.30.

Встановлено, що зростання показників взаємопізнання спричинює збільшення показників горизонтального індивідуалізму ($F=9,273$, $p<0,01$) в обох досліджуваних групах.

Показники горизонтального індивідуалізму (X_{cp})

взаємопізнання	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	26,75	28,76	27,83
високий рівень	30,18	29,73	29,99
всього	28,12	29,05	28,59
взаєморозуміння			
низький рівень	27,24	27,97	27,60
високий рівень	29,39	30,61	30,00
всього	28,12	29,05	28,59
орієнтація на прийняття партнера			
низький рівень	27,76	27,64	27,70
високий рівень	28,62	30,78	29,74
всього	28,12	29,05	28,59
орієнтація на досягнення компромісу			
низький рівень	28,56	28,28	28,40
високий рівень	27,68	30,42	28,83
всього	28,12	29,05	28,59

З'ясовано, що зростання показників взаєморозуміння призводить до збільшення показників горизонтального індивідуалізму ($F=11,841$, $p<0,01$) в обох досліджуваних групах.

Визначено, що зростання показників орієнтації на прийняття партнера призводить до збільшення показників горизонтального індивідуалізму ($F=8,332$, $p<0,01$) в обох досліджуваних групах.

З'ясовано, що зростання показників орієнтації на досягнення компромісу призводить до зменшення показників горизонтального індивідуалізму ($F=4,486$, $p<0,05$) в групі ВПО. У групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників орієнтації на досягнення компромісу призводить до збільшення показників горизонтального індивідуалізму.

Високий рівень взаємопізнання передбачає адекватність оцінки особистісних якостей партнерів по взаємодії. У групі внутрішньо переміщених осіб виявлено зв'язок показників внутрішньої готовності до взаємодопомоги по відношенню до людей поза межами групи з рівнем взаємопізнання. Високий рівень адекватності оцінки особистісних якостей партнерів по взаємодії допомагає вимушеним переселенцям будувати нові соціальні контакти на більш глибокому рівні, на основі чого формується внутрішня готовність до взаємодопомоги по відношенню до людей поза межами групи.

Високий рівень прагнення врегулювати суперечності, поступаючись в чомусь в обмін на поступки іншого у ВПО пов'язаний з низьким рівнем внутрішньої готовності до взаємодопомоги по відношенню до людей поза межами групи. Так, вимушені переселенці з високим рівнем орієнтації на досягнення компромісу віддають перевагу готовності до взаємодопомоги по відношенню до членів власної групи, та не схильні до взаємодопомоги з людьми поза межами групи. Це можна пояснити тим, що ситуація вимушеного переїзду призвела до того, що вони стали більш емпатійні по відношенню до свого найближчого оточення. Це призводить до закритості їх соціальної мережі близьких контактів. Тому вони не схильні прагнути до налагоджування тісніших контактів з людьми «ззовні». В той час, як особи, які не змінювали місце проживання, мають досить стале найближче соціальне оточення, а орієнтація на досягнення компромісу допомагає їм легко утворювати нові соціальні зв'язки з людьми поза межами групи. Тому вони мають високий рівень готовності до взаємодопомоги по відношенню до людей поза межами групи.

При порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником вертикального колективізму виявлено статистично значущий основний ефект фактору «орієнтація на досягнення компромісу». Середні арифметичні показники вертикального колективізму у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.31.

Таблиця 3.31.

Показники вертикального колективізму (X_{cp})

орієнтація на досягнення компромісу	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	25,20	26,45	25,90
високий рівень	27,94	27,14	27,60
Всього	26,57	26,70	26,63

З'ясовано, що зростання показників орієнтації на досягнення компромісу призводить до збільшення показників вертикального колективізму ($F=4,479$, $p<0,05$) в обох досліджуваних групах.

Виявлено статистично значущий основний ефект фактору «орієнтації на прийняття партнера» при порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником вертикального індивідуалізму. Середні арифметичні показники вертикального індивідуалізму у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.32.

Таблиця 3.32.

Показники вертикального індивідуалізму (X_{cp})

орієнтація на прийняття партнера	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	26,95	26,65	26,81
високий рівень	24,29	25,60	24,97
всього	25,83	26,18	26,01

Встановлено, що зростання показників орієнтації на прийняття партнера призводить до зменшення показників вертикального індивідуалізму ($F=5,129$, $p<0,05$) в обох досліджуваних групах.

При порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником соціальної довіри виявлено статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «орієнтація на досягнення компромісу». Середні

арифметичні показники соціальної довіри у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.33.

Таблиця 3.33.

Показники соціальної довіри (X_{cp})

орієнтація на досягнення компромісу	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	48,02	45,34	46,52
високий рівень	44,76	45,56	45,09
всього	46,39	45,42	45,91

З'ясовано, що зростання показників орієнтації на досягнення компромісу призводить до зменшення показників соціальної довіри ($F=4,310$, $p<0,05$) в групі ВПО. У осіб, які не змінювали місце проживання, показники соціальної довіри майже однакові при різних рівнях вираженості орієнтації на досягнення компромісу.

Високий рівень прагнення врегулювати суперечності, поступаючись в чомусь в обмін на поступки іншого, пов'язаний з низьким рівнем соціальної довіри у ВПО. Соціальна довіра представляє собою впевненість у надійності соціального об'єкта, що ґрунтується на уявленні або знанні про нього. Відповідно високий рівень орієнтації на досягнення компромісу виступає захисним механізмом компенсації відсутності досвіду взаємодії з соціальним об'єктом, що проявляється у низькому рівні соціальної довіри. Пошук рішень, які будуть прийнятними всім сторонам, навіть в тих випадках, коли це не є корисним для ситуації, свідчить про те, що ВПО ставлять за мету не максимально ефективну модель поведінки для тієї чи іншої ситуації, а обирають поведінку, метою якої є мінімізація можливих конфліктних ситуацій при взаємодії. Що і проявляється низьким рівнем соціальної довіри.

Можна припустити, що підвищенню рівня довіри у ВПО буде сприяти більша орієнтація на власні відчуття при взаємодії з оточенням, а не на думку інших людей. Як вказує П. Блозва, при формуванні та нарощуванні соціального капіталу важливим моментом є не тільки об'єктивні

взаємозв'язки між особами, а й їх суб'єктивний тип, основою якого виступає довіра та позитивні емоції. Науковець підкреслює важливість формування та нарощування соціального капіталу не тільки для підвищення ефективності взаємодії в соціальному оточенні й інших сферах людської діяльності, а й для досягнення стабільності в суспільстві та забезпеченні його демократичного розвитку в цілому [10].

За показником інституційної довіри виявлено статистично значущий основний ефект фактору «взаємопізнання» та статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «орієнтація на досягнення компромісу» при порівнянні чотирьох груп досліджуваних. Середні арифметичні показники інституційної довіри у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.34.

Таблиця 3.34.

Показники інституційної довіри (X_{cp})

взаємопізнання	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	22,25	22,47	22,37
високий рівень	20,03	21,27	20,56
всього	21,36	22,11	21,73
орієнтація на досягнення компромісу			
низький рівень	22,36	21,73	22,01
високий рівень	20,36	22,78	21,37
всього	21,36	22,11	21,73

Встановлено, що зростання показників взаємопізнання призводить до зменшення показників інституційної довіри ($F=4,842$, $p<0,05$) в обох досліджуваних групах.

З'ясовано, що зростання показників орієнтації на досягнення компромісу призводить до зменшення показників інституційної довіри ($F=4,063$, $p<0,05$) в групі ВПО. У групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників орієнтації на досягнення компромісу призводить до збільшення показників інституційної довіри.

Високий рівень орієнтації на досягнення компромісу пов'язаний з низьким рівнем інституційної довіри у ВПО. Проте соціальна довіра являє собою більш широке поняття в порівнянні з інституційною довірою, яка передбачає вже впевненість у надійності різних соціальних інститутів, таких як уряд, парламент, преса, церква, поліція, освітні заклади, суспільні організації та інше. Відповідно інституційна довіра більшою мірою характеризує вертикальні соціальні зв'язки, та передбачає формалізований характер взаємодії. Орієнтація на досягнення компромісу у осіб, які не змінювали місце проживання, пов'язана з високим рівнем інституційної довіри. І в даному випадку це можна вважати високо адаптивною поведінкою, враховуючи регламентний характер такої взаємодії. Зв'язок орієнтації на досягнення компромісу та низького рівня інституційної довіри у внутрішньо переміщених осіб можна пояснити малим досвідом взаємодії з соціальними інститутами на новому місці проживання, що проявляється у відсутності впевненості в їх надійності. А зв'язок низького рівня орієнтації на досягнення компромісу з високим рівнем інституційної довіри у ВПО можна пояснити тим, що прагнення в першу чергу знайти максимально ефективні шляхи вирішення ситуацій, які мають місце при взаємодії з соціальними інститутами, а не уникнення будь-якою ціною конфлікту, допомагає ВПО у відтворенні інституційної довіри на новому місці проживання.

За показником ресурсу продуктивних вмінь виявлено статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «адекватність сприймання та розуміння партнера», статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «орієнтація на прийняття партнера», та статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «орієнтація на досягнення компромісу» при порівнянні чотирьох груп досліджуваних. Середні арифметичні показники ресурсу продуктивних вмінь у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.35.

Таблиця 3.35.

Показники ресурсу продуктивних вмінь (X_{cp})

адекватність сприймання та розуміння партнера	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	54,60	56,76	55,68
високий рівень	60,60	55,16	57,88
Всього	57,30	56,04	56,67
орієнтація на прийняття партнера			
низький рівень	54,91	57,36	56,11
високий рівень	60,60	54,42	57,40
Всього	57,30	56,04	56,67
орієнтація на досягнення компромісу			
низький рівень	56,22	58,66	57,59
високий рівень	58,38	51,39	55,45
Всього	57,30	56,04	56,67

З'ясовано, що зростання показників орієнтації на адекватність сприймання та розуміння партнера призводить до збільшення показників ресурсу продуктивних вмінь ($F=6,765$, $p<0,05$) в групі ВПО. У групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників орієнтації на адекватність сприймання та розуміння партнера призводить до зменшення показників ресурсу продуктивних вмінь.

Встановлено, що зростання показників орієнтації на прийняття партнера призводить до збільшення показників ресурсу продуктивних вмінь ($F=8,640$, $p<0,01$) в групі ВПО. У групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників орієнтації на прийняття партнера призводить до зменшення показників ресурсу продуктивних вмінь.

Визначено, що зростання показників орієнтації на досягнення компромісу призводить до збільшення показників ресурсу продуктивних вмінь ($F=10,251$, $p<0,01$) в групі ВПО. У групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників орієнтації на досягнення компромісу призводить до зменшення показників ресурсу продуктивних вмінь.

Високий рівень орієнтації на адекватність сприймання та розуміння партнера у групі ВПО пов'язаний з високим рівнем ресурсу продуктивних вмінь. Прагнення до створення гарних взаємовідносин та всебічного обговорення проблем допомагає внутрішньо переміщеним особам у побудові глибинних та дружніх стосунків на новому місці проживання, що веде за собою відновлення соціальних ресурсів приватної сфери.

Прагнення до спілкування на основі взаємоповаги, уважного та щирого ставлення до іншого, у внутрішньо переміщених осіб пов'язано з високим показником ресурсу продуктивних вмінь. Вказане прагнення допомагає ВПО у відтворенні зазначеного ресурсу приватної сфери на новому місці проживання. Можна припустити, що ситуація вимушеного переїзду призвела до втрати частини ресурсу продуктивних вмінь переселенцями. Вони опинились в ситуації необхідності відновлення соціального ресурсу, пов'язаного з професійною діяльністю. І беззаперечно, що для можливості відновлення публічного ресурсу постає необхідність у наявності приватного ресурсу, що є основою для всього іншого. Наявність орієнтації на прийняття партнера допомагає ВПО будувати довірливі та дружні стосунки в новому соціальному оточенні та збільшувати ресурс продуктивних вмінь.

У осіб, які не змінювали місце проживання, високий показник ресурсу продуктивних вмінь пов'язаний з низьким рівнем орієнтації на прийняття партнера. Тривалий час перебування у сталому соціальному оточенні призвів до того, що прагнення до спілкування на основі взаємоповаги, уважного та щирого ставлення до іншого проявляється до найближчого кола осіб, тих, з якими вже багато пережито і впевненість в надійності яких не викликає сумніву. У людей сформовані сталі близькі соціальні контакти, у стосунках з'являється відносна стабільність. Особи мають спільні інтереси, знають звички один одного, формується ситуація комфортної та безпечної взаємодії. І допомагає в цьому саме орієнтація на прийняття партнера. В такому випадку можливість побудови нових соціальних контактів, які пов'язані з приватним ресурсом продуктивних вмінь, розглядається як вихід із зони

комформу, безпідставний ризик в якому нема необхідності. Тому у вказаних осіб орієнтація на прийняття партнера пов'язана з низьким рівнем ресурсу продуктивних вмінь. В той же час, ВПО вже опинились в ситуації поза межами зони комфорту, тому прийняття партнерів по взаємодії допомагає їм реалізувати потребу у відновленні ресурсу продуктивних вмінь.

Високий рівень прагнення до врегулювання суперечностей, поступаючись в чомусь в обмін на поступки іншого пов'язаний у внутрішньо переміщених осіб з високими показниками ресурсу продуктивних вмінь. При формуванні соціальних зв'язків приватної сфери на новому місці проживання вміння знаходити компроміс в процесі взаємодії допомагає вимушеним переселенцям утворювати та розвивати соціальні контакти, які стосуються досягнення конкретної мети. У осіб, які не змінювали місце проживання низький рівень орієнтації на досягнення компромісу пов'язаний з високим рівнем ресурсу продуктивних вмінь. Їх соціальні зв'язки, пов'язані з ресурсом продуктивних вмінь, сформовані протягом значного періоду часу вже не потребують компромісу. У їх основі лежить взаєморозуміння за рахунок тривалого досвіду взаємодії.

При порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником емоційного ресурсу виявлено статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «адекватність сприймання та розуміння партнера». Середні арифметичні показники емоційного ресурсу у кожній з груп досліджуваних наведено таблиці 3.36.

Таблиця 3.36.

Показники емоційного ресурсу (X_{cp})

адекватність сприймання та розуміння партнера	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	33,49	34,62	34,05
високий рівень	35,73	33,67	34,70
всього	34,50	34,19	34,34

Встановлено, що зростання показників орієнтації на адекватність сприймання та розуміння партнера призводить до збільшення показників емоційного ресурсу ($F=4,425$, $p<0,05$) в групі ВПО. У групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників орієнтації на адекватність сприймання та розуміння партнера призводить до зменшення показників емоційного ресурсу.

Наявність прагнення до створення гарних взаємовідносин та всебічного обговорення проблем пов'язане у ВПО з високими показниками емоційного ресурсу. Орієнтація на адекватність сприймання та розуміння партнера допомагає ВПО утворювати особисті зв'язки з іншими, що і є емоційним ресурсом [9].

Припинення соціальних взаємодій в результаті вимушеного переїзду призвело до того, що члени багатьох родин віддалились один від одного. Особливо травматичним переміщення стало для дітей, які переїжджали без супроводу батьків чи опікунів, для самотніх жінок та людей літнього віку. Різке ставлення людей до подій, які викликали конфлікт, спричинили негативний вплив на суспільну згуртованість, взаєморозуміння як в сім'ях внутрішньо переміщених осіб, так і в родинах приймаючого населення. Проте не має сумніву, що втрата можливості бути поруч з родиною, значна відстань від друзів, зменшення зв'язку з мережами соціальної підтримки, що стало очевидною причиною вимушеного переїзду, мають для переселенців трагічний характер. Відірваність від колишніх стійких та перевірених тривалим досвідом взаємодії соціальних зв'язків призводить до утворення у переселенців відчуття невизначеності та нестабільності, обтяжливий момент полягає у затяжному характері ситуації, що стала причиною масового вимушеного переміщення. Значну кількість переселенців лякає необхідність відновлення соціальних зв'язків з колишнім соціальним оточенням після повернення додому, вони стверджують, що їм буде складно досягти порозуміння з місцевими громадами. Внутрішньо переміщені особи переживають, що знайомі, які наразі мешкають на Донбасі, поставляться до

них після повернення насторожено, будуть сприймати їх як зрадників та боягузів, що втекли від труднощів конфлікту та залишили їх в біді. Опитування показало, що різниця в сприйнятті причин конфлікту часто призводила до того, що переселенці повністю втрачали всі соціальні контакти з людьми, яких раніше вважали своїми друзями [16]. Таким чином, перед переселенцями часто стоїть нелегкий вибір, чи бути вірним власним ідеалам та лишитись безе друзів, чи поступаючись власною думкою зберегти більшість дружніх відносин. Однозначним є зменшення емоційного соціального ресурсу внутрішньо переміщених осіб, що є наразі для них особливо важливим та необхідним. Тому особливої уваги потребує його відновлення за рахунок розвитку у переселенців орієнтації на адекватність сприймання та розуміння партнера під час взаємодії.

При порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником дозвіллевого ресурсу виявлено статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «орієнтація на прийняття партнера», статистично значущий основний ефект фактору «орієнтація на досягнення компромісу» та статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «орієнтація на досягнення компромісу». Середні арифметичні показники дозвіллевого ресурсу в кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.37.

Таблиця 3.37.

Показники дозвіллевого ресурсу (X_{cp})

	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
орієнтація на прийняття партнера			
низький рівень	37,40	38,51	37,94
високий рівень	40,88	36,78	38,76
всього	38,86	37,73	38,30
орієнтація на досягнення компромісу			
низький рівень	38,54	39,64	39,16
високий рівень	39,18	34,33	37,15
всього	38,86	37,73	38,30

Встановлено, що зростання показників орієнтації на прийняття партнера призводить до збільшення показників дозвіллевого ресурсу ($F=6,555$, $p<0,05$) в групі ВПО. У групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників орієнтації на прийняття партнера призводить до зменшення показників дозвіллевого ресурсу.

З'ясовано, що зростання показників орієнтації на досягнення компромісу призводить до зменшення показників дозвіллевого ресурсу ($F=5,279$, $p<0,05$; $F=8,572$, $p<0,01$) в групі осіб, які не змінювали місце проживання. У групі ВПО показники дозвіллевого ресурсу майже однакові при різних рівнях вираженості орієнтації на досягнення компромісу.

Враховуючи, що внутрішньо переміщені особи опинились в новому соціальному оточенні, формування соціальних зв'язків приватної сфери не тільки сприяє поліпшенню умов життя, а й забезпечує підтримкою. Вимушений переїзд пов'язаний з відчуттям відсутності контролю власного життя. Внутрішня та зовнішня розбалансованість підкріплюються відчуттям самотності та непотрібності. Для розвитку відчуття приналежності та важливості ВПО необхідно мати доступність до ресурсів соціальної мережі, які пов'язані з відпочинком та проведенням вільного часу. Тому такий чинник як орієнтація на прийняття партнера допомагає у відновленні вказаного ресурсу, що прискорює процес адаптації.

Особам, які не змінювали місце проживання, високий рівень орієнтації на прийняття партнера допомагає бути соціально привабливими для оточення. Перебуваючи тривалий час на одному місці проживання, вказані особи, серед усього різноманіття наявних соціальних контактів обирають ті, які вважають для себе цікавими. Тому у осіб, які не змінювали місце проживання, високий рівень орієнтації на прийняття партнера пов'язаний з нижчим показником дозвіллевого ресурсу.

При порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником соціально-професійного ресурсу виявлено статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «взаєморозуміння». Середні

арифметичні показники соціально-професійного ресурсу у кожній з груп досліджуваних наведено таблиці 3.38.

Таблиця 3.38.

Показники соціально-професійного ресурсу (X_{cp})

взаєморозуміння	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	35,86	34,93	35,40
високий рівень	33,78	36,98	35,38
всього	35,01	35,77	35,39

Встановлено, що зростання показників взаєморозуміння призводить до зменшення показників соціально-професійного ресурсу ($F=3,967$, $p<0,05$) в групі ВПО. У групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників взаєморозуміння призводить до збільшення показників соціально-професійного ресурсу.

Зв'язок нижчих показників соціально-професійного ресурсу у групі ВПО з високим рівнем взаєморозуміння можна пояснити тим, що прагнення зрозуміти точку зору партнера передбачає певну неформальність відносин. Вказана позиція особи може не завжди адекватно відповідати робочим ситуаціям у сфері професійної діяльності. Сформований протягом тривалого часу трудовий колектив являє собою групу осіб, де існує «своя» ієрархія, «свої» негласні правила. Нова людина, в нашому випадку переселенець, сприймається вороже та насторожено іншими членами сформованого колективу. Особливо, коли людина прагне швидко налагодити стосунки з іншими. Протистояння групи в такому випадку збільшується. Для прискорення процесу прийняття групою та збільшення соціально-професійного ресурсу, переселенцю варто поважати як свої особисті межі, так і особисті межі колег.

Особи, які не змінювали місце проживання, мають вищий показник соціально-професійного ресурсу при високому рівні взаєморозуміння. Перебуваючи тривалий час в одному колективі, вони відчують себе його

повноцінними членами, знають негласні установки та правила. Відчуття прийняття колективом та високий рівень прагнення зрозуміти точку зору іншого дає можливість особам, які не змінювали місце проживання, не тільки підтримувати вже наявні соціально-професійні зв'язки, а й формувати нові. Високий рівень взаєморозуміння допомагає вказаним особам, накопичувати соціально-професійний ресурс.

При порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником ресурсу соціальних інститутів виявлено статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «адекватність сприймання та розуміння партнера», статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «орієнтація на прийняття партнера», статистично значущий основний ефект фактору «орієнтація на досягнення компромісу» та статистично значущу взаємодію між факторами «вимушене переміщення» та «орієнтація на досягнення компромісу». Середні арифметичні показники ресурсу соціальних інститутів у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.39.

Таблиця 3.39.

Показники ресурсу соціальних інститутів (X_{cp})

	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
адекватність сприймання та розуміння партнера			
низький рівень	11,29	12,16	11,73
високий рівень	12,56	11,04	11,80
всього	11,86	11,66	11,76
орієнтація на прийняття партнера			
низький рівень	11,72	12,36	12,04
високий рівень	12,05	10,80	11,40
всього	11,86	11,66	11,76
орієнтація на досягнення компромісу			
низький рівень	11,94	12,56	12,29
високий рівень	11,78	10,06	11,06
всього	11,86	11,66	11,76

Встановлено, що зростання показників орієнтації на адекватність сприймання та розуміння партнера спричинює збільшення показників ресурсу соціальних інститутів ($F=8,014$, $p<0,01$) в групі ВПО. У групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників орієнтації на адекватність сприймання та розуміння партнера призводить до зменшення показників ресурсу соціальних інститутів.

Визначено, що зростання показників орієнтації на прийняття партнера спричинює збільшення показників ресурсу соціальних інститутів ($F=4,961$, $p<0,05$) в групі ВПО. У групі осіб, які не змінювали місце проживання, зростання показників орієнтації на прийняття партнера призводить до зменшення показників ресурсу соціальних інститутів.

З'ясовано, що зростання показників орієнтації на досягнення компромісу призводить до зменшення показників ресурсу соціальних інститутів ($F=10,161$, $p<0,01$; $F=7,869$, $p<0,01$) в групі осіб, які не змінювали місце проживання. У групі ВПО показники ресурсу соціальних інститутів майже однакові при різних рівнях вираженості орієнтації на досягнення компромісу.

Високий рівень адекватності сприймання та розуміння партнера допомагає ВПО збільшувати соціальні ресурси, пов'язані з проявом громадянської активності. Прагнення зрозуміти точку зору партнера по взаємодії, а також усвідомлення необхідності відновлення ресурсу соціальних інститутів на новому місці проживання допомагає ВПО сформувати таку модель поведінки, яка забезпечує примноження вказаного ресурсу.

Адекватність розуміння партнера у осіб, які не змінювали місце проживання, допомагає їм при відновленні ресурсу соціальних інститутів керуватись не безвихіддю, яка властива переселенцям, а багатоваріантністю та доцільністю вказаних контактів для себе. Відносна стабільність життя та вміння адекватно сприймати та розуміти партнера дозволяють вказаним особам приділяти увагу тим соціальним контактам, які їм цікаві. Маючи

стабільну основу у наявних соціальних зв'язках, вони не відчують необхідності у їх примноженні. Відсутність такої основи у вимушених переселенців та наявність адекватності сприймання та розуміння партнера підштовхує їх до збільшення ресурсів соціальних інститутів на новому місці проживання.

При порівнянні чотирьох груп досліджуваних за показником міжнародного ресурсу виявлено статистично значущі основні ефекти факторів «взаємовплив», «взаємопізнання» та «орієнтація на досягнення компромісу». Середні арифметичні показники міжнародного ресурсу у кожній з груп досліджуваних наведено в таблиці 3.40.

Встановлено, що зростання показників взаємовпливу призводить до збільшення показників міжнародного ресурсу ($F=10,396$, $p<0,01$) в обох досліджуваних групах.

Таблиця 3.40.

Показники міжнародного ресурсу (X_{cp})

взаємовплив	факт вимушеного переміщення		всього
	ВПО	особи, які не змінювали місце проживання	
низький рівень	7,41	6,82	7,12
високий рівень	8,41	8,32	8,36
всього	7,90	7,57	7,74
взаємопізнання			
низький рівень	8,20	7,84	8,01
високий рівень	7,45	6,93	7,23
всього	7,90	7,57	7,74
орієнтація на досягнення компромісу			
низький рівень	8,00	8,16	8,09
високий рівень	7,80	6,53	7,27
всього	7,90	7,57	7,74

Встановлено, що зростання показників взаємопізнання спричинює зменшення показників міжнародного ресурсу ($F=3,981$, $p<0,05$) в обох досліджуваних групах.

Визначено, що зростання показників орієнтації на досягнення компромісу призводить до зменшення показників міжнародного ресурсу ($F=5,282, p<0,05$) в обох досліджуваних групах.

Ключові результати виявленого впливу виокремлених психологічних чинників на компоненти соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб наведено на рисунку 3.9.

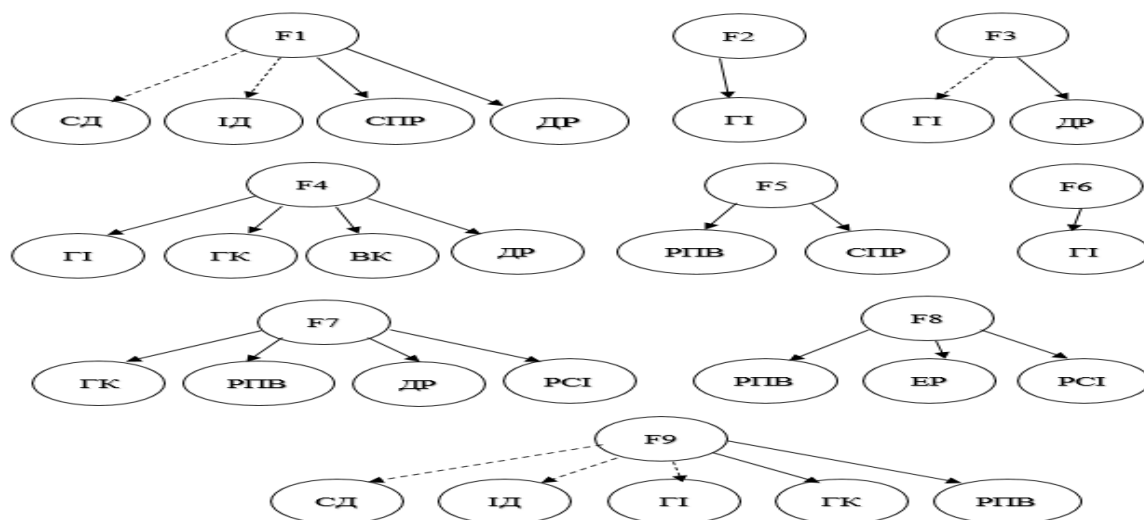

Рис. 3.9. Схематичне представлення впливу психологічних чинників на компоненти соціального капіталу ВПО.

Незалежні змінні F1 – соціальна автономність, F2 – соціальна адаптивність, F3 – переконаність в контрольованості світу, F4 – переконаність в доброті оточуючого світу, F5 – переконаність у випадковості як принципі розподілу життєвих подій, F6 – переконаність в удачі, F7 – орієнтація на прийняття партнера, F8 – орієнтація на адекватність сприймання та розуміння партнера, F9 – орієнтація на досягнення компромісу.

Залежні змінні СД – соціальна довіра, ІД – інституційна довіра, СПР – соціально-професійний ресурс, ДР – дозвіллевий ресурс, ГІ – горизонтальний індивідуалізм, ГК – горизонтальний колективізм, ВК – вертикальний колективізм, РПВ – ресурс продуктивних вмінь, РСІ – ресурс соціальних інститутів, ЕР – емоційний ресурс.

Направленість впливу
 прямиий вплив —————
 обернений вплив - - - - -

Встановлено, що найбільшу зміну показників соціального капіталу у ВПО викликають такі психологічні чинники, як соціальна автономність,

переконаність в доброті оточуючого світу, орієнтація на прийняття партнера та орієнтація на досягнення компромісу. О. Блинова підкреслює двосторонній характер соціально-психологічної адаптації, який проявляється не тільки у стресовості для вимушеного переселенця взаємодії з новим соціальним оточенням, але й у змінах самих оточуючих переселенця людей при пізнанні індивідуальних особливостей нової людини, необхідності адаптації до неї. Результатом має стати сформованість нової поведінкової стратегії, яка буде прийнятною для обох сторін взаємодії [8]. З огляду на викладене можна зазначити, що результати нашого дослідження в якійсь мірі підтверджують наведену думку О. Блинової, адже виявлено, що орієнтація на досягнення компромісу є одним із чинників, які найбільше впливають на показники соціального капіталу ВПО, чим підкреслена її значущість для пошуку прийнятних рішень у спільній взаємодії переселенця та його оточення.

Найбільш рухливими сферами соціального капіталу виявились готовність до взаємодопомоги щодо людей поза межами групи, з якою себе ототожнює переселенець (горизонтальний індивідуалізм), та готовність до взаємодопомоги членам власної групи (горизонтальний колективізм), а також дозвіллевий ресурс та ресурс продуктивних вмінь. Це варто враховувати під час розробки тренінгів та психокорекційних програм для роботи з внутрішньо переміщеними особами.

3.7. Рекомендації по відновленню соціального капіталу для психологічної роботи з внутрішньо переміщеними особами

Проблема допомоги внутрішньо переміщеним особам завжди була та є актуальною для світу, проте для України такий її масштаб новий. Наявні дослідження вимушених переселенців висвітлюють три вагомі сфери життя людини, які забезпечують її адаптацію та інтеграцію: природно-антропологічна, агентно-професійна та духовно-культурна. Природно-

антропологічна сфера стосується дому, природи, побуту. Для її налагодження на теперішньому місці проживання переселенцям необхідна психологічна допомога у створенні нової ідентичності на новій місцевості.

Агентно-професійна сфера пов'язана з професійною діяльністю: отриманням робочого місця, наявністю конкурентоспроможних якостей для їх представлення на ринку праці, можливістю накопичення фахової трудової практики. Допомогу в цій сфері надають скоріш соціальні працівники, які забезпечують зв'язок переміщеної особи з органами зайнятості. Одночасно психологічна допомога у відновленні зазначеної сфери життя переселенця може полягати у стимулюванні розвитку професійних якостей, корисних для тієї чи іншої професії, та підтриманні розвитку загальнокорисних якостей – активності, самостійності, ефективності.

Духовно-культурна сфера відповідає за розвиток культурних та духовних цінностей. Тому психологам та соціальним працівникам необхідно виявити ті прогалини у вказаній сфері, які відчуваються переселенцями особливо гостро, які для них мають найбільше значення, та пропрацювати ці проблеми з психологічної точки зору, або відповідно забезпечити їх вирішення за допомогою направлення переселенців на відвідування конкретних культурних заходів. Підкреслена важливість комплексного характеру соціо-психологічної допомоги за рахунок роботи з усіма виділеними сферами одночасно, чим забезпечиться підтримання та посилення адаптаційного потенціалу внутрішньо переміщених осіб [131].

Для кращого розуміння кола питань внутрішньо переміщених осіб варто розуміти специфіку їх психологічних проблем, які стосуються прив'язаності до рідного краю, бажання залишитись у власній оселі, відсутність можливості займатись справою, яка подобається, та вільно керувати власною свободою. Особливої уваги заслуговує ставлення приймаючої громади по відношенню до переселенців. Ці особливості варто враховувати для сприяння адаптації ВПО до нового середовища проживання.

Особливо гостро вимушене переселення сприймають діти. Життя в зоні воєнних дій, втрата батьків, незнайоме соціальне оточення спричинюють значний психотравмуючий ефект на їх психіку, тому вони потребують суттєвої та невідкладної психологічної допомоги та підтримки. Важливо забезпечити дитину почуттям психологічного комфорту, безпеки та захищеності, акцентувати увагу на її потенційній фізичних та психологічних ресурсах, стимулювати адаптаційні механізми, поставити вимоги, які відповідають їх можливостям – ключовий напрямок роботи для прискорення їх адаптації.

Варто розуміти, що проблеми, які мають місце в житті вимушених переселенців стосуються різних рівнів життя: загальнодержавного рівня – пов'язані з роботою законодавчої та виконавчої систем, місцевого – з діяльністю органів місцевого самоврядування; індивідуального – з особливостями індивідуальної адаптації та взаємодією з найближчим оточенням). Виділяють також проблеми ВПО за сферою життя: економічні, гуманітарно-культурні психологічні, соціально-побутові, тощо [131].

Тому знову варто підкреслити необхідність та важливість комплексного та сукупного характеру психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам для пришвидшення їх адаптації на новому місці життя.

Ряд дослідників поділяють проблеми внутрішньо переміщених осіб на дві групи: об'єктивні та суб'єктивні [54]. Об'єктивні пов'язують з матеріальним забезпеченням їх життя, можливістю ведення нормальної життєдіяльності, нормативно-правовою фінансовою підтримкою з боку держави. До суб'єктивних проблем внутрішньо переміщених осіб, які стоять перед соціальними працівниками, відносять правову захищеність їх гідності, забезпечення відновлення їх ідентичності за рахунок формування ідентифікації з новим соціальним оточенням, відчуттям приналежності до соціального мікросередовища на новому місці життя.

В якості ключових соціально-психологічних завдань при роботі з внутрішньо переміщеними особами називають:

- сприяння інтеграції та адаптації в новому соціальному середовищі;
- підтримка у налагодженні прийнятних побутових умов життя;
- робота з їх індивідуально-особистісною сферою [54].

Для можливості надання підтримки внутрішньо переміщеним особам соціальним працівникам необхідно вивчити особливості їх сімейних відносин, матеріальне забезпечення сім'ї та її нагальні потреби, потенційну ресурсність сім'ї. А також організувати роботу з важкими сім'ями, забезпечити турботою дітей, сприяти зв'язку сім'ї переселенця з важливими державними закладами (дитсадок, школа, університет, різнопрофільні громадські об'єднання), зуміти визначити та розкрити власну ресурсність переселенців [54]. До соціально-психологічних методів отримання інформації відносять: інтерв'ювання, анкетування, бесіду, контент-аналіз. Форма роботи з внутрішньо переміщеними особи може мати індивідуальний чи груповий характер. Індивідуальна форма роботи надасть можливість побудувати більш довірливі та глибинні відносини, заглибитися у корінь їх проблем, що підвищить ефективність соціально-психологічної підтримки. Одночасно групова робота допоможе переселенцям усвідомити, що вони не самотні у своїх труднощах, що є і інші люди, які опинились в таких же тяжких умовах. Групова робота також стане корисною для інтеграції переселенців в нове соціально оточення та розширення кола знайомих.

До основних методів роботи з внутрішньо переміщеними особами відносять:

- соціально-психологічна підтримка: визначення програми роботи, розуміння альтернатив розв'язання життєвих питань, проходження разом з переселенцем важких життєвих моментів, підключення до надання допомоги його близьких;
- інтеграція: розширення кола альтернативних рішень життєвих проблем, які наразі є актуальними, виявлення сфери здібностей, талантів та вмінь, підтримка та стимулювання активності;
- консультування;

– сімейна терапія.

При роботі з ВПО соціальним працівникам необхідно дотримуватись послідовності та етапності, з одночасним обранням найбільш ефективних методів роботи в залежності від індивідуальної життєвої ситуації внутрішньо переміщеної особи [54].

Якщо на початку масового вимушеного переміщення найбільш гостро стояли проблеми забезпечення їх житлом, їжею, одягом, доступом до медичних послуг, психологічного супроводу в період кризи, то з часом стало зрозуміло, що час їх повернення додому відкладається не невизначений термін. Тому на перший план вийшли вже не проблеми їх прихисту, а допомога в налагодженні певного рівня життя як повноцінних членів суспільства, в якому вони опинились. Вони стали потребувати допомоги та підтримки в пошуку роботи, систематичного медичного обслуговування, тривалою психологічної реабілітації, вирішення проблеми з можливістю продовжувати навчання у загальноосвітніх школах, вищих навчальних закладах, пошук постійного житла.

Невизначений термін перебування вимушених переселенців у вже давно утворених громадах поставив питання необхідності налагодження між ними та приймаючим населенням позитивних взаємовідносин. Для сприяння налагодженню взаєморозуміння між приймаючою громадою та переселенцями необхідно підготувати до роботи із ВПО тих людей, які безпосередньо з ними взаємодіють, працівників служб зайнятості, органів соціального захисту населення, вчителів. Важливо пояснити їм, що тривалий негативний життєвий досвід, який пережили ВПО, є психічно травмуючим. Що переселенці потребують підтримки та розуміння, що вони можуть бути розгубленими та ставити багато зайвих питань, проте така їх поведінка є очевидним наслідком пережитого травмуючого досвіду. Працівникам соціальних служб також бажано провести роз'яснювальну бесіду з учнями школи, студентами університету, де будуть навчатись діти-переселенці. Адже діти приймаючої громади можуть ненавмисно, нерозуміючи самі того,

образити приїжджу дитину. Доречним також буде сформувати для переселенців безкоштовні роздаткові матеріали із зазначенням безкоштовних послуг, які вони можуть отримати, номери телефонів державних та недержавних організацій, які можуть бути для них корисними тощо [125].

Варто вказати на ще одну верству населення, для якої вимушене переміщення має особливу тяжкість, це люди похилого віку. Вони і так потребували сторонньої допомоги, а вимушений переїзд цю потребу значно посилив. Крім того, вони втратили ту невелику кількість друзів, які і так залишалось мало. Опитування показали, що літні люди висловлювали сум через переїзд, вони зазначали, що дуже тяжіють до власної оселі та хочуть якомога швидше повернутись додому. Єдиною можливістю зберегти колишні соціальні зв'язки є для них спілкування за допомогою мобільного телефону. Частина людей похилого віку погодились доглядати за онуками, які перебувають з ними тоді, коли їх батьки живуть в іншому місті у зв'язку з необхідністю працювати та годувати родину. Незважаючи на проблеми зі здоров'ям та обмежену фізичну рухливість, власну потребу в сторонній допомозі, особи похилого віку тим не менш розуміють важкість обставин та намагаються всіма можливими силами допомогти сім'ї. Самотні люди літнього віку з малою рухливістю мають докладати додаткових зусиль, щоб дійти до пунктів отримання гуманітарної допомоги та донести її додому. Багато самотніх інвалідів вимушені були залишитись в зоні конфлікту та живуть у скрутні та нужді. Неможливість вивезти з собою із зони конфлікту стареньких батьків спричинила гнітучість настрою переселенців, і при першій нагоді вони їдуть до них, ризикуючи власним здоров'ям, щоб провідати, підтримати, допомогти, не знаючи, чи доведеться ще хоч раз побачити один одного. Небезпека таких поїздок полягає в тому, що вони виконуються через мінні поля та райони, розташовані поруч із зонами бойових дій [143].

Аналіз наукових здобутків з досліджень в напрямку надання допомоги внутрішньо переміщеним особам свідчить про розмежування стратегій

допомоги для працівників соціальних служб, які розділяються за тривалістю. Це короткострокові та довгострокові стратегії.

Допомогу переселенцям в період критичного стану відносять до короткострокової стратегії [115]. Вона носить загалом інформативний характер: виявлення актуальних та нагальних потреб переселенців та надані інформації про заклади, де їм можуть допомогти з поставленого питання, а також надання інструкцій по виконанню психологічних вправ для швидкої самопомоги (наприклад при панічних атаках). Для конкретизації шляхів вирішення кризових ситуацій та наочності представлення інформації соціальним працівникам радять використовувати малюнки, карти, схеми, буклети при роботі з ВПО. Корисною буде допомога переселенцям у вербалізації власних емоцій та почуттів. Варто пам'ятати, що наведені рекомендації не передбачають роботу з самою кризою, а більшою мірою направлені на швидке усунення її наслідків. З урахуванням критичних обставин соціальні працівники надають директивні настанови переселенцям та покладають відповідальність на себе [115].

В якості короткострокових стратегій допомоги ще називають аутріч-роботу та модель соціальної роботи, яка сформована на основі поставлених завдань. Аутріч робота передбачає надання допомоги працівниками соціальних служб в місцях масового проживання переселенців, наприклад у їх поселеннях, таборах. Тобто поза територією соціальних служб [115]. Користь вказаного механізму допомоги полягає в тому, що соціальний працівник має змогу об'єктивно оцінити певні питання стосовно життя внутрішньо переміщених осіб, в той час як при зустрічах у межах території соціальної служби інформація буде мати більшою мірою суб'єктивний характер. Безсумнівна користь аутріч роботи буде в ситуаціях роботи зі старшими людьми та інвалідами, для яких транспортування є складним, а в деяких випадках взагалі неможливим.

Модель соціальної допомоги орієнтована на завдання передбачає покрокове вирішення питань переселенців по ходу їх формування. Зустріч із

соціальним працівником допомагає обговорити питання та визначити шляхи їх вирішення. В подальшому таким чином забезпечується відбудова повноцінного життя в соціальному оточенні [115].

Довгострокові стратегії передбачають комплексний характер допомоги [115]. Робота соціальних працівників ведеться в різних напрямках. Це і індивідуальна підтримка, спрямована на визначення сильних якостей особистості переселенця, його талантів та умінь, та подальший акцент на них для того, щоб особа відчула себе повноцінним членом суспільства, в якому опинилась. Довгострокові стратегії соціальної підтримки передбачають допомогу внутрішньо переміщеній особі у інтеграції в наявне соціальне оточення. Соціальний працівник спочатку займає посередницьку позицію між переселенцем та громадою та поступово відходить на другий план. Тим самим буде відновлюватись власна ідентифікація переселенця, яка була втрачена в результаті переїзду. А тривалий досвід такої взаємодії забезпечить те, що переселенці вже зможуть визначитись із тим колом осіб, яких вони вважають друзями. Так соціальний працівник допоможе переміщеним особам інтегруватись в нове соціальне оточення.

Важливим моментом, який необхідно враховувати при допомозі внутрішньо переміщеним особам, є те, що обставини в яких вони опинились, значні витрати власних ресурсів, зумовили вихід у них на перший план споживацьких цінностей [115]. Небезпека цього полягає в тому, що надмірна допомога та турбота з боку соціальних працівників буде заважати переселенцям самостійно відновлювати своє життя на новій території. Їх власний ресурс не зможе включитись в роботу, а досвід сторонньої допомоги буде сприяти її постійному очікуванню. Безсумнівно, що вони потребують підтримки працівників соціальних служб, проте важливо щоб ця підтримка не провокувала залежність від неї у ВПО. Соціальним працівникам необхідно забезпечити переселенців найбільшою підтримкою на початкових етапах роботи, та в подальшому поступово зменшити частоту зустрічей та

допомогти їм взяти відповідальність за власне життя на себе, допомогти ввімкнути власний ресурсний потенціал.

Про необхідність створення для внутрішньо переміщеної особи середовища психологічного комфорту пише О. Блинова. На її думку важливість вказаного заходу пояснюється ризиком виникнення у преселенців розбалансованості психологічних станів, нестабільністю самооцінки, відсутністю стратегічних планів на майбутнє. Тому бажано сформувати для переселенця середовище, яке буде враховувати специфіку його проблем, та яке допоможе йому інтегруватись в нове соціальне оточення [8].

Для забезпечення в процесі роботи з ВПО їх самостійності та власної активності науковці виділяють наступні функції працівника соціальних служб, які мають забезпечити ефективність соціально-психологічної роботи з вказаною категорією осіб:

- соціально-побутова – підтримка у вирішенні питань з житлом, забезпечення прийняттого для життєдіяльності побуту;

- соціально-медична – забезпечення зв'язку переселенців із закладами охорони здоров'я, визначення сімейного лікаря та підписання з ним декларації, що забезпечить систематичний облік стану їх здоров'я та допомогу при гострих захворюваннях;

- власне соціальна – створення умов для найбільш комфортного почування себе у соціальному середовищі, в якому вони опинились, підтримка у можливості забезпечення їх культурних потреб та інтересів у різних сферах життєдіяльності;

- власне психологічна – підтримка та супровід під час кризових станів, створення атмосфери довірливих відносин, проте постійне перекладання відповідальності за налагодження життя переселенців на них самих, з метою формування у них самостійності, самодостатності та активності, що буде прискорювати їх адаптацію [54].

Враховуючи травмуючий досвід, який довелося пережити внутрішньо переміщеним особам, соціально-психологічна робота з ними повинна мати певну специфіку. Для цього науковці сформулювали наступні твердження:

- робота соціального працівника має ґрунтуватись на принципах внутрішньої мотивованості, доречності, доцільності, стимуляції переселенця;
- соціальний працівник має розділяти цінності альтруїзму, мати певний рівень самокритичності, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення, професійну відповідальність та самостійність;
- дотримання послідовності та етапності при роботі з переселенцями: збирання інформації про переселенця та його сім'ю, діагностика його психологічних станів та нагальних потреб, розробка програми роботи по наданню допомоги та підтримки, створення умов для практичного впровадження програми допомоги, підведення підсумків [54].

Для виходу з кризи, викликану вимушеним переміщенням, вчені пропонують вирішити переселенцям п'ять завдань. Вирішення першого завдання передбачає визначення ними для себе сенсу ситуації, в якій вони опинились, сформулювати своє ставлення до неї. На початку стресової ситуації людина часто не усвідомлює що трапилось. Перебуває в стані розгубленості та невизначеності. Тільки з часом починає усвідомлювати що сталося, тоді і відбувається внутрішня оцінка події та спроби спрогнозувати її наслідки. Друге адаптивне завдання полягає у формуванні реакції особи та вимоги стресової ситуації та прагнення протистояти їй. Для переселенців постає необхідність у пристосуватинні до зменшення матеріальних доходів у зв'язку із втратою роботи, зміною житла. Необхідність пошуку роботи часто призводить до змін у сімейних ролях, всі сфери життя переселенців зазнають значних змін, і при всьому тому одночасно. В цей період важливо повністю мобілізувати свої внутрішні ресурси та залишатись в стані спокою. Третє завдання передбачає налагодження та підтримання соціальних зв'язків з членами сім'ї, друзями та тими, хто може допомогти у вирішенні кризової ситуації. Результати опитування свідчать, що ВПО розраховують на

підтримку держави. Четверте адаптивне завдання передбачає необхідність в докладанні внутрішніх зусиль для збереження емоційної рівноваги, контроль за негативними переживаннями страху, розчарування, апатії, агресії, гніву. Результати проведеного дослідження свідчать, що першою перешкодою на шляху до захисту своїх прав у внутрішньо переміщених осіб є відновлення віри в себе. Переконаність у можливості власними силами впоратись з кризою буде сприяти досягненню успіху в адаптації. П'яте завдання адаптації полягає в збереженні та підтриманні власної соціальної ідентичності, впевненості в собі. Стресові події знижують впевненість переселенця в собі та розхитують її ідентичність. При кризі для переселенця важливо зберегти баланс між отриманням сторонньої допомоги та збереженням власної самоповаги та впевненості. Таким чином ключовими аспектами для внутрішньо переміщених осіб у забезпеченні власної адаптації є аналіз ситуації, розв'язання проблеми та збереження емоційного балансу. Крім зазначеного, успішна адаптація переселенців залежить ще від налагодження приятельських взаємовідносин з приймаючим населенням, працевлаштуванням на новому місці. Сильний психологічний стрес викликаний швидкою зміною побутових умов та соціального кола спілкування, погіршенням матеріального становища. Крім витрат душевних сил на власне пошук роботи, енергетичні витрати потрібні на налагодження взаємовідносин в новому колективі при її знаходженні. Одночасно необхідно шукати житло, докладати зусиль для забезпечення власного добробуту та надати підтримку близьким [34].

За результатами проведеного дослідження встановлено, що соціальна ініціативність впливає на компоненти соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб: довіру, ресурси соціальної мережі та готовність до взаємодопомоги. Виявлений вплив свідчить про значущість соціальної ініціативності для відновлення соціального капіталу ВПО. Психологічною основою підвищення соціальної ініціативності є розвиток соціальної

адаптивності та соціальної автономності. Для цього можна поради наступні вправи.

- **Опитування.** Ця вправа призначена для роботи в групі, де учасники знайомі між собою. Ведучий пропонує кожному учаснику анонімно на аркуші паперу написати своє ставлення до кожного члена групи. Подальший колективний аналіз отриманих результатів допоможе підвищити контактність в групі, самостійно співставити кожним учасником самосприйняття та сприйняття його оточуючими. В разі виявлення неспівпадінь, розібрати можливі причини. Це допоможе підвищити благополуччя взаємовідносин, контактність з оточенням, що буде сприяти розвитку соціальної адаптивності.

- **Вправа «мої межі».** Кожному з учасників пропонується уявити ситуацію, коли вони зустріли не дуже близького знайомого, який має вільний час та бажання поспілкуватись з ними, а вони поспішають. Учасники групи розігрують вказану ситуацію, пропонують декілька варіантів виходу з контакту. Після цього відбувається обговорення. Вказана вправа допоможе розвинути навички соціальної автономності в процесі взаємодії з оточенням.

В процесі дослідження встановлено, що атитюди впливають на ресурси соціальної мережі та готовність до взаємодопомоги у ВПО, тим самим сприяючи відновленню їх соціального капіталу. Психологічною основою розвитку атитюдів є формування переконаностей у доброті оточуючого світу, в удачі та випадковості як принципі розподілу життєвих подій. Наступні вправи стануть корисними при груповій роботі з ВПО.

- **Групова дискусія «доброта оточуючого світу».** Кожному члену групи пропонується розповісти про випадок з власного життя, коли інша людина чи кілька людей неочікувано виявили добре ставлення по відношенню до нього. Які відчуття це викликало? Вказана вправа допоможе акцентувати увагу переселенців на переконаності в доброті оточуючого світу.

- **Групова дискусія на тему «роль удачі та випадковості в житті людини».** Внутрішньо переміщеним особа пропонується згадати та розповісти випадки, коли їм пощастило. Згадати емоції, які вони відчували. В подальшому запропонувати кожному висловити своє ставлення до місця удачі в житті людини. А також пропонується озвучити життєву ситуацію, коли ключову роль в ній відіграла випадковість, та поділитись своєю думкою стосовно важливості випадковості при розподілі життєвих подій. Вказана вправа допоможе акцентувати увагу переселенців на переконаностях в удачі та випадковості стосовно життєвих подій.

На основі проведеного дослідження виявлено, що перцептивно-інтерактивна компетентність спричинює відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб за рахунок впливу на довіру, ресурси соціальної мережі та готовність до взаємодопомоги. Психологічною основою розвитку перцептивно-інтерактивної компетентності є формування орієнтації на досягнення компромісу, орієнтації на прийняття партнера та орієнтації на адекватність сприймання та розуміння партнера. Для реалізації зазначеного, нижче наведено вправи, які можуть використовуватись при роботі з переселенцями.

- **Сюжетно-рольова гра «досягти миру».** Ведучий пропонує учасникам сюжет певної конфліктної ситуації та перелік можливих ролей. Вирішення вказаної ситуації має досягатись шляхом компромісу. Бажано, щоб кожен учасник мав власні інтереси, які необхідно відстоювати. Після завершення проводиться колективний аналіз отриманих результатів. Піднімаються питання: Чи вдалось, на думку учасників, шляхом компромісу вирішити поставлену проблему? Як учасники відчували себе в ситуації, коли необхідно було в якійсь мірі поступитись власними інтересами для досягнення спільної мети? Вказана вправа допоможе підвищити адекватність оцінки особистісних якостей партнерів по взаємодії та розвивати орієнтацію на досягнення компромісу.

- **Вправа «я тебе розумію».** Група ділиться на пари по дві особи. Один з пари протягом декількох хвилин в усній формі описує стан, настрій, почуття, бажання в цей момент свого партнера. Той, чий стан описує партнер, має підтвердити правильність та достовірність припущень чи спростувати їх. Обидва партнери мають можливість коментувати висловлювання один одного. Вказана вправа допоможе розвинути орієнтацію на прийняття партнера, яка проявляється в спілкуванні на основі взаємоповаги, уважного та щирого ставлення до іншого.

- **Сюжетно-рольова гра «вирішення конфліктів».** Учасники діляться на трійки. Протягом 5 хвилин кожна трійка вигадує сценарій, в якому двоє учасників являють собою конфлікуючі сторони (наприклад, сварка подружжя), а третій грає миротворця, арбітра. Потім кожна трійка демонструє конфліктну ситуацію та її розв'язання (чи нерозв'язання). В подальшому проводиться групове обговорення на теми: Які способи вирішення конфліктних ситуацій було продемонстровано? Що було цікавого та несподіваного у продемонстрованих способах вирішення конфліктів? Як варто було поводити себе учасникам, яким не вдалось вирішити конфліктну ситуацію? Вказана вправа стане корисною для розвитку навичок досягнення компромісу при взаємодії з оточенням.

- **Вправа «цікава історія».** Кожен учасник пише на аркуші паперу будь яке слово, яке спало йому на думку. Це може бути іменник, дієслово, прикметник чи прислівник. Аркуші поміщаються в коробку та перемішуються. Кожен учасник витягує аркуш, проте не дивиться, що там написано. Група ділиться на команди по чотири особи в кожній. Членам команди доведеться об'єднатись та вигадати історію таким чином, щоб в ній були використані всі слова з аркушів кожного учасника мінігрупи. Приблизний об'єм тексту – одна сторінка. Потім команди збираються та кожна зачитує свою історію. В подальшому проводиться групове обговорення на теми: Чи комфортно було учасникам працювати разом? Чи легко було приймати точку зору інших членів команди, коли вона не

співпадала із власною? Вказана вправа стане корисною для розвитку навичок орієнтацію на адекватність сприймання та розуміння партнера при взаємодії з оточенням.

Зазначені рекомендації будуть корисні для працівників соціально-психологічних служб при психокорекційній та тренінговій роботі з внутрішньо переміщеними особами. Для цього працівникам відповідних служб необхідно на початку роботи провести діагностику показників соціального капіталу серед ВПО. Це дозволить з'ясувати, який саме з компонентів їх соціального капіталу потребує максимальної уваги. Надалі використати запропоновані вище рекомендації по роботі з тим чи іншим психологічним чинником, в залежності від виявленого в процесі діагностики компоненту соціального капіталу. Рекомендації наведено лише стосовно обмеженої кількості чинників з огляду на те, що метою роботи було емпіричне виявлення впливів вказаних чинників на відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб. Тому наведені рекомендації можуть бути самостійно розширені працівниками соціальних служб з урахуванням результатів цього дослідження.

Висновки до третього розділу

За результатами проведеного емпіричного дослідження встановлено, що особливостями соціального капіталу ВПО є: 1) прямий зв'язок між горизонтальним колективізмом та дозвілєвим ресурсом; 2) обернений зв'язок між горизонтальним індивідуалізмом та соціальною довірою; між вертикальним колективізмом та соціально-професійним ресурсом та ресурсом соціальних інститутів; між емоційним ресурсом (особисті зв'язки з іншими людьми) та соціальною довірою й інституційною довірою.

За допомогою факторного аналізу визначено, що психологічні чинники відновлення соціального капіталу другого порядку в групі внутрішньо переміщених осіб та в контрольній групі істотною мірою різняться. Обидві факторні структури мають спільний фактор «продуктивне спілкування»,

проте якщо групі ВПО найбільше навантаження отримав фактор, що відображає ефективну взаємодію з оточенням, то в групі осіб, які не змінювали місце проживання, найбільше навантаження отримав фактор, який стосується позитивного сприйняття світу.

Відновлення соціального капіталу, а саме – збільшення внутрішньої готовності до взаємодопомоги всередині групи та соціальної й інституційної довіри – потребує зміни способів та моделей спілкування та взаємодії з оточенням, тобто роботи над соціальною ініціативністю та перцептивно-інтерактивною компетентністю.

На основі проведення двофакторного дисперсійного аналізу встановлено особливості впливу психологічних чинників на відновлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб, які виявились у взаємодії вимушеного переміщення (перша незалежна змінна) та рівня вираженості виокремлених психологічних чинників (друга незалежна змінна) на показники соціального капіталу (залежні змінні).

Найбільшу зміну показників соціального капіталу у ВПО викликають такі психологічні чинники, як соціальна автономність, переконаність в доброті оточуючого світу, орієнтація на прийняття партнера та орієнтація на досягнення компромісу. Найбільш рухливими сферами соціального капіталу виявились готовність до взаємодопомоги щодо людей поза межами групи, з якою себе ототожнює переселенець, та готовність до взаємодопомоги членам власної групи, а також дозвіллевий ресурс та ресурс продуктивних вмінь. Це варто враховувати під час розробки тренінгів та психокорекційних програм для роботи з внутрішньо переміщеними особами. Результати проведеного дослідження будуть корисні для працівників соціально-психологічних служб при психокорекційній та тренінговій роботі з внутрішньо переміщеними особами.

Основні положення цього розділу викладено у публікаціях автора [85, 87, 88, 89].

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення і вирішення наукової проблеми виявлення психологічних чинників відновлення соціального капіталу ВПО, що сприятиме прискоренню процесу їх адаптації до нового соціального середовища. Отримані результати дозволили зробити такі висновки:

1. Соціальний капітал визначено як сукупність актуальних та потенційних ресурсів соціальної мережі особи, які вона використовує задля задоволення власних потреб та інтересів. Основними компонентами соціального капіталу названо ресурси соціальної мережі особи, довіру та готовність до взаємодопомоги.

Показано, що вимушений переїзд створює ризики деформації соціального капіталу ВПО, які проявляються у частковому або повному розпаді соціальних мереж, посиленні недовіри та втраті соціальної згуртованості, що призводить до соціальної ізоляції та відсутності мотивації до побудови нових соціальних мереж. Аналіз особливостей ВПО показав, що їх психологічні проблеми мають комплексний характер та проявляються в різних сферах життя. Психологічні стани ВПО спричинені нестабільністю та втратою контролю над власним життям.

Підкреслено, що одним із ключових моментів забезпечення успішної інтеграції ВПО в нове соціальне оточення є толерантне та підтримуюче ставлення приймаючої громади, водночас важливим чинником інтеграції у приймаючі громади є соціальний капітал ВПО.

В результаті теоретичного аналізу особливостей ВПО висунуто припущення, що чинниками відновлення їх соціального капіталу будуть соціальна ініціативність, атитюди (що розглядаються через переконання) та перцептивно-інтерактивна компетентність (як джерело ефективної взаємодії), що відображено у теоретичній моделі впливу психологічних чинників на відновлення соціального капіталу.

2. Доведено, що у ВПО внутрішня готовність до взаємодопомоги всередині групи, з якою себе ототожнює особа, пов'язана з ресурсами виключно приватної сфери (зв'язувальний соціальний капітал), у той час як в контрольній групі така готовність пов'язана не тільки з ресурсами приватної сфери, а й з ресурсами публічної сфери (зв'язувальний та об'єднувальний соціальний капітал).

Показано, що вимушений переїзд провокує виникнення відчуття беззахисності у переселенців, тому надання підтримки, в тому числі моральної, сприяє кращому розумінню ідентичних потреб оточення, що стимулює внутрішню готовність до взаємодопомоги у емоційно забарвлених соціальних зв'язках (на противагу формалізованам).

Обернений зв'язок між готовністю до взаємодопомоги, що формується з урахуванням положення, яке займають члени групи, та ресурсами публічної сфери соціальної мережі ВПО, виникає внаслідок того, що висока зовнішня мотивація до взаємодопомоги заважає переселенцям відновлювати соціальні контакти, які стосуються публічної сфери життя.

З'ясовано, що корекція моделей спілкування та взаємодії з оточенням буде сприяти відновленню соціального капіталу ВПО (збільшенню внутрішньої готовності до взаємодопомоги всередині групи та соціальної й інституційної довіри).

3. Вплив психологічних чинників на відновлення соціального капіталу ВПО полягає в наступному:

- зростанню соціально-професійного та дозвіллевого ресурсів у ВПО сприяє значущість особистої позиції при організації та участі у спільній діяльності, проте одночасно – призводить до зниження довіри;

- відновленню соціального капіталу ВПО сприяє зростання задоволеності своїм становищем в групі та максимальна гнучкість поведінки, за рахунок підвищення готовності до взаємодопомоги людям поза межами групи, з якою себе ототожнює переселенець;

- підвищенню готовності до взаємодопомоги та збільшенню ресурсів, які стосуються відпочинку та проведення вільного часу, у ВПО сприяє переконаність в доброті оточуючого світу;

- зменшенню готовності до взаємодопомоги щодо людей поза межами групи та збільшенню дозвіллевого ресурсу соціальної мережі у ВПО сприяє переконаність в контрольованості світу;

- збільшення готовності до взаємодопомоги членам власної групи та ресурсу продуктивних вмінь у внутрішньо переміщених осіб забезпечується наявністю прагнення до спілкування на основі взаємоповаги;

- прагнення до створення гарних взаємовідносин, всебічне обговорення проблем та врахування різних точок зору, призводить до збільшення ресурсу продуктивних вмінь у ВПО;

- визначення шляхів врегулювання суперечностей співвідносно з ситуацією, на протипагу пошуку компромісу, сприяє збільшенню соціальної та інституційної довіри у ВПО;

Впровадження результатів дослідження в психологічну роботу з внутрішньо переміщеними особами забезпечить прискорення їх адаптації та інтеграції на новому місці проживання за рахунок відновлення соціального капіталу.

Перспективи подальших досліджень полягають у з'ясуванні залежностей виявлених в результаті проведеного дослідження впливів від часу переїзду, статі, віку у внутрішньо переміщених осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко Г.І. Характер та особливості взаємозв'язку довіри і соціального капіталу. Український соціум. Київ, 2010. № 2 (33). С. 7-12.
2. Асмолов А. Г., Солдатова Г. У., Шайгерова Л. А. О смыслах понятия «толерантность». Век толерантности: Научно–публицистический вестник. Москва : МГУ, 2001. С. 8–18.
3. Ашиток Н. Комунікативна компетентність педагога: структура, етапи формування. Молодь і ринок. Дрогобич, 2015. № 6 (125). С. 10 – 13.
4. Багнюк А. Л. Соціальний капітал і квантифікація суспільних процесів у сучасному соціумі. URL: www.filosof.com.ua/Jornel/M_71/Vahnuk.pdf (дата звернення: 05.07.2018).
5. Балабанова Л.М. Психологічні особливості рефлексії вимушених переселенців. URL: <http://nuczu.edu.ua/images/topmenu/science/ProblemsOfExtremeAndCrisisPsychology/vol22/6.pdf> (дата звернення: 05.09.2019).
6. Березин Ф.Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека. Ленинград : Наука, 1988. 270 с.
7. Берри Дж. У. Аккультурация и психологическая адаптация: обзор проблемы [пер. с англ. И. Шолохов] Развитие личности. Кафедра психологии развития МПГУ : Народное образование, 2001. № 3–4. С. 183-194.
8. Блинова О.Є. Соціально-психологічні засади адаптації вимушених мігрантів. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ: Талком, 2016. Т. ІХ. Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. Вип. 9. С. 58-66.
9. Блинова О.Є. Соціально-психологічні особливості ставлення приймаючої спільноти до вимушених переселенців. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки». Херсон, 2017. Вип. 3(2). С. 136–141.

10. Блозва П.І. Соціальний капітал як психологічний ресурс: теоретичне означення поняття. URL: <http://kspodn.onu.edu.ua/index.php/kunena/sektsiya-4-fundamentalni-ta-prikladni-psikho-istorichni-doslidzhennya-v-zagalnij-sotsialnij-ta-etnichnij-psikhologii/60-blozva-p-i-m-kijiv-psikhologichnij-zmist-sotsialnogo-kapitalu-dzherela-stanovlennya> (дата звернення: 05.07.2019).

11. Блок М., Головин Н. Социальный капитал: к обобщению понятия. Теория, методология и история социологии. Вестник Санкт-Петербургского университета. Санкт-Петербург, 2015. 12(4). С. 99 – 111.

12. Бова А. Соціальний капітал в Україні: досвід емпіричного дослідження. Економічний часопис XXI. 2003. № 5. Електронне фахове видання. URL: <http://soskin.info/ea/2003/5/20030517.html> (дата звернення: 05.07.2018).

13. Бодалев А.А. Социально-перцептивная компетентность профессионала как один из факторов эффективности его работы. Развитие социально-перцептивной компетентности личности: Материалы научной сессии, посвященной 75-летию акад. А.А. Бодалева. Москва : РАПС, 1998. С. 8-14.

14. Борисенко Е.Н. Формирование компетентности в общении студента ВУЗа. Сибирский педагогический журнал. Новосибирск, 2011. С. 124-135.

15. Бузгалин А.В. Социальный капитал: клей, обеспечивающий устойчивость позднего капитализма или гексоген в его основании? Общественные науки и современность. Москва, 2011. № 3. С. 147-161.

16. Бурдые П. Формы капитала. Экономическая социология. Москва, 2002. Т. 3. № 5. С. 60-74.

17. Буркинський Б.В., Горячук В.Ф. Соціальний капітал: сутність, джерела та структура, оцінка. Економіка України. Соціальні проблеми в практиці управління. Київ, 2013. № 1 (614). С. 67-81.

18. Вашека Т.В., Гічан І.С., Гічан К.І. Зв'язок соціально-психологічної адаптації переселенців із Донецької та Луганської областей із вибором ними

копінг-стратегій. Організаційна психологія. Економічна психологія. Київ, 2016. № 2-3 (5-6). С. 22-29.

19. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції: наукова доповідь / за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакіревої. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2016. 140 с.

20. Вінков В.Ю. Соціально-психологічні особливості набуття молоддю соціального капіталу. Вісник ОНУ. Сер. : Психологія. Одеса, 2013. Т. 18, Вип. 24. С. 62 – 69.

21. Вінков В. Ю. Соціальний капітал як ресурс економічного благополуччя особи. Концептуальні засади дослідження соціально-психологічної природи бідності як стилю життя: Матер. наук.-практ. семінару. Суми : Нота Бене, 2013. С. 19–24.

22. Вінков В.Ю. Адаптаційний потенціал трансформації соціального капіталу спільноти в умовах воєнного конфлікту. Проблеми політичної психології: збірник наукових праць. Київ, 2016. Вип. 4 (18). С. 52-60.

23. Водопьянова Н.Е. Психодиагностика стресса. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 336 с.

24. Гірман О. Соціальний капітал як ресурс регіонального розвитку. Державне управління та місцеве самоврядування. Дніпро, 2017. № 4 (35). С. 62-69.

25. Гриненко А.М. Сучасні підходи щодо визначення понять соціальної згуртованості та соціального капіталу. Соціально-трудова відносина: теорія та практика. Київ, 2017. № 1 (13). С. 135—141.

26. Гриценко В.В. Социально-психологическая адаптация переселенцев в России. Москва : Институт психологии РАН, 2002. 252 с.

27. Головченко Д. І. Соціально-психологічні передумови реінтеграції внутрішньо переміщених осіб в соціум Матеріали 4-ї наукової конференції «Актуальні проблеми психології малих груп». (Київ, 2017). URL: <http://gorn.kiev.ua/group/stattia03.html> (дата звернення: 05.07.2018).

28. Гугнін Е., Чепак В. Феномен соціального капіталу. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. Київ : Інститут соціології НАНУ, 2001. № 1. С. 49–56.

29. Гуменюк Л.Й., Бреус А.О. Соціально-психологічна адаптація вимушених переселенців в Україні. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Львів, 2017. № 2. С. 108-122.

30. Девятко И. Ф. Инструментарий онлайн-исследований : попытка каталогизации. Онлайн-исследования в России 3.0 / под ред. А. В. Шашкина, И. Ф. Девятко, С. Г. Давыдова. М. : Типография КЕМ, 2012. С. 17-30.

31. Демків О. Мережеві параметри соціального капіталу. Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: збірник наукових праць. Харків : Видавничий центр Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, 2004. С. 167–170.

32. Демків О. Соціальний капітал: теоретичні засади дослідження та операціональні параметри. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. Київ, 2004. № 4. С. 99–111.

33. Доманов В.Г. Социальный капитал как условие формирования гражданского общества. Государственное и муниципальное управление. Ученые записки СКАГС. Ростов-на-Дону, 2009. С. 122 – 130.

34. Дяченко А. Соціальні аспекти державної політики реінтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні. URL: file:///C:/Users/Katerina/Downloads/dums_2017_3_14.pdf (дата звернення: 05.09.2019).

35. Енциклопедія сучасної України. Активність соціальна. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=43541 (дата звернення: 28.08.2018).

36. Енциклопедія сучасної України. Довіра соціальна. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=20476 (дата звернення: 28.08.2018).

37. Єлагін В. П. Про сутність поняття “соціальний капітал” та його роль у процесі розбудови соціальної держави. URL:

<http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/1/05.pdf> (дата звернення: 28.08.2018).

38. Заболотная Г.М. Феномен доверия и его социальные функции. Вестник РУДН. Серия Социология. Москва, 2003. С. 67-73.

39. Заєць С.С. Соціальна робота з вимушеними переселенцями в Україні. URL: http://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/5934/1/Soc._rob._z%20pereselencami.pdf (дата звернення: 05.07.2019).

40. Захарченко О. В. Соціальний капітал як чинник взаємодії громадянського суспільства та місцевого самоврядування. Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. Київ, 2005. Т. 45. С. 32-38.

41. Зинченко В.П. Психология доверия. Вопросы философии. Москва, 1998. № 7. С. 76-92.

42. Зінченко О.С. Теоретичні засади дослідження соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. Київ, 2015. № 4 (29). С. 47-53.

43. Ищенко И.Г. Теоретический подход к формированию понятия "социальный капитал". Известия ПГПУ. Общественные науки. Пенза, 2006. № 2(6). С. 28-32.

44. Кайгер В.И. Немцы-переселенцы в Украине (1993-1998). Вып. 1: Этнопсихологическое исследование состояния самосознания и уровня социально-психологической адаптации. Одесса : Астропринт, 2003. 152 с.

45. Касьянова М.М. Моделі соціальної адаптації українських мігрантів у країнах Східної Європи кінця ХХ – початку ХХІ ст. Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». Київ, 2016. № 110. С. 376-380.

46. Константинов В.В. К вопросу о понятии «адаптация». Проблемы социальной психологии личности. Саратов : Изд-во Саратовского ГУ, 2005. URL: <http://psyjournals.ru/articles/d8489.shtml> (дата звернення: 29.08.2018).

47. Корнилова Т.В. Экспериментальная психология: Теория и методы: Учебник для вузов. Москва : Аспект Пресс, 2002. 381 с.

48. Корніяка О.М. Сучасні підходи до вивчення комунікативної компетентності особистості. Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. Вип.3. С. 294 – 316.

49. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий. Общественные науки и современность. Москва, 2001. № 3. С. 121-139.

50. Кочетков В.В. Психология межкультурных различий. Москва : ПЕР СЭ, 2001. 416 с.

51. Кошкин А.П. Концепция социального капитала в современном образовательном процессе. Гуманитарное образование в экономическом ВУЗЕ : материалы V Международной научно-практической заочной интернет-конференции. (Москва, 20-30 ноября 2017 г.). Москва : Российский экономический университет имени Г.В. Плеханова, 2017. С.241–247.

52. Крылов А. Психология. Москва : Издательство Проспект, 2005. 476 с.

53. Козловець М.А., Михайлова М.О. Мультикультуралізм і проблема єдності суспільства. URL: http://eprints.zu.edu.ua/13400/1/Kozlovec_Mthajlova.pdf (дата звернення: 24.01.2019).

54. Конкурсна робота на тему: Особливості підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з сім'ями вимушених переселенців. URL: <https://vipsoft.blob.core.windows.net/contest/6786d7c3928e6e61d616abb4a4114bc3.docx> (дата звернення: 05.07.2019).

55. Куликова О.А. Культурный шок: социально-психологическая адаптация к новой культурной среде. Вестник университета. Москва, 2017. № 5. С. 190-195.

56. Куницына В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М. Межличностное общение. Учебник для вузов. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 544 с.
57. Куценко В. Роль середовища у формуванні соціального капіталу. Вісник НАН України. Київ, 2010. № 12. С. 25-35.
58. Лебедева Н. М., Татарко А. Н. Этническая идентичность, статус группы и тип расселения как факторы межгрупповой интолерантности. Психологический журнал. Москва, 2005. Т.26. №3. С. 51–64.
59. Лебедева Н.М. Татарко А.Н. Ценности и социальный капитал как основа социально-экономического развития. Журнал институциональных исследований. Ростов-на-Дону, 2010. Том 2. № 1. С. 17-34.
60. Лебедева Н.М. Теоретические подходы к исследованию взаимных установок и стратегий межкультурного взаимодействия мигрантов и населения России. Стратегии межкультурного взаимодействия мигрантов и населения России: Сборник научных статей / Под ред. Н.М. Лебедевой и А.Н. Татарко. Москва : РУДН, 2009. С. 10-63.
61. Леонова И.Ю, Леонов И.Н. Психометрическая проверка структуры методики «Шкала межличностного доверия» Дж. Роттера в адаптации С.Г. Достовалова и ее модификация. Вестник Удмуртского университета. Серия философия. Психология. Педагогика. Ижевск, 2016. Т. 26, вып. 2. С. 93-111.
62. Лесечко М. Д. Соціальний капітал: теорія і практика: [монографія]. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2010. 220 с.
63. Мазіна Н.Є. Соціальний капітал як ресурс соціально-економічної адаптації вимушених переселенців. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: філософія, культурологія, соціологія, 2015. Вип. 10. С. 169-178.
64. Мацумото Д. Психология культуры. СПб., Питер, 2003. 416 с.
65. Мачеринскене И., Минкуте-Генриксон Р., Симанавичене Ж. Социальный капитал организации: методология исследования. Социологические исследования. Москва, 2006. № 3. С. 29–39.

66. Машак С.О. Комунікативна компетентність особистості як соціально-психологічна проблема. Проблеми сучасної психології. Кам'янець-Подільський, 2010. № 10. С. 435 – 444.

67. Мещеряков Б., Зинченко В. Большой психологический словарь. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/dict/01.php (дата звернення: 24.01.2019).

68. Митина О.В., Михайловская И.Б. Факторный анализ для психологов. Москва : Учебно-методический коллектор «Психология», 2001. 169 с.

69. Михайловська О. Г. Соціальний капітал як ресурс інститутів громадянського суспільства. Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». Київ, 2010. Вип. 40. С. 361-366.

70. Музиченко І.В. Вимушені переселенці: проблема соціально-психологічної адаптації. Освіта та розвиток обдарованої особистості. Київ, 2016. № 9. С. 18-21.

71. Налчаджян А.А. Психологическая адаптация: механизмы и стратегии. Москва : Эксмо, 2010. 368 с.

72. Наследов А. SPSS: Компьютерный анализ данных в психологии и социальных науках. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 416 с.

73. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. Санкт-Петербург : Речь, 2004. 388 с.

74. Наумкіна С.М., Варинський В.О. Місце довіри в системі соціального капіталу. Актуальні проблеми політики. Одеса, 2016. С. 57-65.

75. Ніздрань О. Соціальний капітал: соціально-психологічне явище. Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. Вип. 686 С. 114–120.

76. Ніздрань О.А. Методичні засади соціально-психологічного дослідження психологічного здоров'я і соціального капіталу осіб із низьким

економічним статусом. Педагогічний процес: теорія і практика. Київ, 2015. № 3-4 (48-49). С. 49–53.

77. Ніздрань О.А. Особливості взаємозв'язку соціального капіталу та психологічного здоров'я та психологічного здоров'я в осіб з різним економічним статусом: аналіз результатів дослідження. Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. ст. / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. Київ, 2016. Вип. 37. С. 171-180.

78. Никифоренко Н. Громадське лідерство як чинник розвитку соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб. URL: [file:///C:/Users/Katerina/Downloads/univlead_2017_1_12%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Katerina/Downloads/univlead_2017_1_12%20(2).pdf) (дата звернення: 05.09.2019).

79. Орбан-Лембрик Л.Е. Вплив міграційних процесів на поведінкові прояви особистості. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2008. Вип. 13. С. 3–15.

80. Панькова О.В. Доверие как основа формирования социального капитала в контексте развития человеческого потенциала Украины. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. Київ, 2012. № 16. С. 101 – 109.

81. Панькова О.В. Соціальний капітал як чинник забезпечення сталого розвитку України. Філософські виміри сучасної соціальної реальності : матер. міжнарод. наук конференції. Донецьк : ДонДУ. 2011. С. 53-57.

82. Паршина Т. О. Структурная модель социально-психологической адаптации человека. Социологические исследования. Москва, 2008. № 8 (август). С. 100–106.

83. Патнам Р. Творення демократії: Традиції громадської активності в сучасній Італії [пер. з англ. В. Ющенко]. Київ : Основи, 2001. 302 с.

84. Патнем Р. Процветающая комьюнити, социальный капитал и общественная жизнь. Мировая экономика и международные отношения. Москва, 1995. № 4. С. 77-86.

85. Педько К.В. Вплив перцептивної компетентності на соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб. Сучасна педагогіка та психологія: методологія, теорія і практика: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28-29 вересня 2018 р.). Київ : Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2018. С.187–189.

86. Педько К.В. Вплив соціальних атитюдів на соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб. Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти): матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 21-22 вересня 2018 р.). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2018. С.71–74.

87. Педько К.В. Вплив соціальної активності на соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб. Педагогічний процес: теорія і практика. Серія: «Психологія». Київ, 2018. Вип. 3 (62). С. 114–121.

88. Педько К.В. Інтерактивно-перцептивний компонент соціального капіталу вимушених переселенців. Психологія і педагогіка в системі сучасного гуманітарного знання ХХІ століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 9-10 грудня 2016 р.). Харків: Східноєвропейська організація «Центр педагогічних досліджень», 2016. С. 122–123.

89. Педько К.В. Особливості взаємозв'язків компонентів соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки». Херсон, 2018. Вип. 2. Т. 1. С. 150–154.

90. Педько К.В. Особливості соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб: порівняльний аналіз кореляційних плеяд. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки». Херсон, 2018. Вип. 3. Т. 1. С. 180–184.

91. Педько К.В. Перцептивно-інтерактивна компетентність як чинник становлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки». Херсон, 2018. Вип. 5. С. 194–199.

92. Педько К.В. Соціальна активність як компонент соціального капіталу вимушених переселенців. Психологія в контексті сучасних досліджень проблем розвитку особистості: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 25-26 листопада 2016 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2016. С. 84–86.

93. Педько К.В. Соціальні атитюди як компонент соціального капіталу вимушених переселенців. Сьомі сіверянські соціально-психологічні читання: матеріали всеукр. наукової конф. (Чернігів, 14 грудня 2016 р.). Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2016. С.140–142.

94. Педько К.В. Соціально-психологічні особливості вимушених переселенців. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2015. Вип. 128. С. 201–204.

95. Педько К.В. Теоретична модель дослідження соціального капіталу вимушених переселенців. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки». Херсон, 2016. Вип. 5. Т. 2. С. 120–124.

96. Петров В.Н. Этнические мигранты и полиэтничная принимающая среда: проблемы толерантности. Социс. Социологические исследования. Москва : Наука, 2003. № 7 (231). С. 84-91.

97. Питерова А.Ю. Культурный шок: особенности и пути преодоления. Электронный научный журнал «Наука. Общество. Государство». 2014. № 4(8). С. 1-14. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/kulturnyy-shok-osobennosti-i-puti-preodoleniya> (дата звернення: 05.07.2018).

98. Плотникова Е.Б., Кузнецов А.Е., Маркова Ю.С. Социальный капитал как концепт и феномен. Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология. Пермь, 2017. Вып. 3. С. 460-476.

99. Позняк С.І. Концептуальні основи дослідження соціального капіталу як чинника громадянського залучення. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави : зб.

наук. праць / Асоц. політ. психологів України; Ін-т соц. та політ. Психології НАПН України. К., 2012. Вип. 13. С. 75–84.

100. Позняк С.І. Семантичні координати соціальної взаємодії у політичній картині світу студентської молоді. Психологічні чинники демократизації політичного життя та побудови громадянського суспільства: зб. наук. праць. Київ : Міленіум, 2014. Вип. 1(15). С. 86–95.

101. Позняк С.І. Соціальні норми, довіра і громадянська взаємодія. Психологія і суспільство. Тернопіль, 2013. № 4. С. 83-87.

102. Полив'яна Н.М. Генезис концепції соціального капіталу. Вісник Хмельницького національного університету. Хмельницький, 2009. № 5. Т. 1. С. 231—235.

103. Полищук Л.И. Экономическое значение социального капитала. Вопросы экономики. Москва, 2011. №12. С. 46-65.

104. Почебут Л.Г. Социальная психология. Санкт-Петербург : Питер, 2010. 672 с.

105. Практикум по психодиагностике и исследованию толерантности личности / Под ред. Г.У. Солдатовой, Л.А. Шайгеровой. Москва : МГУ им. М.В. Ломоносова, 2003. 112 с.

106. Психологическая помощь мигрантам: травма, смена культуры, кризис идентичности/ под ред. Г.У. Солдатовой. Москва : Смысл, 2002. 479 с.

107. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України: посіб. для практиків соціальної сфери / Мельник Л.А. та ін.; за ред. Волинець Л.С. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.

108. Радаев В. В. Понятие капитала, формы капиталов и их конвертация. Общественные науки и современность. Москва, 2002. Т. 3. № 4. С. 5–16.

109. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учебное пособие / под ред. Д. Я. Райгородского. Самара : Бахрах-М, 2001. 672 с.

110. Рибалко В.М. Шляхи соціально-психологічної адаптації вимушених переселенців до умов регіонального ринку праці. Ринок праці та зайнятість населення. Київ, 2015. № 3. С. 71-72.
111. Риндзак О.Т. Соціокультурні аспекти інтеграції внутрішньо переміщених осіб у регіональному вимірі. Регіональна економіка. Львів, 2016. № 3. С. 120-127.
112. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. Політичний менеджмент. Київ, 2006. № 2 (17). С. 127–139.
113. Ручкова Н.А. Психологическая помощь при адаптации мигрантов. Социально-психологическая адаптация мигрантов в современном мире: Материалы Международной научно-практической конференции. Пенза : ПГПУ им. В.Г. Белинского, 2012. С. 194-199.
114. Рябінчук М.В. Соціальний капітал: структура та зміст. Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. Київ, Випуск 2'2012. С. 59-64.
115. Семигіна Т.В., Гусак Н.Є., Трухан С.О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. Соціальна політика. Український соціум. Київ, 2015. №2 (53). С. 65 – 72.
116. Семків І. Індивідуальні цінності як психологічні механізми формування соціального капіталу. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України: Проблеми сучасної психології. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. Вип. 10. С. 699–709.
117. Семків І.І. Психометричні показники та адаптація методики Р. Стили «КРІКС» (Українська версія: опитувальник вимірювання індивідуального соціального капіталу (ОВІСК) адаптація І. Семків). Гуманітарний вісник з психології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький Державний педагогічний університет ім.Г. Сковороди» : збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2015. Вип. 37. Психологія. С.136-147.

118. Семків І.І. Соціальний капітал як чинник громадянської активності студентської молоді: психологічна модель: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.11. Львів : нац. ун-т ім. І. Франка, 2009. 268 с.

119. Семків І. І. Чи пролягає шлях до довіри через соціальний капітал? Збірник наукових праць інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. Київ : Гнозис, 2007. Т. ІХ. Частина 2. С. 285–290.

120. Семків І.І. Зв'язок оптимізму та довіри як чинників соціальної активності студентської молоді. Актуальні проблеми психології: Психологічна теорія і технологія навчання / за ред. С. Д. Максименка, М. Л. Смульсона. Київ, 2009. Т.8. Вип. 6. С. 241–250.

121. Середа Ю.В. Роль соціального капіталу в модернізації українського суспільства. Соціологія. Український соціум. Київ, 2014. №2 (49). С. 54 – 70.

122. Середа Ю.В. Соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб як чинник локальної інтеграції в Україні. Соціологія. Український соціум. Київ, 2015. №3 (54). С. 29 – 41.

123. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии. Санкт-Петербург : Речь, 2007. 350 с.

124. Слюсаревський М.М. Психологія міграції: навчальний посібник/ М.М. Слюсаревський, О.Є. Блинова; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кіровоград : ТОВ «Імекс ЛТД», 2013. 244 с.

125. Смаль В. Позняк О. Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах. Київ, 2016. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/IDP_REPORT_PLEDDG_edited_09.06.2016.pdf (дата звернення: 05.07.2018).

126. Смолина Т.Л. Методы исследования кросс—культурной адаптации (зарубежный опыт). Известия Российского государственного

педагогического университета им. А.И. Герцена. Санкт-Петербург, 2013. С. 282-287.

127. Смолина Т.Л. Симптомы культурного шока: обзор и классификация. Электронный журнал «Психологическая наука и образование», 2012. № 3. С. 1-10. URL: http://psyjournals.ru/files/55598/psyedu_ru_2012_3_Smolina.pdf (дата звернення: 05.07.2018).

128. Сохранов В.В. Смыслообразование как фактор эффективной адаптации мигрантов в социуме. Социально-психологическая адаптация мигрантов в современном мире: Материалы Международной научно-практической конференции/ Отв. ред. В.В. Константинов. Пенза : ПГПУ им. В. Г. Белинского, 2012. С. 184 – 188.

129. Социальный капитал. Социология: Энциклопедия / Сост. А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко, Г.М. Евелькин, Г.Н. Соколова, О.В. Терещенко. Минск : Интерпрессервис, 2003. С. 405.

130. Соціальна ініціативність: змістово-технологічне забезпечення: посіб. / Т.К. Окушко, Ж.В. Петрочко, Н.В. Чиренко, Н.О. Шпиг, О.В. Пащенко, Л. М. Сокол, О. В. Долгова ; наук. ред. Т. К. Окушко. – Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. 222 с.

131. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами: досвід діяльності соціальних служб. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/16442> (дата звернення: 05.07.2019).

132. Степаненко В. Соціальний капітал у соціологічній перспективі: теоретико-методичні аспекти дослідження. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. Київ, 2001. № 2. С. 24–41.

133. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология. Выпуск III. Москва: Российское психологическое общество, 1998. 114 с.

134. Стеценко Т.О. Довіра як соціальний ресурс: від теоретичної концептуалізації до пошуку механізмів практичного управління. Науково-теоретичний альманах «Грані». Дніпро, 2018. Т. 21. № 7. С. 44-52.

135. Стеценко Т.О. Функції довіри та недовіри у складі соціального капіталу. Соціальні виміри суспільства. Київ, 2013. № 5. С. 567-578.
136. Стрельникова Л.В. Социальный капитал: типология зарубежных подходов. Общественные науки и современность. Москва, 2004. № 2. С. 33-41.
137. Стукаленко Н.М. Структурный анализ исследования проблем адаптации личности в новых социально-культурных условиях. Социально-психологическая адаптация мигрантов в современном мире: Материалы Международной научно-практической конференции/ Отв. ред. В.В. Константинов. Пенза : ПГПУ им. В.Г. Белинского, 2012. С. 144-150.
138. Сысоев С.А. К проблеме измерения социального капитала. Теоретическая экономика, Ярославль, 2012. № 2. С. 42-50.
139. Татарко А.Н., Лебедева Н.М. Методы этнической и кросскультурной психологии: учеб.-метод. пособие. Москва : Изд. дом Высшей школы экономики, 2011. 163 с.
140. Татарко А.Н. Социально-психологический капитал в изменяющемся поликультурном обществе. URL: <https://www.hse.ru/data/2013/11/19/1334689175/Татарко%20Капитал%20социальный%20и%20социально-психологический.pdf> (дата звернення: 05.07.2018).
141. Татарко А.Н. Социальный капитал: теория и психологические исследования: монография. Москва : РУДН, 2009. 233 с.
142. Татарко А.Н. Социальный капитал как объект психологического исследования. Монография. Москва : 2011. 174 с. URL: https://www.civisbook.ru/files/File/Tatarko_monogr.pdf (дата звернення: 05.07.2018).
143. Тематичний звіт: Внутрішні переміщення внаслідок конфлікту в Україні: підвищена незахищеність постраждалого населення та чинники напруженості в громадах. URL: <https://www.osce.org/ru/ukraine-smm/261196?download=true> (дата звернення: 05.09.2019).

144. Тихонова Н. Е. Социальный капитал как фактор неравенства. *Общественные науки и современность*. Москва, 2004. Вип. 4. С. 24-35.

145. Тітар І.О. Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця. *Соціологія. Український соціум*. Київ, 2016. № 4(59). С. 57-68.

146. Товканець Г.В. Теорії людського, соціального і культурного капіталу та їх вплив на розвиток вищої освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. Ужгород, 2014. № 32. С. 192-195.

147. Трубавіна І.М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2015, № 8 (52) С. 434-446.

148. Уорд К. Азбука аккультурації. *Психологія и культура / Под ред. Д. Мацумото*. Санкт-Петербург : Изд-во «Питер», 2003. С. 657-709.

149. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва : Изд-во Института Психотерапии, 2002. 339 с.

150. Фукуяма Ф. Доверие. Социальные добродетели и путь к процветанию [пер. з англ. Д. Павлова, В. Кирющенко, М. Колопотина]. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2004. 730 с.

151. Хачатурян Ю.Р. Теоретичний аналіз проблеми соціальної адаптації дітей вимушених мігрантів. *Український психологічний журнал*. Київ, 2017. № 1 (3). С. 177-191.

152. Чеботарьова І.О. Комунікативна компетентність: теоретичний аспект. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків, 2014. № 36. С. 205 – 215.

153. Черникова С.В. Сущность и значение моделей межкультурной адаптации. *Вестник Челябинской государственной академии культуры и искусств*. Челябинск, 2012. № 4(32). С. 155-157.

154. Шамионов Р.М. К вопросу о взаимосвязи адаптации и социальной активности мигрантов. Социально-психологическая адаптация мигрантов в современном мире: Материалы Международной научно-практической конференции/ Отв. ред. В.В. Константинов. Пенза : ПГПУ им. В. Г. Белинского, 2012. С. 224-228.

155. Шаповалова Т.В. Соціальний капітал: теоретичні засади та стратегії трансформації: монографія. Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. 360 с.

156. Шихирев П.Н. Природа социального капитала: социально-психологический подход. Общественные науки и современность, Москва, 2003. № 2. С. 17-32.

157. Южанин М.А. О социокультурной адаптации в иноэтнической среде: концептуальные подходы к анализу. Социс. Социологические исследования. Москва: Наука, 2007. № 5 (277). С. 70-77.

158. Baker W. and Faulkner R.R. Social Capital, Double Embeddedness, and Mechanisms of Stability and Change. American Behavioral Scientist. 2009. Vol. 52, N 11. P. 1531-1555.

159. Brookings Institution «On Approving of the State Strategy for Internally Displaced Persons – Persecuted». Decree #47 // Government of Georgia, Tbilisi, 2007. – P. 1–13.

160. Brunie A. Meaningful distinctions within a concept: relational, collective and generalized social capital. Social science research. Amsterdam, 2009. Vol. 38, N 2. P. 251-265.

161. Burt R. Brokerage and Closure: An Introduction to Social Capital. URL:
http://faculty.chicagobooth.edu/ronald.burt/research/files/B&C_Introduction.pdf
(дата звернення: 05.07.2018).

162. Cheong P. H., Edwards R., Goulbourne H., Solomos J. Immigration, social cohesion and social capital: A critical review. Critical Social Policy. 2007. Vol. 27. № 1. P. 24–49.

163. Coleman J. Social Capital in the Creation of Human Capital. *Social Capital: A Multifaceted Perspective* / Ed. by P. Dasgupta, I. Serageldin. Washington : The World Bank, 2000. P. 13–39.

164. Coleman J.S. Norms as social capital. *Economic imperialism: the economic approach applied outside the field of economics*. New York : Paragon House, 1987. P. 133–155.

165. Connie Yuan Y., Gay G. Homophily of Network Ties and Bonding and Bridging Social Capital in Computer Mediated Distributed Team. *Journal Computer-Mediated Communication*. 2006. Vol. 11. P.1062–1084.

166. Cook K. Networks, norms, and trust: The social psychology of social capital. *Social Psychology Quarterly*. 2005. Vol. 68(1). P. 4-14.

167. Fischer C. Bowling Alone: What's the Score? *Social Networks*. 2005. Vol. 27. № 2. P. 155 - 167.

168. Gittel, R., & Vidal, A. *Community Organizing: Building Social Capital as a Development Strategy*. Thousand Oaks, 1998. DOI: <http://dx.doi.org/10.4135/9781452220567>

169. Hanifan L. J. The Rural School Community Centre. *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*. 1916. Vol. 67. P. 130-138.

170. Hean S., Cowley S., Forbes A., Griffiths P., Maben J. The M–C–M0 cycle and social capital. *Social Science & Medicine*. 2003 Vol. 56. P. 1061–1072.

171. Lin N. A Network Theory of Social Capital. URL: <http://pro-classic.com/ethnicgv/SN/SC/paper-final-041605.pdf> (дата звернення: 05.07.2018).

172. Lin N. *Social capital: a theory of social structure and action*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 278 p.

173. Lin N. Building a Network Theory of Social Capital. *Connections*. 1999. Vol. 22(1). P. 28–51.

174. Luthans F., Luthans K.W., Luthans B.C. Positive psychological capital: Beyond human and social capital. *Business horizons*. 2004. Vol. 47(1). P. 45-50.

175. Macerinskiene I. Social capital and its impact on economic development. Perspectives of economics of Kaliningrad region and EU development: International scientific conference. Collected articles. Kaliningrad: Изд-во ЧП Мишуткина И.В., 2003. P. 61-68.

176. Maderinskiene I., Vasiliauskaite J. The impact of social capital for development New trends of the development of industry. Brno, Brno university of technology, 2003. P. 1-8.

177. McMichael C. Somali women and well-being: Social networks and social capital among immigrant women in Australia / C. McMichael, L. Manderson // Human organization. – 2004. – Vol. 63, № 1. – P. 88-99.

178. Moghaddam F.M. Individualistic and collective integration strategies among Iranians in Canada. International Journal of Psychology. North-Holland, 1987. Vol. 22. P. 301-313.

179. Oberg K. Cultural Shock: adjustment to new cultural environments. Practical Anthropology. 1960. Vol. 7. P. 142-146.

180. Ostrom E. Social Capital: A Fad or a Fundamental Concept? Social Capital: A Multifaceted Perspective / Ed. by P. Dasgupta, I. Serageldin. Washington : The World Bank, 2000. P. 172-214.

181. Ryan, D. et al. Theoretical Perspectives on Post-Migration Adaptation and Psychological Well-Being among Refugees: Towards a Resource-Based Model. Journal of Refugee Studies. 2008. Vol. 21 (1). P. 1-18.

182. Serageldin I., Grootaert C. Defining Social Capital: An Integrating View. Social Capital: A Multifaceted Perspective / Ed. by P. Dasgupta, I. Serageldin. Washington : The World Bank, 2000. P. 40-58.

183. Streeten P. Reflections on Social and Antisocial Capital. Journal of Human Development. 2002. Vol. 3. P. 7-22.

184. Woolcock M., Narayan D. Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy. URL: https://www.researchgate.net/publication/5217916_Social_Capital_Implications_for_Development_Theory_Research_and_Policy (дата звернення: 05.07.2018).

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ АВТОРА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

А) Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Педько К.В. Соціально-психологічні особливості вимушених переселенців. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Чернігів, 2015. Вип. 128. С. 201–204.

2. Педько К.В. Теоретична модель дослідження соціального капіталу вимушених переселенців. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки»*. Херсон, 2016. Вип. 5. Т. 2. С. 120–124.

3. Педько К.В. Особливості взаємозв'язків компонентів соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб (ВПО). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки»*. Херсон, 2018. Вип. 2. Т. 1. С. 150–154.

4. Педько К.В. Особливості соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб: порівняльний аналіз кореляційних плеяд. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки»*. Херсон, 2018. Вип. 3. Т. 1. С. 180–184.

5. Педько К.В. Перцептивно-інтерактивна компетентність як чинник становлення соціального капіталу внутрішньо переміщених осіб. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки»*. Херсон, 2018. Вип. 5. С. 194–199.

6. Педько К.В. Вплив соціальної активності на соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб. *Педагогічний процес: теорія і практика. Серія: «Психологія»*. Київ, 2018. Вип. 3 (62). С. 114–121.

Б. Опубліковані праці апробаційного характеру:

7. Педько К.В. Інтерактивно-перцептивний компонент соціального капіталу вимушених переселенців. *Психологія і педагогіка в системі*

сучасного гуманітарного знання ХХІ століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 9-10 грудня 2016 р.). Харків: Східноєвропейська організація «Центр педагогічних досліджень», 2016. С. 122–123.

8. Педько К.В. Вплив соціальних атитюдів на соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб. *Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 21-22 вересня 2018 р.). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2018. С.71–74.

9. Педько К.В. Вплив перцептивної компетентності на соціальний капітал внутрішньо переміщених осіб. *Сучасна педагогіка та психологія: методологія, теорія і практика*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28-29 вересня 2018 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2018. С.187–189.

10. Педько К.В. Соціальна активність як компонент соціального капіталу вимушених переселенців. *Психологія в контексті сучасних досліджень проблем розвитку особистості*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 25-26 листопада 2016 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2016. С. 84–86.

11. Педько К.В. Соціальні атитюди як компонент соціального капіталу вимушених переселенців. *Сьомі сіверянські соціально-психологічні читання*: матеріали всеукр. наукової конф. (Чернігів, 14 грудня 2016 р.). Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2016. С.140–142.

Додаток Б

Результати описової статистики показників соціального капіталу

Таблиця Б.1.

**Статистика показників соціального капіталу
в групі внутрішньо переміщених осіб**

		горизонтальний колективізм	горизонтальний індивідуалізм	вертикальний колективізм	вертикальний індивідуалізм	ресурс продуктивних вмінь	емоційний ресурс
N	Валидные	100	100	100	100	100	100
	Пропущенные	0	0	0	0	0	0
Среднее		27,45	28,12	26,57	25,83	57,30	34,50
Медиана		27,00	28,00	26,00	25,00	57,50	36,00
Мода		24	28 ^a	23	25	49	36

а. Існує декілька модальних значень. Показано найменше значення

Таблиця Б.2.

**Статистика показників соціального капіталу
в групі внутрішньо переміщених осіб**

		дозвіллевий ресурс	соціально- професійний ресурс	ресурс соціальних інститутів	міжнародний ресурс	інституційна довіра	соціальна довіра
N	Валидные	100	100	100	100	100	100
	Пропущенные	0	0	0	0	0	0
Среднее		38,86	35,01	11,86	7,90	21,36	46,39
Медиана		39,00	34,50	12,00	8,00	22,00	46,00
Мода		39 ^a	32	11 ^a	7	22	46 ^a

а. Існує декілька модальних значень. Показано найменше значення

Таблиця Б.3.

**Статистика показників соціального капіталу в групі осіб,
які не змінювали місце проживання**

		горизонтальний колективізм	горизонтальний індивідуалізм	вертикальний колективізм	вертикальний індивідуалізм	ресурс продуктивних вмінь	емоційний ресурс
N	Валидные	100	100	100	100	100	100
	Пропущенные	0	0	0	0	0	0
Среднее		28,45	29,05	26,70	26,18	56,04	34,19
Медиана		29,00	29,00	27,00	25,00	55,00	35,00
Мода		23	26 ^a	27	25	49	40

а. Існує декілька модальних значень. Показано найменше значення.

Таблиця Б.4.

Статистика показників соціального капіталу в групі осіб,
які не змінювали місце проживання

	дозвіллевий ресурс	соціально- професійний ресурс	ресурс соціальних інститутів	міжнародний ресурс	інституційна довіра	соціальна довіра
N Валидные	100	100	100	100	100	100
Пропущенные	0	0	0	0	0	0
Среднее	37,73	35,77	11,66	7,57	22,11	45,42
Медиана	38,00	35,50	12,00	7,00	21,00	45,00
Мода	36 ^a	34	15	4	20	45

а. Існує декілька модальних значень. Показано найменше значення.

Результати кореляційного аналізу показників соціального капіталу

Таблиця В.1.

Результати одновибіркового критерію Колмогорова-Смірнова
у групі внутрішньо переміщених осіб

	горизонтальний колективізм	горизонтальний індивідуалізм	вертикальний колективізм	вертикальний індивідуалізм	ресурс продуктивних вмінь	емоційний ресурс	
N	100	100	100	100	100	100	
Параметри нормального розподілення ^{a,b}	Среднее Среднеквадратичное отклонение	27,45	28,12	26,57	25,83	57,30	34,50
Наибольшие экстремальные расхождения	Абсолютная Положительные Отрицательные	,074	,084	,095	,123	,072	,152
Статистика критерия Асимптотическая значимость (2-сторонняя)		,074	,083	,095	,123	,064	,124
		-,073	-,084	-,076	-,090	-,072	-,152
		,074	,084	,095	,123	,072	,152
		,200 ^{c,d}	,081 ^c	,028 ^c	,001 ^c	,200 ^{c,d}	,000 ^c

a. Розподіл, який перевіряється, є нормальним.

b. Вираховано з даних.

c. Корекція значущості Лільєфорса.

Таблиця В.2.

Результати одновибіркового критерію Колмогорова-Смірнова
у групі внутрішньо переміщених осіб

	дозвіллевий ресурс	соціально-професійний ресурс	ресурси соціальних інститутів	міжнародний ресурс	соціальна довіра	інституційна довіра	
N	100	100	100	100	100	100	
Параметри нормального розподілення ^{a,b}	Среднее Среднеквадратичное отклонение	38,86	35,01	11,86	7,90	46,39	21,36
Наибольшие экстремальные расхождения	Абсолютная Положительные Отрицательные	,072	,121	,101	,129	,106	,134
Статистика критерия Асимптотическая значимость (2-сторонняя)		,059	,121	,082	,129	,106	,134
		-,072	-,073	-,101	-,084	-,047	-,061
		,072	,121	,101	,129	,106	,134
		,200 ^{c,d}	,001 ^c	,013 ^c	,000 ^c	,007 ^c	,000 ^c

a. Розподіл, який перевіряється, є нормальним.

b. Вираховано з даних.

c. Корекція значущості Лільєфорса.

Таблиця В.3.

Результати одновибіркового критерію Колмогорова-Смірнова
у групі осіб, які не змінювали місце проживання

	горизонтальний колективізм	горизонтальний індивідуалізм	вертикальний колективізм	вертикальний індивідуалізм	ресурс продуктивних вмінь	емоційний ресурс
N	100	100	100	100	100	100
Параметри нормального розподілення ^{a,b}	Среднее 28,45 Среднекв.отклонение 5,779	Среднее 29,05 Среднекв.отклонение 4,633	Среднее 26,70 Среднекв.отклонение 4,951	Среднее 26,18 Среднекв.отклонение 5,330	Среднее 56,04 Среднекв.отклонение 10,839	Среднее 34,19 Среднекв.отклонение 5,944
Найбільш екстремальні розходження	Абсолютная Положительные 0,095 Отрицательные -0,086	Абсолютная Положительные 0,095 Отрицательные -0,058	Абсолютная Положительные 0,074 Отрицательные -0,074	Абсолютная Положительные 0,108 Отрицательные -0,071	Абсолютная Положительные 0,108 Отрицательные -0,108	Абсолютная Положительные 0,154 Отрицательные -0,121
Статистика критерия Асимптотическая значимость (2-сторонняя)	0,095 0,027 ^c	0,095 0,027 ^c	0,074 0,200 ^{c,d}	0,108 0,006 ^c	0,108 0,006 ^c	0,154 0,000 ^c

a. Розподіл, який перевіряється, є нормальним.

b. Вираховано з даних.

c. Корекція значущості Лільєфорса.

Таблиця В.4

Результати одновибіркового критерію Колмогорова-Смірнова
у групі осіб, які не змінювали місце проживання

	дозвіллевий ресурс	соціально-професійний ресурс	ресурс соціальних інститутів	міжнародний ресурс	соціально довіра	інституційна довіра
N	100	100	100	100	100	100
Параметри нормального розподілення ^{a,b}	Среднее 37,73 Среднекв.отклонение 7,748	Среднее 35,77 Среднекв.отклонение 6,674	Среднее 11,66 Среднекв.отклонение 3,251	Среднее 7,57 Среднекв.отклонение 3,179	Среднее 45,42 Среднекв.отклонение 4,850	Среднее 22,11 Среднекв.отклонение 5,431
Найбільш екстремальні розходження	Абсолютная Положительные 0,085 Отрицательные -0,085	Абсолютная Положительные 0,077 Отрицательные -0,077	Абсолютная Положительные 0,138 Отрицательные -0,138	Абсолютная Положительные 0,131 Отрицательные -0,131	Абсолютная Положительные 0,075 Отрицательные -0,070	Абсолютная Положительные 0,108 Отрицательные -0,075
Статистика критерия Асимптотическая значимость (2-сторонняя)	0,085 0,071 ^c	0,077 0,152 ^c	0,138 0,000 ^c	0,131 0,000 ^c	0,075 0,192 ^c	0,108 0,006 ^c

a. Розподіл, який перевіряється, є нормальним.

b. Вираховано з даних.

c. Корекція значущості Лільєфорса.

Таблиця В.5

Результати критерію кореляції Спірмена показників соціального капіталу у групі внутрішньо переміщених осіб

		горизонтальний колективізм	горизонтальний індивідуалізм	вертикальний колективізм	вертикальний індивідуалізм	ресурс продуктивних вмінь	емоційний ресурс
	Знач. (двухстороння)	.	,000	,000	,118	,045	,001
	N	100	100	100	100	100	100
горизонтальний індивідуалізм	Коефіцієнт кореляції	,353**	1,000	,301**	,137	,026	,154
	Знач. (двухстороння)	,000	.	,002	,173	,797	,126
	N	100	100	100	100	100	100
вертикальний колективізм	Коефіцієнт кореляції	,355**	,301**	1,000	,193	-,074	,064
	Знач. (двухстороння)	,000	,002	.	,055	,465	,529
	N	100	100	100	100	100	100
вертикальний індивідуалізм	Коефіцієнт кореляції	,157	,137	,193	1,000	,152	,001
	Знач. (двухстороння)	,118	,173	,055	.	,131	,991
	N	100	100	100	100	100	100
ресурс продуктивних вмінь	Коефіцієнт кореляції	,201*	,026	-,074	,152	1,000	,607**
	Знач. (двухстороння)	,045	,797	,465	,131	.	,000
	N	100	100	100	100	100	100
емоційний ресурс	Коефіцієнт кореляції	,334**	,154	,064	,001	,607**	1,000
	Знач. (двухстороння)	,001	,126	,529	,991	,000	.
	N	100	100	100	100	100	100
дозвіллевий ресурс	Коефіцієнт кореляції	,237*	,007	-,186	,050	,727**	,503**
	Знач. (двухстороння)	,018	,943	,064	,618	,000	,000
	N	100	100	100	100	100	100

** . Кореляція значуща на рівні 0,01 (двостороння).

* . Кореляція значуща на рівні 0,05 (двостороння).

Результати критерію кореляції Спірмена показників соціального капіталу у групі внутрішньо переміщених осіб

	дозвіллевий ресурс	соціально-професійний ресурс	ресурс соціальних інститутів	міжнародний ресурс	соціальна довіра	інституційна довіра	
Знач. (двухстороння) N	,018 100	,071 100	,303 100	,515 100	,382 100	,694 100	
горизонтальний індивідуалізм	Коефіцієнт кореляції Знач. (двухстороння) N	,007 ,943 100	-,078 ,442 100	-,158 ,117 100	-,160 ,112 100	-,227* ,023 100	-,134 ,184 100
вертикальний колективізм	Коефіцієнт кореляції Знач. (двухстороння) N	-,186 ,064 100	-,275** ,006 100	-,253* ,011 100	-,052 ,611 100	,093 ,357 100	,095 ,347 100
вертикальний індивідуалізм	Коефіцієнт кореляції Знач. (двухстороння) N	,050 ,618 100	,106 ,296 100	,098 ,332 100	,011 ,913 100	-,091 ,368 100	-,114 ,259 100
ресурс продуктивних вмінь	Коефіцієнт кореляції Знач. (двухстороння) N	,727** ,000 100	,775** ,000 100	,391** ,000 100	,235* ,019 100	-,008 ,934 100	-,102 ,312 100
емоційний ресурс	Коефіцієнт кореляції Знач. (двухстороння) N	,503** ,000 100	,589** ,000 100	,330** ,001 100	,285** ,004 100	-,221* ,027 100	-,299** ,003 100
дозвіллевий ресурс	Коефіцієнт кореляції Знач. (двухстороння) N	1,000 ,000 100	,686** ,000 100	,398** ,000 100	,293** ,003 100	-,141 ,163 100	-,102 ,310 100

** . Кореляція значуща на рівні 0,01 (двостороння).

* . Кореляція значуща на рівні 0,05 (двостороння).

Результати критерію кореляції Спірмена показників соціального капіталу у групі внутрішньо переміщених осіб

		горизонтальний колективізм	горизонтальний індивідуалізм	вертикальний колективізм	вертикальний індивідуалізм	ресурс продуктивних вмінь	емоційний ресурс
соціально-професійний ресурс	Коефіцієнт кореляції	,181	-,078	-,275**	,106	,775**	,589**
	Знач. (двухстороння)	,071	,442	,006	,296	,000	,000
	N	100	100	100	100	100	100
ресурс соціальних інститутів	Коефіцієнт кореляції	,104	-,158	-,253*	,098	,391**	,330**
	Знач. (двухстороння)	,303	,117	,011	,332	,000	,001
	N	100	100	100	100	100	100
міжнародний ресурс	Коефіцієнт кореляції	-,066	-,160	-,052	,011	,235*	,285**
	Знач. (двухстороння)	,515	,112	,611	,913	,019	,004
	N	100	100	100	100	100	100
соціальна довіра	Коефіцієнт кореляції	-,088	-,227*	,093	-,091	-,008	-,221*
	Знач. (двухстороння)	,382	,023	,357	,368	,934	,027
	N	100	100	100	100	100	100
інституційна довіра	Коефіцієнт кореляції	-,040	-,134	,095	-,114	-,102	-,299**
	Знач. (двухстороння)	,694	,184	,347	,259	,312	,003
	N	100	100	100	100	100	100

** . Кореляція значуща на рівні 0,01 (двостороння).

* . Кореляція значуща на рівні 0,05 (двостороння).

Результати критерію кореляції Спірмена показників соціального капіталу у групі внутрішньо переміщених осіб

		дозвіллеви й ресурс	соціально- професійни й ресурс	ресурс соціальни х інститутів	міжнародни й ресурс	соціальнодовір а	інституційн а довіра
соціально- професійни й ресурс	Коефіцієнт кореляції	,686**	1,000	,516**	,400**	-,111	-,111
	Знач. (двухстороння)	,000	.	,000	,000	,270	,272
	N	100	100	100	100	100	100
ресурс соціальних інститутів	Коефіцієнт кореляції	,398**	,516**	1,000	,198*	-,028	-,095
	Знач. (двухстороння)	,000	,000	.	,048	,782	,345
	N	100	100	100	100	100	100
міжнародни й ресурс	Коефіцієнт кореляції	,293**	,400**	,198*	1,000	,093	,058
	Знач. (двухстороння)	,003	,000	,048	.	,357	,565
	N	100	100	100	100	100	100
соціальна довіра	Коефіцієнт кореляції	-,141	-,111	-,028	,093	1,000	,839**
	Знач. (двухстороння)	,163	,270	,782	,357	.	,000
	N	100	100	100	100	100	100
інституційна довіра	Коефіцієнт кореляції	-,102	-,111	-,095	,058	,839**	1,000
	Знач. (двухстороння)	,310	,272	,345	,565	,000	.
	N	100	100	100	100	100	100

** . Кореляція значуща на рівні 0,01 (двостороння).

* . Кореляція значуща на рівні 0,05 (двостороння).

Результати критерію кореляції Спірмена показників соціального капіталу у групі осіб, які не змінювали місце проживання

		горизонтальний колективізм	горизонтальний індивідуалізм	вертикальний колективізм	вертикальний індивідуалізм	ресурс продуктивних вмінь	емоційний ресурс
горизонтальний колективізм	Коефіцієнт кореляції	1,000	,145	,331**	,161	,227*	,384**
	Знач. (двухстороння я)	.	,151	,001	,109	,023	,000
	N	100	100	100	100	100	100
горизонтальний індивідуалізм	Коефіцієнт кореляції	,145	1,000	,180	,161	-,124	-,063
	Знач. (двухстороння я)	,151	.	,074	,110	,218	,532
	N	100	100	100	100	100	100
вертикальний колективізм	Коефіцієнт кореляції	,331**	,180	1,000	,186	,174	,095
	Знач. (двухстороння я)	,001	,074	.	,065	,083	,348
	N	100	100	100	100	100	100
вертикальний індивідуалізм	Коефіцієнт кореляції	,161	,161	,186	1,000	,153	,266**
	Знач. (двухстороння я)	,109	,110	,065	.	,128	,007
	N	100	100	100	100	100	100
ресурс продуктивних вмінь	Коефіцієнт кореляції	,227*	-,124	,174	,153	1,000	,723**
	Знач. (двухстороння я)	,023	,218	,083	,128	.	,000
	N	100	100	100	100	100	100
емоційний ресурс	Коефіцієнт кореляції	,384**	-,063	,095	,266**	,723**	1,000
	Знач. (двухстороння я)	,000	,532	,348	,007	,000	.
	N	100	100	100	100	100	100
дозвіллевий ресурс	Коефіцієнт кореляції	,196	-,084	-,134	,121	,652**	,513**
	Знач. (двухстороння я)	,051	,408	,182	,229	,000	,000
	N	100	100	100	100	100	100

** . Кореляція значуща на рівні 0,01 (двостороння).

* . Кореляція значуща на рівні 0,05 (двостороння).

Результати критерію кореляції Спірмена показників соціального капіталу у групі осіб, які не змінювали місце проживання

		дозвіллеви й ресурс	соціально- професійни й ресурс	ресурс соціальни х інститутів	міжнародни й ресурс	соціальнодовір а	інституційн а довіра
горизонтальни й колективізм	Коефіцієнт корреляції	,196	,355**	,267**	,040	,172	,125
	Знач. (двухстороння я)	,051	,000	,007	,690	,088	,216
	N	100	100	100	100	100	100
горизонтальни й індивідуалізм	Коефіцієнт корреляції	-,084	-,038	,033	-,155	,092	-,050
	Знач. (двухстороння я)	,408	,709	,741	,123	,364	,623
	N	100	100	100	100	100	100
вертикальний колективізм	Коефіцієнт корреляції	-,134	,010	,089	-,005	,018	-,005
	Знач. (двухстороння я)	,182	,918	,379	,962	,856	,957
	N	100	100	100	100	100	100
вертикальний індивідуалізм	Коефіцієнт корреляції	,121	,158	,089	,078	,246*	,091
	Знач. (двухстороння я)	,229	,115	,376	,439	,014	,367
	N	100	100	100	100	100	100
ресурс продуктивних вмінь	Коефіцієнт корреляції	,652**	,558**	,555**	,227*	,046	-,062
	Знач. (двухстороння я)	,000	,000	,000	,023	,653	,541
	N	100	100	100	100	100	100
емоційний ресурс	Коефіцієнт корреляції	,513**	,512**	,467**	,090	,003	-,124
	Знач. (двухстороння я)	,000	,000	,000	,376	,976	,218
	N	100	100	100	100	100	100
дозвіллевий ресурс	Коефіцієнт корреляції	1,000	,699**	,533**	,332**	-,017	,022
	Знач. (двухстороння я)	.	,000	,000	,001	,864	,828
	N	100	100	100	100	100	100

** . Кореляція значуща на рівні 0,01 (двостороння).

* . Кореляція значуща на рівні 0,05 (двостороння).

Результати критерію кореляції Спірмена показників соціального капіталу у групі осіб, які не змінювали місце проживання

		горизонтальний колективізм	горизонтальний індивідуалізм	вертикальний колективізм	вертикальний індивідуалізм	ресурс продуктивних вмінь	емоційний ресурс
соціально-професійний ресурс	Коефіцієнт кореляції	,355**	-,038	,010	,158	,558**	,512**
	Знач. (двухстороння)	,000	,709	,918	,115	,000	,000
	N	100	100	100	100	100	100
ресурс соціального капіталу	Коефіцієнт кореляції	,267**	,033	,089	,089	,555**	,467**
	Знач. (двухстороння)	,007	,741	,379	,376	,000	,000
	N	100	100	100	100	100	100
міжнародний ресурс	Коефіцієнт кореляції	,040	-,155	-,005	,078	,227*	,090
	Знач. (двухстороння)	,690	,123	,962	,439	,023	,376
	N	100	100	100	100	100	100
соціальна довіра	Коефіцієнт кореляції	,172	,092	,018	,246*	,046	,003
	Знач. (двухстороння)	,088	,364	,856	,014	,653	,976
	N	100	100	100	100	100	100
інституційна довіра	Коефіцієнт кореляції	,125	-,050	-,005	,091	-,062	-,124
	Знач. (двухстороння)	,216	,623	,957	,367	,541	,218
	N	100	100	100	100	100	100

** . Кореляція значуща на рівні 0,01 (двостороння).

* . Кореляція значуща на рівні 0,05 (двостороння).

Результати критерію кореляції Спірмена показників соціального капіталу у групі осіб, які не змінювали місце проживання

		дозвіллевий ресурс	соціально-професійний ресурс	ресурс соціальних інститутів	міжнародний ресурс	соціальна довіра	інституційна довіра
соціально-професійний ресурс	Коефіцієнт кореляції	,699**	1,000	,594**	,174	,034	,006
	Знач. (двухстороння)	,000	.	,000	,083	,736	,955
	N	100	100	100	100	100	100
ресурс соціальних інститутів	Коефіцієнт кореляції	,533**	,594**	1,000	,199*	-,105	-,191
	Знач. (двухстороння)	,000	,000	.	,047	,300	,057
	N	100	100	100	100	100	100
міжнародний ресурс	Коефіцієнт кореляції	,332**	,174	,199*	1,000	-,132	,021
	Знач. (двухстороння)	,001	,083	,047	.	,189	,834
	N	100	100	100	100	100	100
соціальна довіра	Коефіцієнт кореляції	-,017	,034	-,105	-,132	1,000	,774**
	Знач. (двухстороння)	,864	,736	,300	,189	.	,000
	N	100	100	100	100	100	100
інституційна довіра	Коефіцієнт кореляції	,022	,006	-,191	,021	,774**	1,000
	Знач. (двухстороння)	,828	,955	,057	,834	,000	.
	N	100	100	100	100	100	100

** . Кореляція значуща на рівні 0,01 (двостороння).

* . Кореляція значуща на рівні 0,05 (двостороння).

**Результати проведення факторного аналізу з метою визначення
психологічних чинників відновлення соціального капіталу другого
порядку**

Таблиця Г.1.

**Тест КМО і сферичність Бартлетта (результати групи внутрішньо
переміщених осіб)**

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,579
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	579,666
	df	171
	Sig.	,000

Таблиця Г.2.

**Тест КМО і сферичність Бартлетта (результати групи осіб, які не
змінювали місце проживання)**

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,617
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	759,962
	df	171
	Sig.	,000

Додаток Д

**Результати проведення двофакторного дисперсійного аналізу для
визначення чинників відновлення соціального капіталу**

Додаток Д.1.

Двофакторний дисперсійний аналіз впливу соціальної активності на
становлення соціального капіталу

Таблиця Д.1.1.

Міжгрупові фактори

		N
Факт переїзду	1	100
	2	100
Рівень соціальної активності	1	101
	2	99

Таблиця Д.1.2.

Описові статистики

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

Факт переїзду	Рівень соціальної активності	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	26,94	5,266	50
	2	27,96	5,628	50
	Всього	27,45	5,446	100
2	1	26,73	5,158	51
	2	30,24	5,893	49
	Всього	28,45	5,779	100
Всього	1	26,83	5,187	101
	2	29,09	5,845	99
	Всього	27,95	5,624	200

Таблиця Д.1.3.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,090	3	196	,355

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень соціальної активності + факт переїзду * рівень соціальної активності

Таблиця Д.1.4.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимость
Скорректированная модель	385,542 ^a	3	128,514	4,264	,006
Свободный член	156406,003	1	156406,003	5188,862	,000
Факт переїзду	53,571	1	53,571	1,777	,184
Рівень соціальної активності	257,526	1	257,526	8,544	,004
Факт переїзду * рівень соціальної активності	78,072	1	78,072	2,590	,109
ошибка	5907,958	196	30,143		
Всего	162534,000	200			
Скорректированный итог	6293,500	199			

а. R-квадрат = ,061 (Скорректированный R-квадрат = ,047)

Таблиця Д.1.5.

Міжгрупові фактори

		N
Факт переїзду	1	100
	2	100
Рівень соціальної активності	1	101
	2	99

Таблиця Д.1.6.

Описові статистики

Залежна змінна: вертикальний колективізм

фактпереїзду	рівеньсоцактивності	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	25,62	5,862	50
	2	27,52	6,631	50
	Всего	26,57	6,299	100
2	1	25,22	4,235	51
	2	28,24	5,206	49
	Всего	26,70	4,951	100
Всего	1	25,42	5,084	101
	2	27,88	5,949	99
	Всего	26,63	5,652	200

Таблиця Д.1.7.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^a

Залежна змінна: вертикальний колективізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимость
4,468	3	196	,005

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки
залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень соціальної активності + факт переїзду * рівень соціальної активності

Таблиця Д.1.8.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: вертикальний колективізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимость
Скорректированная модель	320,406 ^а	3	106,802	3,468	,017
Свободный член	142017,642	1	142017,642	4611,613	,000
Факт переїзду	1,284	1	1,284	,042	,838
Рівень соціальної активності	303,653	1	303,653	9,860	,002
Факт переїзду * рівень соціальної активності	15,936	1	15,936	,517	,473
ошибка	6035,949	196	30,796		
Всего	148241,000	200			
Скорректированный итог	6356,355	199			

а. R-квадрат = ,050 (Скорректированный R-квадрат = ,036)

Таблиця Д.1.9.

Мігрупові фактори

	N
Факт переїзду	100
	100
Рівень соціальної адаптивності	104
	96

Таблиця Д.1.10.

Описові статистики

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

Факт переїзду	Рівень соціальної адаптивності	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	26,18	5,042	61
	2	29,44	5,524	39
	Всего	27,45	5,446	100
2	1	25,35	4,214	43
	2	30,79	5,725	57
	Всего	28,45	5,779	100
Всего	1	25,84	4,713	104
	2	30,24	5,655	96
	Всего	27,95	5,624	200

Таблиця Д.1.11.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимость
1,759	3	196	,156

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень соціальної адаптивності + факт переїзду * рівень соціальної адаптивності

Таблиця Д.1.12.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимость
Скорректированная модель	1027,653 ^а	3	342,551	12,750	,000
Свободный член	150772,086	1	150772,086	5611,885	,000
факт переїзду	3,291	1	3,291	,122	,727
рівень соціальної адаптивності	912,957	1	912,957	33,981	,000
факт переїзду * рівень соціальної адаптивності	57,639	1	57,639	2,145	,145
ошибка	5265,847	196	26,867		
Всего	162534,000	200			
Скорректированный итог	6293,500	199			

а. R-квадрат = ,163 (Скорректированный R-квадрат = ,150)

Таблиця Д.1.13.

Мігрупові фактори

		N
Факт переїзду	1	100
	2	100
Рівень соціальної адаптивності	1	104
	2	96

Таблиця Д.1.14.

Описові статистики

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

Факт переїзду	Рівень соціальної адаптивності	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	26,98	5,284	61
	2	29,90	4,828	39
	Всего	28,12	5,282	100
2	1	29,19	4,398	43
	2	28,95	4,838	57
	Всего	29,05	4,633	100
Всего	1	27,89	5,034	104
	2	29,33	4,831	96
	Всего	28,59	4,978	200

Таблиця Д.1.15.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
,738	3	196	,531

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень соціальної адаптивності + факт переїзду * рівень соціальної адаптивності

Таблиця Д.1.16.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	246,628 ^а	3	82,209	3,440	,018
Свободный член	159696,535	1	159696,535	6682,538	,000
фактпереїзду	18,935	1	18,935	,792	,374
рівеньсоцадптивності	86,395	1	86,395	3,615	,059
фактпереїзду * рівеньсоцадптивності	119,978	1	119,978	5,021	,026
ошибка	4683,927	196	23,898		
Всего	168351,000	200			
Скорректированный итог	4930,555	199			

а. R-квадрат = ,050 (Скорректированный R-квадрат = ,035)

Таблиця Д.1.17.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівеньсоціальної адаптивності	1	104
	2	96

Таблиця Д.1.18.

Описові статистики

Залежна змінна: вертикальний колективізм

Фактпереїзду	Рівеньсоціальної адаптивності	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	25,61	6,731	61
	2	28,08	5,293	39
	Всього	26,57	6,299	100
2	1	24,63	3,904	43
	2	28,26	5,111	57
	Всього	26,70	4,951	100
Всього	1	25,20	5,731	104
	2	28,19	5,159	96
	Всього	26,63	5,652	200

Таблиця Д.1.19.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: вертикальний колективізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
4,659	3	196	,004

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень соціальної адаптивності + факт переїзду * рівень соціальної адаптивності

Таблиця Д.1.20.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: вертикальний колективізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	469,929 ^а	3	156,643	5,216	,002
Свободный член	137118,988	1	137118,988	4565,644	,000
фактпереїзду	7,580	1	7,580	,252	,616
рівеньсоцаадаптивності	450,039	1	450,039	14,985	,000
фактпереїзду *	16,382	1	16,382	,545	,461
рівеньсоцаадаптивності	5886,426	196	30,033		
Всього	148241,000	200			
Скорректированный итог	6356,355	199			

а. R-квадрат = ,074 (Скорректированный R-квадрат = ,060)

Таблиця Д.1.21.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівеньсоціальної адаптивності	1	104
	2	96

Таблиця Д.1.22.

Описові статистики

Залежна змінна: вертикальний індивідуалізм

Фактпереїзду	Рівеньсоціальної адаптивності	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	24,52	4,839	61
	2	27,87	7,606	39
	Всього	25,83	6,252	100
2	1	25,86	4,759	43
	2	26,42	5,754	57
	Всього	26,18	5,330	100
Всього	1	25,08	4,829	104
	2	27,01	6,570	96
	Всього	26,01	5,798	200

Таблиця Д.1.23.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: вертикальний індивідуалізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
5,836	3	196	,001

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилок залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень соціальної адаптивності + факт переїзду * рівень соціальної адаптивності

Таблиця Д.1.24.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: вертикальний індивідуалізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимость
Скорректированная модель	280,365 ^а	3	93,455	2,858	,038
Свободный член	132281,968	1	132281,968	4045,680	,000
фактпереїзду	,159	1	,159	,005	,944
рівеньсоцаадаптивності	184,354	1	184,354	5,638	,019
фактпереїзду *	93,744	1	93,744	2,867	,092
рівеньсоцаадаптивності	6408,630	196	32,697		
Всього	141941,000	200			
Скорректированный итог	6688,995	199			

а. R-квадрат = ,042 (Скорректированный R-квадрат = ,027)

Таблиця Д.1.25.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівеньсоціальної адаптивності	1	104
	2	96

Таблиця Д.1.26.

Описові статистики

Залежна змінна: ресурс продуктивних вмінь

Фактпереїзду	Рівеньсоціальної адаптивності	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	55,74	9,799	61
	2	59,74	10,174	39
	Всього	57,30	10,089	100
2	1	51,81	9,632	43
	2	59,23	10,680	57
	Всього	56,04	10,839	100
Всього	1	54,12	9,876	104
	2	59,44	10,426	96
	Всього	56,67	10,464	200

Таблиця Д.1.27.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: ресурс продуктивних вмінь

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,364	3	196	,255

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень соціальної адаптивності + факт переїзду * рівень соціальної адаптивності

Таблиця Д.1.28.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: ресурс продуктивних вмінь

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	1808,434 ^а	3	602,811	5,914	,001
Свободный член	619464,542	1	619464,542	6076,894	,000
фактпереїзду	237,911	1	237,911	2,334	,128
рівеньсоцаадаптивності	1574,429	1	1574,429	15,445	,000
фактпереїзду * рівеньсоцаадаптивності	140,233	1	140,233	1,376	,242
ошибка	19979,786	196	101,938		
Всього	664086,000	200			
Скорректированный итог	21788,220	199			

а. R-квадрат = ,083 (Скорректированный R-квадрат = ,069)

Таблиця Д.1.29.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівеньсоціальної адаптивності	1	104
	2	96

Таблиця Д.1.30.

Описові статистики

Залежна змінна: емоційний ресурс

фактпереїзду	рівеньсоадаптивності	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	33,66	4,771	61
	2	35,82	4,483	39
	Всього	34,50	4,758	100
2	1	32,07	5,422	43
	2	35,79	5,861	57
	Всього	34,19	5,944	100
Всього	1	33,00	5,086	104
	2	35,80	5,319	96
	Всього	34,34	5,372	200

Таблиця Д.1.31.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: емоційний ресурс

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
,146	3	196	,932

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилок залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень соціальної адаптивності + факт переїзду * рівень соціальної адаптивності

Таблиця Д.1.32.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: емоційний ресурс

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	455,417 ^а	3	151,806	5,627	,001
Свободный член	227696,417	1	227696,417	8439,933	,000
фактпереїзду	31,566	1	31,566	1,170	,281
рівеньсоадаптивності	418,030	1	418,030	15,495	,000
фактпереїзду * рівеньсоадаптивності	29,189	1	29,189	1,082	,300
ошибка	5287,778	196	26,978		
Всього	241659,000	200			
Скорректированный итог	5743,195	199			

а. R-квадрат = ,079 (Скорректированный R-квадрат = ,065)

Таблиця Д.1.33.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівеньсоціальної адаптивності	1	104
	2	96

Таблиця Д.1.34.

Описові статистики

Залежна змінна: соціально-професійний ресурс

Фактпереїзду	Рівеньсоціальної адаптивності	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	33,13	7,157	61
	2	37,95	7,867	39
	Всього	35,01	7,770	100
2	1	33,93	6,984	43
	2	37,16	6,132	57
	Всього	35,77	6,674	100
Всього	1	33,46	7,063	104
	2	37,48	6,861	96
	Всього	35,39	7,235	200

Таблиця Д.1.35.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: соціально-професійний ресурс

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,167	3	196	,324

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень соціальної адаптивності + факт переїзду * рівень соціальної адаптивності

Таблиця Д.1.36.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: соціально-професійний ресурс

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	836,362 ^а	3	278,787	5,704	,001
Свободный член	244002,506	1	244002,506	4992,526	,000
фактпереїзду	,001	1	,001	,000	,997
рівеньсоцаадаптивності	781,390	1	781,390	15,988	,000
фактпереїзду * рівеньсоцаадаптивності	30,517	1	30,517	,624	,430
ошибка	9579,218	196	48,874		
Всього	260906,000	200			
Скорректированный итог	10415,580	199			

а. R-квадрат = ,080 (Скорректированный R-квадрат = ,066)

Таблиця Д.1.37.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівеньсоціальної адаптивності	1	104
	2	96

Таблиця Д.1.38.

Описові статистики

Залежна змінна: міжнародний ресурс

фактпереїзду	рівеньсоадаптивності	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	7,62	2,267	61
	2	8,33	2,453	39
	Всього	7,90	2,355	100
2	1	6,93	2,631	43
	2	8,05	3,482	57
	Всього	7,57	3,179	100
Всього	1	7,34	2,436	104
	2	8,17	3,094	96
	Всього	7,74	2,795	200

Таблиця Д.1.39.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: міжнародний ресурс

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
5,740	3	196	,001

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилок залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень соціальної адаптивності + факт переїзду * рівень соціальної адаптивності

Таблиця Д.1.40.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: міжнародний ресурс

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимость
Скорректированная модель	48,328 ^а	3	16,109	2,096	,102
Свободный член	11555,995	1	11555,995	1503,341	,000
фактпереїзду	11,439	1	11,439	1,488	,224
рівеньсоадаптивності	40,552	1	40,552	5,275	,023
фактпереїзду * рівеньсоадаптивності	2,049	1	2,049	,267	,606
ошибка	1506,627	196	7,687		
Всього	13521,000	200			
Скорректированный итог	1554,955	199			

а. R-квадрат = ,031 (Скорректированный R-квадрат = ,016)

Таблиця Д.1.41.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівеньсоціальної автономності	1	108
	2	92

Таблиця Д.1.42.

Описові статистики

Залежна змінна: соціальна довіра

Фактпереїзду	Рівеньсоціальної автономності	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	47,77	6,860	60
	2	44,32	6,095	40
	Всього	46,39	6,749	100
2	1	44,52	3,798	48
	2	46,25	5,559	52
	Всього	45,42	4,850	100
Всього	1	46,32	5,909	108
	2	45,41	5,844	92
	Всього	45,91	5,882	200

Таблиця Д.1.43.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^a

Залежна змінна: соціальна довіра

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
3,712	3	196	,013

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень соціальної автономності + факт переїзду * рівень соціальної автономності

Таблиця Д.1.44.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: соціальна довіра

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	405,958 ^a	3	135,319	4,093	,008
Свободный член	409132,255	1	409132,255	12376,444	,000
фактпереїзду	21,346	1	21,346	,646	,423
рівеньсоціальної автономності	35,882	1	35,882	1,085	,299
фактпереїзду * рівеньсоціальної автономності	327,141	1	327,141	9,896	,002
ошибка	6479,237	196	33,057		
Всього	428339,000	200			
Скорректированный итог	6885,195	199			

а. R-квадрат = ,059 (Скорректированный R-квадрат = ,045)

Таблиця Д.1.45.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівеньсоціальної автономності	1	108
	2	92

Таблиця Д.1.46.

Описові статистики

Залежна змінна: інституційна довіра

Фактпереїзду	Рівеньсоціальної автономності	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	22,57	5,522	60
	2	19,55	3,741	40
	Всього	21,36	5,088	100
2	1	21,79	5,057	48
	2	22,40	5,788	52
	Всього	22,11	5,431	100
Всього	1	22,22	5,310	108
	2	21,16	5,177	92
	Всього	21,73	5,262	200

Таблиця Д.1.47.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: інституційна довіра

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимость
1,168	3	196	,323

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень соціальної автономності + факт переїзду * рівень соціальної автономності

Таблиця Д.1.48.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: інституційна довіра

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимость
Скорректированная модель	255,886 ^а	3	85,295	3,181	,025
Свободный член	91150,400	1	91150,400	3399,666	,000
фактпереїзду	52,876	1	52,876	1,972	,162
рівеньсоціальної автономності	70,739	1	70,739	2,638	,106
фактпереїзду * рівеньсоціальної автономності	161,121	1	161,121	6,009	,015
ошибка	5255,069	196	26,812		
Всього	99993,000	200			
Скорректированный итог	5510,955	199			

а. R-квадрат = ,046 (Скорректированный R-квадрат = ,032)

Таблиця Д.1.49.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівеньсоціальної автономності	1	108
	2	92

Таблиця Д.1.50.

Описові статистики

Залежна змінна: ресурс продуктивних вмінь

Фактпереїзду	Рівеньсоціальної автономності	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	54,65	10,108	60
	2	61,28	8,765	40
	Всього	57,30	10,089	100
2	1	57,52	11,231	48
	2	54,67	10,386	52
	Всього	56,04	10,839	100
Всього	1	55,93	10,667	108
	2	57,54	10,208	92
	Всього	56,67	10,464	200

Таблиця Д.1.51.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: ресурс продуктивних вмінь

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
,936	3	196	,424

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень соціальної автономності + факт переїзду * рівень соціальної автономності

Таблиця Д.1.52.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: ресурс продуктивних вмінь

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимость
Скорректированная модель	1335,174 ^а	3	445,058	4,265	,006
Свободный член	636703,138	1	636703,138	6101,478	,000
фактпереїзду	170,328	1	170,328	1,632	,203
рівеньсоціальної автономності	174,568	1	174,568	1,673	,197
фактпереїзду * рівеньсоціальної автономності	1097,911	1	1097,911	10,521	,001
ошибка	20453,046	196	104,352		
Всього	664086,000	200			
Скорректированный итог	21788,220	199			

а. R-квадрат = ,061 (Скорректированный R-квадрат = ,047)

Таблиця Д.1.53.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівеньсоціальної автономності	1	108
	2	92

Таблиця Д.1.54.

Описові статистики

Залежна змінна: ресурс дозвілля

Фактпереїзду	Рівеньсоціальної автономності	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	37,48	6,665	60
	2	40,93	6,216	40
	Всього	38,86	6,676	100
2	1	40,02	5,941	48
	2	35,62	8,632	52
	Всього	37,73	7,748	100
Всього	1	38,61	6,450	108
	2	37,92	8,082	92
	Всього	38,30	7,236	200

Таблиця Д.1.55.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^a

Залежна змінна: ресурс дозвілля

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,269	3	196	,286

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень соціальної автономності + факт переїзду * рівень соціальної автономності

Таблиця Д.1.56.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: ресурс дозвілля

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимость
Скорректированная модель	832,550 ^a	3	277,517	5,674	,001
Свободный член	290340,150	1	290340,150	5935,788	,000
фактпереїзду	94,024	1	94,024	1,922	,167
рівеньсоціальної автономності	11,365	1	11,365	,232	,630
фактпереїзду * рівеньсоціальної автономності	753,415	1	753,415	15,403	,000
ошибка	9587,045	196	48,913		
Всього	303721,000	200			
Скорректированный итог	10419,595	199			

а. R-квадрат = ,080 (Скорректированный R-квадрат = ,066)

Таблиця Д.1.57.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівеньсоціальної автономності	1	108
	2	92

Таблиця Д.1.58.

Описові статистики

Залежна змінна: соціально-професійний ресурс

Фактпереїзду	Рівеньсоціальної автономності	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	32,97	6,481	60
	2	38,08	8,583	40
	Всього	35,01	7,770	100
2	1	36,79	6,507	48
	2	34,83	6,750	52
	Всього	35,77	6,674	100
Всього	1	34,67	6,738	108
	2	36,24	7,728	92
	Всього	35,39	7,235	200

Таблиця Д.1.59.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: соціально-професійний ресурс

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
2,581	3	196	,055

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилок залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень соціальної автономності + факт переїзду * рівень соціальної автономності

Таблиця Д.1.60.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: соціально-професійний ресурс

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	751,513 ^а	3	250,504	5,081	,002
Свободный член	249012,079	1	249012,079	5050,293	,000
фактпереїзду	4,072	1	4,072	,083	,774
рівеньсоціальної автономності	120,911	1	120,911	2,452	,119
фактпереїзду * рівеньсоціальної автономності	612,112	1	612,112	12,414	,001
ошибка	9664,067	196	49,306		
Всього	260906,000	200			

Скорректированный итог	10415,580	199		
------------------------	-----------	-----	--	--

а. R-квадрат = ,072 (Скорректированный R-квадрат = ,058)

Додаток Д.2.

Двофакторний дисперсійний аналіз впливу перцептивно-інтерактивної компетентності на становлення соціального капіталу

Таблиця Д.2.1.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Ступінь адекватності сприймання	1	110
	2	90

Таблиця Д.2.2.

Описові статистики

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

Фактпереїзду	Ступінь адекватності сприймання	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	26,35	5,200	55
	2	28,80	5,492	45
	Всього	27,45	5,446	100
2	1	29,05	6,496	55
	2	27,71	4,727	45
	Всього	28,45	5,779	100
Всього	1	27,70	6,013	110
	2	28,26	5,124	90
	Всього	27,95	5,624	200

Таблиця Д.2.3.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
2,867	3	196	,038

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилок залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + ступінь адекватності сприймання + факт переїзду * ступінь адекватності сприймання

Таблиця Д.2.4.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	243,783 ^а	3	81,261	2,633	,051
Свободный член	154985,698	1	154985,698	5021,259	,000
фактпереїзду	32,485	1	32,485	1,052	,306
ступінь адекватності сприймання	15,278	1	15,278	,495	,483
фактпереїзду * ступінь адекватності сприймання	178,505	1	178,505	5,783	,017
ошибка	6049,717	196	30,866		
Всього	162534,000	200			

Скорректированный итог	6293,500	199		
------------------------	----------	-----	--	--

а. R-квадрат = ,039 (Скорректированный R-квадрат = ,024)

Таблиця Д.2.5.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Ступінь адекватності сприймання	1	110
	2	90

Таблиця Д.2.6.

Описові статистики

Залежна змінна: ресурс продуктивних вмінь

Факт переїзду	Ступінь адекватності сприймання	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	54,60	10,638	55
	2	60,60	8,360	45
	Всего	57,30	10,089	100
2	1	56,76	10,562	55
	2	55,16	11,225	45
	Всего	56,04	10,839	100
Всего	1	55,68	10,607	110
	2	57,88	10,214	90
	Всего	56,67	10,464	200

Таблиця Д.2.7.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: ресурс продуктивних вмінь

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
,717	3	196	,543

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилок залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + ступінь адекватності сприймання + факт переїзду * ступінь адекватності сприймання

Таблиця Д.2.8.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: ресурс продуктивних вмінь

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	1034,382 ^а	3	344,794	3,256	,023
Свободный член	638341,201	1	638341,201	6028,517	,000
фактпереїзду	133,201	1	133,201	1,258	,263
ступінь адекватності сприймання	238,701	1	238,701	2,254	,135
фактпереїзду * ступінь адекватності сприймання	716,301	1	716,301	6,765	,010
ошибка	20753,838	196	105,887		
Всего	664086,000	200			
Скорректированный итог	21788,220	199			

а. R-квадрат = ,047 (Скорректированный R-квадрат = ,033)

Таблиця Д.2.9.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Ступінь адекватності сприймання	1	110
	2	90

Таблиця Д.2.10.

Описові статистики

Залежна змінна: емоційний ресурс

Фактпереїзду	Ступінь адекватності сприймання	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	33,49	5,587	55
	2	35,73	3,129	45
	Всього	34,50	4,758	100
2	1	34,62	6,358	55
	2	33,67	5,419	45
	Всього	34,19	5,944	100
Всього	1	34,05	5,984	110
	2	34,70	4,521	90
	Всього	34,34	5,372	200

Таблиця Д.2.11.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: емоційний ресурс

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
3,656	3	196	,013

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилок залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + ступінь адекватності сприймання + факт переїзду * ступінь адекватності сприймання

Таблиця Д.2.12.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: емоційний ресурс

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	151,668 ^а	3	50,556	1,772	,154
Свободный член	233995,782	1	233995,782	8202,262	,000
фактпереїзду	10,920	1	10,920	,383	,537
ступінь адекватності сприймання	20,622	1	20,622	,723	,396
фактпереїзду * ступінь адекватності сприймання	126,240	1	126,240	4,425	,037
ошибка	5591,527	196	28,528		
Всього	241659,000	200			
Скорректированный итог	5743,195	199			

а. R-квадрат = ,026 (Скорректированный R-квадрат = ,012)

Таблиця Д.2.13.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Ступінь адекватності сприймання	1	110
	2	90

Таблиця Д.2.14.

Описові статистики

Залежна змінна: ресурс соціальних інститутів

Фактпереїзду	Ступінь адекватності сприймання	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	11,29	2,726	55
	2	12,56	2,625	45
	Всього	11,86	2,741	100
2	1	12,16	3,029	55
	2	11,04	3,437	45
	Всього	11,66	3,251	100
Всього	1	11,73	2,902	110
	2	11,80	3,134	90
	Всього	11,76	3,001	200

Таблиця Д.2.15.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: ресурс соціальних інститутів

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
3,384	3	196	,019

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + ступінь адекватності сприймання + факт переїзду * ступінь адекватності сприймання

Таблиця Д.2.16.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: ресурс соціальних інститутів

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	72,585 ^а	3	24,195	2,757	,044
Свободный член	27399,862	1	27399,862	3122,501	,000
фактпереїзду	5,043	1	5,043	,575	,449
ступінь адекватності сприймання	,262	1	,262	,030	,863
фактпереїзду * ступінь адекватності сприймання	70,323	1	70,323	8,014	,005
ошибка	1719,895	196	8,775		
Всього	29452,000	200			
Скорректированный итог	1792,480	199			

а. R-квадрат = ,040 (Скорректированный R-квадрат = ,026)

Таблиця Д.2.17.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень взаєморозуміння	1	118
	2	82

Таблиця Д.2.18.

Описові статистики

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

Фактпереїзду	Рівеньвзаєморозуміння	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	26,56	5,344	59
	2	28,73	5,399	41
	Всього	27,45	5,446	100
2	1	27,92	5,510	59
	2	29,22	6,134	41
	Всього	28,45	5,779	100
Всього	1	27,24	5,447	118
	2	28,98	5,748	82
	Всього	27,95	5,624	200

Таблиця Д.2.19.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^a

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
,355	3	196	,786

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень взаєморозуміння + факт переїзду * рівень взаєморозуміння

Таблиця Д.2.20.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	205,308 ^a	3	68,436	2,203	,089
Свободный член	152875,473	1	152875,473	4921,591	,000
фактпереїзду	41,115	1	41,115	1,324	,251
рівеньвзаєморозуміння	146,193	1	146,193	4,706	,031
фактпереїзду * рівеньвзаєморозуміння	9,115	1	9,115	,293	,589
ошибка	6088,192	196	31,062		
Всього	162534,000	200			
Скорректированный итог	6293,500	199			

а. R-квадрат = ,033 (Скорректированный R-квадрат = ,018)

Таблиця Д.2.21.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень взаєморозуміння	1	118
	2	82

Таблиця Д.2.22.

Описові статистики

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

Фактпереїзду	Рівеньвзаєморозуміння	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	27,24	5,134	59
	2	29,39	5,296	41
	Всього	28,12	5,282	100
2	1	27,97	4,560	59
	2	30,61	4,329	41
	Всього	29,05	4,633	100
Всього	1	27,60	4,848	118
	2	30,00	4,846	82
	Всього	28,59	4,978	200

Таблиця Д.2.23.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^a

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,079	3	196	,359

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень взаєморозуміння + факт переїзду * рівень взаєморозуміння

Таблиця Д.2.24.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	324,433 ^a	3	108,144	4,602	,004
Свободный член	160522,675	1	160522,675	6830,571	,000
фактпереїзду	45,912	1	45,912	1,954	,164
рівеньвзаєморозуміння	278,275	1	278,275	11,841	,001
фактпереїзду * рівеньвзаєморозуміння	2,912	1	2,912	,124	,725
ошибка	4606,122	196	23,501		
Всього	168351,000	200			
Скорректированный итог	4930,555	199			

а. R-квадрат = ,066 (Скорректированный R-квадрат = ,052)

Таблиця Д.2.25.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень взаєморозуміння	1	118
	2	82

Таблиця Д.2.26.

Описові статистики

Залежна змінна: соціально-професійний ресурс

Фактпереїзду	Рівеньвзаєморозуміння	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	35,86	7,581	59
	2	33,78	7,967	41
	Всього	35,01	7,770	100
2	1	34,93	6,242	59
	2	36,98	7,157	41
	Всього	35,77	6,674	100
Всього	1	35,40	6,930	118
	2	35,38	7,696	82
	Всього	35,39	7,235	200

Таблиця Д.2.27.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: соціально-професійний ресурс

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,407	3	196	,242

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень взаєморозуміння + факт переїзду * рівень взаєморозуміння

Таблиця Д.2.28.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: соціально-професійний ресурс

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	234,936 ^а	3	78,312	1,508	,214
Свободный член	242349,560	1	242349,560	4665,767	,000
фактпереїзду	61,936	1	61,936	1,192	,276
рівеньвзаєморозуміння	,020	1	,020	,000	,984
фактпереїзду * рівеньвзаєморозуміння	206,036	1	206,036	3,967	,048
ошибка	10180,644	196	51,942		
Всього	260906,000	200			
Скорректированный итог	10415,580	199			

а. R-квадрат = ,023 (Скорректированный R-квадрат = ,008)

Таблиця Д.2.29.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень взаємопізнання	1	130
	2	70

Таблиця Д.2.30.

Описові статистики

Залежна змінна: інституційна довіра

Фактпереїзду	Рівеньвзаємопізнання	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	22,25	5,815	60
	2	20,03	3,393	40
	Всього	21,36	5,088	100
2	1	22,47	5,926	70
	2	21,27	4,008	30
	Всього	22,11	5,431	100
Всього	1	22,37	5,854	130
	2	20,56	3,693	70
	Всього	21,73	5,262	200

Таблиця Д.2.31.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: інституційна довіра

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
2,845	3	196	,039

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень взаємопізнання + факт переїзду * рівень взаємопізнання

Таблиця Д.2.32.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: інституційна довіра

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	177,420 ^а	3	59,140	2,173	,092
Свободный член	82860,429	1	82860,429	3045,006	,000
фактпереїзду	23,975	1	23,975	,881	,349
рівеньвзаємопізнання	131,749	1	131,749	4,842	,029
фактпереїзду * рівеньвзаємопізнання	11,658	1	11,658	,428	,514
ошибка	5333,535	196	27,212		
Всього	99993,000	200			
Скорректированный итог	5510,955	199			

а. R-квадрат = ,032 (Скорректированный R-квадрат = ,017)

Таблиця Д.2.33.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень взаємопізнання	1	130
	2	70

Таблиця Д.2.34.

Описові статистики

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

Фактпереїзду	Рівеньвзаємопізнання	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	26,05	5,350	60
	2	29,55	4,946	40
	Всього	27,45	5,446	100
2	1	28,39	6,042	70
	2	28,60	5,210	30
	Всього	28,45	5,779	100
Всього	1	27,31	5,829	130
	2	29,14	5,046	70
	Всього	27,95	5,624	200

Таблиця Д.2.35.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,261	3	196	,289

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однаково по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень взаємопізнання + факт переїзду * рівень взаємопізнання

Таблиця Д.2.36.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	344,964 ^а	3	114,988	3,789	,011
Свободный член	141966,082	1	141966,082	4677,681	,000
фактпереїзду	21,506	1	21,506	,709	,401
рівеньвзаємопізнання	154,514	1	154,514	5,091	,025
фактпереїзду * рівеньвзаємопізнання	120,914	1	120,914	3,984	,047
ошибка	5948,536	196	30,350		
Всього	162534,000	200			
Скорректированный итог	6293,500	199			

а. R-квадрат = ,055 (Скорректированный R-квадрат = ,040)

Таблиця Д.2.37.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень взаємопізнання	1	130
	2	70

Таблиця Д.2.38.

Описові статистики

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

Фактпереїзду	Рівеньвзаємопізнання	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	26,75	5,098	60
	2	30,18	4,930	40
	Всього	28,12	5,282	100
2	1	28,76	5,017	70
	2	29,73	3,562	30
	Всього	29,05	4,633	100
Всього	1	27,83	5,134	130
	2	29,99	4,372	70
	Всього	28,59	4,978	200

Таблиця Д.2.39.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,963	3	196	,121

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень взаємопізнання + факт переїзду * рівень взаємопізнання

Таблиця Д.2.40.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	344,792 ^а	3	114,931	4,912	,003
Свободный член	149192,200	1	149192,200	6376,621	,000
фактпереїзду	27,448	1	27,448	1,173	,280
рівеньвзаємопізнання	216,949	1	216,949	9,273	,003
фактпереїзду * рівеньвзаємопізнання	67,163	1	67,163	2,871	,092
ошибка	4585,763	196	23,397		
Всього	168351,000	200			
Скорректированный итог	4930,555	199			

а. R-квадрат = ,070 (Скорректированный R-квадрат = ,056)

Таблиця Д.2.41.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень взаємопізнання	1	130
	2	70

Таблиця Д.2.42.

Описові статистики

Залежна змінна: міжнародний ресурс

Фактпереїзду	Рівеньвзаємопізнання	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	8,20	2,342	60
	2	7,45	2,331	40
	Всього	7,90	2,355	100
2	1	7,84	3,304	70
	2	6,93	2,815	30
	Всього	7,57	3,179	100
Всього	1	8,01	2,895	130
	2	7,23	2,543	70
	Всього	7,74	2,795	200

Таблиця Д.2.43.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^a

Залежна змінна: міжнародний ресурс

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
3,591	3	196	,015

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень взаємопізнання + факт переїзду * рівень взаємопізнання

Таблиця Д.2.44.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: міжнародний ресурс

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	36,317 ^a	3	12,106	1,562	,200
Свободный член	10368,434	1	10368,434	1338,181	,000
фактпереїзду	8,552	1	8,552	1,104	,295
рівеньвзаємопізнання	30,845	1	30,845	3,981	,047
фактпереїзду * рівеньвзаємопізнання	,285	1	,285	,037	,848
ошибка	1518,638	196	7,748		
Всього	13521,000	200			
Скорректированный итог	1554,955	199			

а. R-квадрат = ,023 (Скорректированный R-квадрат = ,008)

Таблиця Д.2.45.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень взаємовпливу	1	101
	2	99

Таблиця Д.2.46.

Описові статистики

Залежна змінна: міжнародний ресурс

Фактпереїзду	Рівеньвзаємвпливу	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	7,41	2,183	51
	2	8,41	2,440	49
	Всього	7,90	2,355	100
2	1	6,82	3,042	50
	2	8,32	3,165	50
	Всього	7,57	3,179	100
Всього	1	7,12	2,647	101
	2	8,36	2,816	99
	Всього	7,74	2,795	200

Таблиця Д.2.47.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: міжнародний ресурс

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
3,961	3	196	,009

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилок залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень взаємвпливу+ факт переїзду * рівень взаємвпливу

Таблиця Д.2.48.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: міжнародний ресурс

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимость
Скорректированная модель	86,505 ^а	3	28,835	3,849	,010
Свободный член	11979,067	1	11979,067	1598,895	,000
фактпереїзду	5,778	1	5,778	,771	,381
рівеньвзаємвпливу	77,884	1	77,884	10,396	,001
фактпереїзду *	3,170	1	3,170	,423	,516
рівеньвзаємвпливу					
ошибка	1468,450	196	7,492		
Всього	13521,000	200			
Скорректированный итог	1554,955	199			

а. R-квадрат = ,056 (Скорректированный R-квадрат = ,041)

Таблиця Д.2.49.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень прийняття партнера	1	113
	2	87

Таблиця Д.2.50.

Описові статистики

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

Фактпереїзду	Рівеньприйняттяпартнера	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	26,59	5,512	58
	2	28,64	5,184	42
	Всього	27,45	5,446	100
2	1	29,02	6,102	55
	2	27,76	5,343	45
	Всього	28,45	5,779	100
Всього	1	27,77	5,909	113
	2	28,18	5,255	87
	Всього	27,95	5,624	200

Таблиця Д.2.51.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
,849	3	196	,469

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень прийняття партнера + факт переїзду * рівень прийняття партнера

Таблиця Д.2.52

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	192,495 ^а	3	64,165	2,061	,107
Свободный член	154006,951	1	154006,951	4947,605	,000
фактпереїзду	29,292	1	29,292	,941	,333
рівеньприйняттяпартнера	7,740	1	7,740	,249	,619
фактпереїзду * рівеньприйняттяпартнера	135,260	1	135,260	4,345	,038
ошибка	6101,005	196	31,128		
Всього	162534,000	200			
Скорректированный итог	6293,500	199			

а. R-квадрат = ,031 (Скорректированный R-квадрат = ,016)

Таблиця Д.2.53.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень прийняття партнера	1	113
	2	87

Таблиця Д.2.54.

Описові статистики

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

Фактпереїзду	Рівеньприйняттяпартнера	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	27,76	5,871	58
	2	28,62	4,361	42
	Всього	28,12	5,282	100
2	1	27,64	3,960	55
	2	30,78	4,847	45
	Всього	29,05	4,633	100
Всього	1	27,70	5,010	113
	2	29,74	4,719	87
	Всього	28,59	4,978	200

Таблиця Д.2.55.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
4,288	3	196	,006

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень прийняття партнера + факт переїзду * рівень прийняття партнера

Таблиця Д.2.56

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	305,524 ^а	3	101,841	4,316	,006
Свободный член	161772,374	1	161772,374	6855,606	,000
фактпереїзду	50,914	1	50,914	2,158	,143
рівеньприйняттяпартнера	196,608	1	196,608	8,332	,004
фактпереїзду * рівеньприйняттяпартнера	63,875	1	63,875	2,707	,102
ошибка	4625,031	196	23,597		
Всього	168351,000	200			
Скорректированный итог	4930,555	199			

а. R-квадрат = ,062 (Скорректированный R-квадрат = ,048)

Таблиця Д.2.57.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень прийняття партнера	1	113
	2	87

Таблиця Д.2.58.

Описові статистики

Залежна змінна: вертикальний індивідуалізм

Фактпереїзду	Рівеньприйняттяпартнера	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	26,95	5,942	58
	2	24,29	6,410	42
	Всього	25,83	6,252	100
2	1	26,65	4,687	55
	2	25,60	6,028	45
	Всього	26,18	5,330	100
Всього	1	26,81	5,347	113
	2	24,97	6,214	87
	Всього	26,01	5,798	200

Таблиця Д.2.59.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^a

Залежна змінна: вертикальний індивідуалізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,300	3	196	,276

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилок залежної змінної однаково по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень прийняття партнера + факт переїзду * рівень прийняття партнера

Таблиця Д.2.60

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: вертикальний індивідуалізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимость
Скорректированная модель	206,342 ^a	3	68,781	2,080	,104
Свободный член	131482,222	1	131482,222	3975,304	,000
фактпереїзду	12,787	1	12,787	,387	,535
рівеньприйняттяпартнера	169,626	1	169,626	5,129	,025
фактпереїзду * рівеньприйняттяпартнера	31,744	1	31,744	,960	,328
ошибка	6482,653	196	33,075		
Всього	141941,000	200			
Скорректированный итог	6688,995	199			

а. R-квадрат = ,031 (Скорректированный R-квадрат = ,016)

Таблиця Д.2.61.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень прийняття партнера	1	113
	2	87

Таблиця Д.2.62.

Описові статистики

Залежна змінна: ресурс продуктивних вмінь

Фактпереїзду	Рівеньприйняттяпартнера	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	54,91	10,645	58
	2	60,60	8,311	42
	Всього	57,30	10,089	100
2	1	57,36	9,302	55
	2	54,42	12,381	45
	Всього	56,04	10,839	100
Всього	1	56,11	10,045	113
	2	57,40	10,999	87
	Всього	56,67	10,464	200

Таблиця Д.2.63.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: ресурс продуктивних вмінь

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,545	3	196	,204

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень прийняття партнера + факт переїзду * рівень прийняття партнера

Таблиця Д.2.64

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: ресурс продуктивних вмінь

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	1079,827 ^а	3	359,942	3,407	,019
Свободный член	634252,075	1	634252,075	6003,045	,000
фактпереїзду	170,180	1	170,180	1,611	,206
рівеньприйняттяпартнера	92,171	1	92,171	,872	,351
фактпереїзду * рівеньприйняттяпартнера	912,820	1	912,820	8,640	,004
ошибка	20708,393	196	105,655		
Всього	664086,000	200			
Скорректированный итог	21788,220	199			

а. R-квадрат = ,050 (Скорректированный R-квадрат = ,035)

Таблиця Д.2.65.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень прийняття партнера	1	113
	2	87

Таблиця Д.2.66.

Описові статистики

Залежна змінна: ресурс дозвілля

Фактпереїзду	Рівень прийняття партнера	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	37,40	7,059	58
	2	40,88	5,580	42
	Всього	38,86	6,676	100
2	1	38,51	6,936	55
	2	36,78	8,623	45
	Всього	37,73	7,748	100
Всього	1	37,94	6,990	113
	2	38,76	7,559	87
	Всього	38,30	7,236	200

Таблиця Д.2.67.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: ресурс дозвілля

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,007	3	196	,391

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень прийняття партнера + факт переїзду * рівень прийняття партнера

Таблиця Д.2.68

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: ресурс дозвілля

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	433,788 ^а	3	144,596	2,838	,039
Свободный член	289509,950	1	289509,950	5682,460	,000
фактпереїзду	109,802	1	109,802	2,155	,144
рівень прийняття партнера	37,730	1	37,730	,741	,391
фактпереїзду * рівень прийняття партнера	333,972	1	333,972	6,555	,011
ошибка	9985,807	196	50,948		
Всього	303721,000	200			
Скорректированный итог	10419,595	199			

a. R-квадрат = ,042 (Скорректированный R-квадрат = ,027)

Таблиця Д.2.69.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень прийняття партнера	1	113
	2	87

Таблиця Д.2.70.

Описові статистики

Залежна змінна: ресурс соціальних інститутів

Фактпереїзду	Рівеньприйняттяпартнера	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	11,72	2,713	58
	2	12,05	2,802	42
	Всего	11,86	2,741	100
2	1	12,36	3,002	55
	2	10,80	3,368	45
	Всего	11,66	3,251	100
Всего	1	12,04	2,863	113
	2	11,40	3,153	87
	Всего	11,76	3,001	200

Таблиця Д.2.71.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^a

Залежна змінна: ресурс соціальних інститутів

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимость
1,630	3	196	,184

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

a. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень прийняття партнера + факт переїзду * рівень прийняття партнера

Таблиця Д.2.72

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: ресурссоціальних інститутів

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимость
Скорректированная модель	65,062 ^a	3	21,687	2,461	,064
Свободный член	27044,781	1	27044,781	3068,612	,000
фактпереїзду	4,540	1	4,540	,515	,474
рівеньприйняттяпартнера	18,881	1	18,881	2,142	,145
фактпереїзду *	43,720	1	43,720	4,961	,027
рівеньприйняттяпартнера					
ошибка	1727,418	196	8,813		
Всего	29452,000	200			
Скорректированный итог	1792,480	199			

а. R-квадрат = ,036 (Скорректированный R-квадрат = ,022)

Таблиця Д.2.73.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень компромісу	1	114
	2	86

Таблиця Д.2.74.

Описові статистики

Залежна змінна: соціальна довіра

Фактпереїзду	Рівенькомпромісу	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	48,02	7,789	50
	2	44,76	5,093	50
	Всього	46,39	6,749	100
2	1	45,34	4,725	64
	2	45,56	5,129	36
	Всього	45,42	4,850	100
Всього	1	46,52	6,367	114
	2	45,09	5,094	86
	Всього	45,91	5,882	200

Таблиця Д.2.75.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: соціальна довіра

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
6,697	3	196	,000

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень компромісу + факт переїзду * рівень компромісу

Таблиця Д.2.76

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: соціальна довіра

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимость
Скорректированная модель	313,769 ^а	3	104,590	3,119	,027
Свободный член	404519,948	1	404519,948	12065,251	,000
фактпереїзду	42,409	1	42,409	1,265	,262
рівенькомпромісу	111,405	1	111,405	3,323	,070
фактпереїзду * рівенькомпромісу	144,521	1	144,521	4,310	,039
ошибка	6571,426	196	33,528		
Всього	428339,000	200			
Скорректированный итог	6885,195	199			

а. R-квадрат = ,046 (Скорректированный R-квадрат = ,031)

Таблиця Д.2.77.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень компромісу	1	114
	2	86

Таблиця Д.2.78.

Описові статистики

Залежна змінна: інституційна довіра

Фактпереїзду	Рівенькомпромісу	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	22,36	6,150	50
	2	20,36	3,527	50
	Всього	21,36	5,088	100
2	1	21,73	4,926	64
	2	22,78	6,248	36
	Всього	22,11	5,431	100
Всього	1	22,01	5,480	114
	2	21,37	4,968	86
	Всього	21,73	5,262	200

Таблиця Д.2.79.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: інституційна довіра

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
4,148	3	196	,007

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень компромісу + факт переїзду * рівень компромісу

Таблиця Д.2.80

Критерій міжгрупових ефектів

Залежна змінна: інституційна довіра

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимость
Скорректированная модель	153,208 ^а	3	51,069	1,868	,136
Свободный член	91237,351	1	91237,351	3337,694	,000
фактпереїзду	38,510	1	38,510	1,409	,237
рівенькомпромісу	10,972	1	10,972	,401	,527
фактпереїзду * рівенькомпромісу	111,055	1	111,055	4,063	,045
ошибка	5357,747	196	27,335		
Всього	99993,000	200			
Скорректированный итог	5510,955	199			

а. R-квадрат = ,028 (Скорректированный R-квадрат = ,013).

Таблиця Д.2.81.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень компромісу	1	114
	2	86

Таблиця Д.2.82.

Описові статистики

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

фактпереїзду	рівенькомпромісу	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	26,36	5,613	50
	2	28,54	5,100	50
	Всього	27,45	5,446	100
2	1	28,98	5,725	64
	2	27,50	5,833	36
	Всього	28,45	5,779	100
Всього	1	27,83	5,800	114
	2	28,10	5,410	86
	Всього	27,95	5,624	200

Таблиця Д.2.83.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
,543	3	196	,653

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень компромісу + факт переїзду * рівень компромісу

Таблиця Д.2.84

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	219,576 ^а	3	73,192	2,362	,073
Свободный член	148753,786	1	148753,786	4800,149	,000
фактпереїзду	30,098	1	30,098	,971	,326
рівенькомпромісу	5,802	1	5,802	,187	,666
фактпереїзду * рівенькомпромісу	160,998	1	160,998	5,195	,024
ошибка	6073,924	196	30,989		
Всього	162534,000	200			
Скорректированный итог	6293,500	199			

а. R-квадрат = ,035 (Скорректированный R-квадрат = ,020)

Таблиця Д.2.85.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень компромісу	1	114
	2	86

Таблиця Д.2.86.

Описові статистики

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

Фактпереїзду	Рівенькомпромісу	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	28,56	5,288	50
	2	27,68	5,293	50
	Всього	28,12	5,282	100
2	1	28,28	4,131	64
	2	30,42	5,195	36
	Всього	29,05	4,633	100
Всього	1	28,40	4,654	114
	2	28,83	5,395	86
	Всього	28,59	4,978	200

Таблиця Д.2.87.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,424	3	196	,237

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень компромісу + факт переїзду * рівень компромісу

Таблиця Д.2.88

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	167,667 ^а	3	55,889	2,300	,079
Свободный член	158396,699	1	158396,699	6518,263	,000
фактпереїзду	72,436	1	72,436	2,981	,086
рівенькомпромісу	18,897	1	18,897	,778	,379
фактпереїзду * рівенькомпромісу	109,022	1	109,022	4,486	,035
ошибка	4762,887	196	24,300		
Всього	168351,000	200			
Скорректированный итог	4930,555	199			

а. R-квадрат = ,034 (Скорректированный R-квадрат = ,019)

Таблиця Д.2.89.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень компромісу	1	114
	2	86

Таблиця Д.2.90.

Описові статистики

Залежна змінна: вертикальний колективізм

Фактпереїзду	Рівенькомпромісу	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	25,20	6,408	50
	2	27,94	5,940	50
	Всього	26,57	6,299	100
2	1	26,45	5,074	64
	2	27,14	4,764	36
	Всього	26,70	4,951	100
Всього	1	25,90	5,705	114
	2	27,60	5,463	86
	Всього	26,63	5,652	200

Таблиця Д.2.91.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: вертикальний колективізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
2,661	3	196	,049

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень компромісу + факт переїзду * рівень компромісу

Таблиця Д.2.92

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: вертикальний колективізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимость
Скорректированная модель	199,370 ^а	3	66,457	2,116	,100
Свободный член	136586,851	1	136586,851	4348,073	,000
фактпереїзду	2,450	1	2,450	,078	,780
рівенькомпромісу	140,713	1	140,713	4,479	,036
фактпереїзду * рівенькомпромісу	50,596	1	50,596	1,611	,206
ошибка	6156,985	196	31,413		
Всього	148241,000	200			
Скорректированный итог	6356,355	199			

а. R-квадрат = ,031 (Скорректированный R-квадрат = ,017).

Таблиця Д.2.93.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень компромісу	1	114
	2	86

Таблиця Д.2.94.

Описові статистики

Залежна змінна: ресурс продуктивних вмінь

Фактпереїзду	Рівенькомпромісу	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	56,22	10,506	50
	2	58,38	9,638	50
	Всього	57,30	10,089	100
2	1	58,66	9,181	64
	2	51,39	12,077	36
	Всього	56,04	10,839	100
Всього	1	57,59	9,815	114
	2	55,45	11,209	86
	Всього	56,67	10,464	200

Таблиця Д.2.95.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: ресурс продуктивних вмінь

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
,525	3	196	,666

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень компромісу + факт переїзду * рівень компромісу

Таблиця Д.2.96

Критерій міжгрупових ефектів

Залежна змінна: ресурс продуктивних вмінь

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	1412,867 ^а	3	470,956	4,530	,004
Свободный член	605081,027	1	605081,027	5820,556	,000
фактпереїзду	248,754	1	248,754	2,393	,124
рівенькомпромісу	312,761	1	312,761	3,009	,084
фактпереїзду * рівенькомпромісу	1065,614	1	1065,614	10,251	,002
ошибка	20375,353	196	103,956		
Всього	664086,000	200			
Скорректированный итог	21788,220	199			

а. R-квадрат = ,065 (Скорректированный R-квадрат = ,051)

Таблиця Д.2.97.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень компромісу	1	114
	2	86

Таблиця Д.2.98.

Описові статистики

Залежна змінна: ресурс дозвілля

Фактпереїзду	Рівенькомпромісу	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	38,54	7,632	50
	2	39,18	5,620	50
	Всього	38,86	6,676	100
2	1	39,64	6,648	64
	2	34,33	8,468	36
	Всього	37,73	7,748	100
Всього	1	39,16	7,086	114
	2	37,15	7,316	86
	Всього	38,30	7,236	200

Таблиця Д.2.99.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: ресурс дозвілля

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,035	3	196	,378

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень компромісу + факт переїзду * рівень компромісу

Таблиця Д.2.100

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: ресурс дозвілля

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	723,061 ^а	3	241,020	4,872	,003
Свободный член	275902,765	1	275902,765	5576,935	,000
фактпереїзду	168,254	1	168,254	3,401	,067
рівенькомпромісу	261,186	1	261,186	5,279	,023
фактпереїзду * рівенькомпромісу	424,090	1	424,090	8,572	,004
ошибка	9696,534	196	49,472		
Всього	303721,000	200			
Скорректированный итог	10419,595	199			

а. R-квадрат = ,069 (Скорректированный R-квадрат = ,055)

Таблиця Д.2.101.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень компромісу	1	114
	2	86

Таблиця Д.2.102.

Описові статистики

Залежна змінна: ресурс соціальних інститутів

Факт переїзду	Рівень компромісу	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	11,94	2,972	50
	2	11,78	2,518	50
	Всього	11,86	2,741	100
2	1	12,56	2,991	64
	2	10,06	3,107	36
	Всього	11,66	3,251	100
Всього	1	12,29	2,986	114
	2	11,06	2,892	86
	Всього	11,76	3,001	200

Таблиця Д.2.103

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: ресурс дозвілля

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,518	3	196	,211

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень компромісу + факт переїзду * рівень компромісу

Таблиця Д.2.104

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: ресурс соціальних інститутів

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	147,441 ^а	3	49,147	5,856	,001
Свободный член	25745,130	1	25745,130	3067,432	,000
фактпереїзду	14,559	1	14,559	1,735	,189
рівенькомпромісу	85,280	1	85,280	10,161	,002
фактпереїзду * рівенькомпромісу	66,043	1	66,043	7,869	,006
ошибка	1645,039	196	8,393		
Всього	29452,000	200			
Скорректированный итог	1792,480	199			

а. R-квадрат = ,082 (Скорректированный R-квадрат = ,068)

Таблиця Д.2.105.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень компромісу	1	114
	2	86

Таблиця Д.2.106.

Описові статистики

Залежна змінна: міжнародний ресурс

Фактпереїзду	Рівенькомпромісу	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	8,00	2,587	50
	2	7,80	2,119	50
	Всього	7,90	2,355	100
2	1	8,16	3,277	64
	2	6,53	2,741	36
	Всього	7,57	3,179	100
Всього	1	8,09	2,982	114
	2	7,27	2,466	86
	Всього	7,74	2,795	200

Таблиця Д.2.107

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: міжнародний ресурс

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
3,416	3	196	,018

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилок залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень компромісу + факт переїзду * рівень компромісу

Таблиця Д.2.108

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: міжнародний ресурс

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	67,545 ^а	3	22,515	2,967	,033
Свободный член	11142,026	1	11142,026	1468,215	,000
фактпереїзду	14,932	1	14,932	1,968	,162
рівенькомпромісу	40,086	1	40,086	5,282	,023
фактпереїзду * рівенькомпромісу	24,466	1	24,466	3,224	,074
ошибка	1487,410	196	7,589		
Всього	13521,000	200			
Скорректированный итог	1554,955	199			

а. R-квадрат = ,043 (Скорректированный R-квадрат = ,029)

Двофакторний дисперсійний аналіз впливу атитюдів на становлення соціального капіталу

Таблиця Д.3.1.

Мігрупові фактори		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень доброзичливості людей	1	133
	2	67

Таблиця Д.3.2.

Описові статистики

Залежна змінна: соціальна довіра

Фактпереїзду	рівень доброзичливості людей	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	45,88	6,801	69
	2	47,52	6,602	31
	Всього	46,39	6,749	100
2	1	44,53	4,707	64
	2	47,00	4,757	36
	Всього	45,42	4,850	100
Всього	1	45,23	5,904	133
	2	47,24	5,646	67
	Всього	45,91	5,882	200

Таблиця Д.3.3.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^a

Залежна змінна: соціальна довіра

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
2,182	3	196	,091

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень доброзичливості людей + факт переїзду * рівень доброзичливості людей

Таблиця Д.3.4.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: соціальна довіра

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимость
Скорректированная модель	244,443 ^a	3	81,481	2,405	,069
Свободный член	379348,556	1	379348,556	11196,370	,000
фактпереїзду	38,744	1	38,744	1,144	,286
рівеньдобррозичливостілюдей	186,534	1	186,534	5,506	,020
фактпереїзду * рівеньдобррозичливостілюдей	7,765	1	7,765	,229	,633
ошибка	6640,752	196	33,881		
Всього	428339,000	200			
Скорректированный итог	6885,195	199			

а. R-квадрат = ,036 (Скорректированный R-квадрат = ,021).

Таблиця Д.3.5.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень доброзичливості людей	1	133
	2	67

Таблиця Д.3.6.

Описові статистики

Залежна змінна: інституційна довіра

Фактпереїзду	Рівень доброзичливості людей	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	21,20	5,606	69
	2	21,71	3,743	31
	Всього	21,36	5,088	100
2	1	21,17	5,082	64
	2	23,78	5,698	36
	Всього	22,11	5,431	100
Всього	1	21,19	5,340	133
	2	22,82	4,966	67
	Всього	21,73	5,262	200

Таблиця Д.3.7.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: інституційна довіра

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
,840	3	196	,473

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень доброзичливості людей + факт переїзду * рівень доброзичливості людей

Таблиця Д.3.8.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: інституційна довіра

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	190,077 ^а	3	63,359	2,334	,075
Свободный член	85629,100	1	85629,100	3154,236	,000
фактпереїзду	46,029	1	46,029	1,696	,194
рівеньдобррозичливостілюдей	107,470	1	107,470	3,959	,048
фактпереїзду * рівеньдобррозичливостілюдей	48,876	1	48,876	1,800	,181
ошибка	5320,878	196	27,147		
Всього	99993,000	200			
Скорректированный итог	5510,955	199			

а. R-квадрат = ,034 (Скорректированный R-квадрат = ,020)

Таблиця Д.3.9.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень доброзичливості людей	1	133
	2	67

Таблиця Д.3.10.

Описові статистики

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

фактпереїзду	рівень доброзичливості людей	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	26,62	5,239	69
	2	29,29	5,533	31
	Всього	27,45	5,446	100
2	1	26,94	5,427	64
	2	31,14	5,462	36
	Всього	28,45	5,779	100
Всього	1	26,77	5,312	133
	2	30,28	5,532	67
	Всього	27,95	5,624	200

Таблиця Д.3.11.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
,067	3	196	,977

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень доброзичливості людей + факт переїзду * рівень доброзичливості людей

Таблиця Д.3.12.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	608,854 ^а	3	202,951	6,998	,000
Свободный член	144128,441	1	144128,441	4969,382	,000
фактпереїзду	51,890	1	51,890	1,789	,183
рівеньдоброчливостілюдей	523,291	1	523,291	18,042	,000
фактпереїзду * рівеньдоброчливостілюдей	26,110	1	26,110	,900	,344
ошибка	5684,646	196	29,003		
Всього	162534,000	200			
Скорректированный итог	6293,500	199			

a. R-квадрат = ,097 (Скорректированный R-квадрат = ,083).

Таблиця Д.3.13.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень доброзичливості людей	1	133
	2	67

Таблиця Д.3.14.

Описові статистики

Залежна змінна: емоційний ресурс

Фактпереїзду	рівень доброзичливості людей	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	34,42	4,523	69
	2	34,68	5,319	31
	Всього	34,50	4,758	100
2	1	32,98	5,756	64
	2	36,33	5,737	36
	Всього	34,19	5,944	100
Всього	1	33,73	5,183	133
	2	35,57	5,568	67
	Всього	34,34	5,372	200

Таблиця Д.3.15.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^a

Залежна змінна: емоційний ресурс

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
,728	3	196	,536

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилок залежної змінної однакова по групам.

a. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень доброзичливості людей + факт переїзду * рівень доброзичливості людей

Таблиця Д.3.16.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: емоційний ресурс

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	264,625 ^a	3	88,208	3,156	,026
Свободный член	212513,185	1	212513,185	7602,820	,000
фактпереїзду	,537	1	,537	,019	,890
рівеньдобррозичливостілюдей	144,241	1	144,241	5,160	,024
фактпереїзду * рівеньдобррозичливостілюдей	106,035	1	106,035	3,793	,053
ошибка	5478,570	196	27,952		
Всього	241659,000	200			
Скорректированный итог	5743,195	199			

a. R-квадрат = ,046 (Скорректированный R-квадрат = ,031)

Таблиця Д.3.17.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень доброзичливості людей	1	133
	2	67

Таблиця Д.3.18.

Описові статистики

Залежна змінна: соціально-професійний ресурс

Фактпереїзду	рівень доброзичливості людей	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	34,52	7,627	69
	2	36,10	8,101	31
	Всього	35,01	7,770	100
2	1	34,11	6,571	64
	2	38,72	5,854	36
	Всього	35,77	6,674	100
Всього	1	34,32	7,114	133
	2	37,51	7,053	67
	Всього	35,39	7,235	200

Таблиця Д.3.19.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^a

Залежна змінна: соціально-професійний ресурс

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
2,127	3	196	,098

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилок залежної змінної однакова по групам.

a. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень доброзичливості людей + факт переїзду * рівень доброзичливості людей

Таблиця Д.3.20.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: соціально-професійний ресурс

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	572,196 ^a	3	190,732	3,798	,011
Свободный член	228254,170	1	228254,170	4544,963	,000
фактпереїзду	54,327	1	54,327	1,082	,300
рівеньдобррозичливостілюдей	424,718	1	424,718	8,457	,004
фактпереїзду * рівеньдобррозичливостілюдей	102,362	1	102,362	2,038	,155
ошибка	9843,384	196	50,221		
Всього	260906,000	200			
Скорректированный итог	10415,580	199			

a. R-квадрат = ,055 (Скорректированный R-квадрат = ,040)

Таблиця Д.3.21.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень доброти світу	1	101
	2	99

Таблиця Д.3.22.

Описові статистики

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

Фактпереїзду	Рівеньдобротисвіту	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	25,53	5,369	53
	2	29,62	4,711	47
	Всього	27,45	5,446	100
2	1	28,00	5,395	48
	2	28,87	6,136	52
	Всього	28,45	5,779	100
Всього	1	26,70	5,496	101
	2	29,22	5,491	99
	Всього	27,95	5,624	200

Таблиця Д.3.23.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
2,023	3	196	,112

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень доброзичливості людей + факт переїзду * рівень доброзичливості людей

Таблиця Д.3.24.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимость
Скорректированная модель	485,128 ^а	3	161,709	5,457	,001
Свободный член	156422,068	1	156422,068	5278,368	,000
фактпереїзду	36,886	1	36,886	1,245	,266
рівеньдобротисвіту	305,991	1	305,991	10,325	,002
фактпереїзду * рівеньдобротисвіту	129,536	1	129,536	4,371	,038
ошибка	5808,372	196	29,635		
Всього	162534,000	200			
Скорректированный итог	6293,500	199			

а. R-квадрат = ,077 (Скорректированный R-квадрат = ,063)

Таблиця Д.3.25.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень доброти світу	1	101
	2	99

Таблиця Д.3.26.

Описові статистики

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

Фактпереїзду	Рівеньдобротисвіту	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	26,15	5,002	53
	2	30,34	4,719	47
	Всього	28,12	5,282	100
2	1	28,06	3,784	48
	2	29,96	5,168	52
	Всього	29,05	4,633	100
Всього	1	27,06	4,545	101
	2	30,14	4,938	99
	Всього	28,59	4,978	200

Таблиця Д.3.27.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,253	3	196	,292

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень доброти світу + факт переїзду * рівень доброти світу

Таблиця Д.3.28.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	570,474 ^а	3	190,158	8,548	,000
Свободный член	163495,869	1	163495,869	7349,677	,000
фактпереїзду	29,287	1	29,287	1,317	,253
рівеньдобротисвіту	462,171	1	462,171	20,776	,000
фактпереїзду * рівеньдобротисвіту	65,406	1	65,406	2,940	,088
ошибка	4360,081	196	22,245		
Всього	168351,000	200			
Скорректированный итог	4930,555	199			

а. R-квадрат = ,116 (Скорректированный R-квадрат = ,102)

Таблиця Д.3.29.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень доброти світу	1	101
	2	99

Таблиця Д.3.30.

Описові статистики

Залежна змінна: вертикальний колективізм

Фактпереїзду	Рівеньдобротисвіту	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	25,11	6,548	53
	2	28,21	5,634	47
	Всього	26,57	6,299	100
2	1	27,06	5,046	48
	2	26,37	4,887	52
	Всього	26,70	4,951	100
Всього	1	26,04	5,935	101
	2	27,24	5,309	99
	Всього	26,63	5,652	200

Таблиця Д.3.31.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: вертикальний колективізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,821	3	196	,145

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень доброти світу + факт переїзду * рівень доброти світу

Таблиця Д.3.32.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: вертикальний колективізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	252,292 ^а	3	84,097	2,700	,047
Свободный член	142084,302	1	142084,302	4562,293	,000
фактпереїзду	,129	1	,129	,004	,949
рівеньдобротисвіту	71,959	1	71,959	2,311	,130
фактпереїзду * рівеньдобротисвіту	179,715	1	179,715	5,771	,017
ошибка	6104,063	196	31,143		
Всього	148241,000	200			
Скорректированный итог	6356,355	199			

а. R-квадрат = ,040 (Скорректированный R-квадрат = ,025)

Таблиця Д.3.33.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень доброти світу	1	101
	2	99

Таблиця Д.3.34.

Описові статистики

Залежна змінна: вертикальний індивідуалізм

Фактпереїзду	Рівеньдобротисвіту	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	25,34	5,084	53
	2	26,38	7,371	47
	Всього	25,83	6,252	100
2	1	24,75	4,417	48
	2	27,50	5,785	52
	Всього	26,18	5,330	100
Всього	1	25,06	4,764	101
	2	26,97	6,575	99
	Всього	26,01	5,798	200

Таблиця Д.3.35.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: вертикальний індивідуалізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
4,527	3	196	,004

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень доброти світу + факт переїзду * рівень доброти світу

Таблиця Д.3.36.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: вертикальний індивідуалізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	222,002 ^а	3	74,001	2,243	,085
Свободный член	134777,303	1	134777,303	4084,797	,000
фактпереїзду	3,468	1	3,468	,105	,746
рівеньдобротисвіту	179,402	1	179,402	5,437	,021
фактпереїзду * рівеньдобротисвіту	36,313	1	36,313	1,101	,295
ошибка	6466,993	196	32,995		
Всього	141941,000	200			
Скорректированный итог	6688,995	199			

а. R-квадрат = ,033 (Скорректированный R-квадрат = ,018)

Таблиця Д.3.37.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень доброти світу	1	101
	2	99

Таблиця Д.3.38.

Описові статистики

Залежна змінна: емоційний ресурс

Фактпереїзду	Рівеньдобротисвіту	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	32,91	4,724	53
	2	36,30	4,154	47
	Всього	34,50	4,758	100
2	1	33,79	7,092	48
	2	34,56	4,684	52
	Всього	34,19	5,944	100
Всього	1	33,33	5,953	101
	2	35,38	4,503	99
	Всього	34,34	5,372	200

Таблиця Д.3.39.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: емоційний ресурс

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,433	3	196	,234

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень доброти світу + факт переїзду * рівень доброти світу

Таблиця Д.3.40.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: емоційний ресурс

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимость
Скорректированная модель	306,093 ^а	3	102,031	3,678	,013
Свободный член	235894,812	1	235894,812	8503,682	,000
фактпереїзду	9,096	1	9,096	,328	,568
рівеньдобротисвіту	215,575	1	215,575	7,771	,006
фактпереїзду * рівеньдобротисвіту	85,986	1	85,986	3,100	,080
ошибка	5437,102	196	27,740		
Всього	241659,000	200			
Скорректированный итог	5743,195	199			

а. R-квадрат = ,053 (Скорректированный R-квадрат = ,039)

Таблиця Д.3.41.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень доброти світу	1	101
	2	99

Таблиця Д.3.42.

Описові статистики

Залежна змінна: ресурс дозвілля

Фактпереїзду	Рівеньдобротисвіту	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	37,51	7,400	53
	2	40,38	5,436	47
	Всього	38,86	6,676	100
2	1	38,52	6,760	48
	2	37,00	8,561	52
	Всього	37,73	7,748	100
Всього	1	37,99	7,086	101
	2	38,61	7,409	99
	Всього	38,30	7,236	200

Таблиця Д.3.43.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^a

Залежна змінна: ресурс дозвілля

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,697	3	196	,169

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень доброти світу + факт переїзду * рівень доброти світу

Таблиця Д.3.44.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: ресурс дозвілля

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	327,264 ^a	3	109,088	2,119	,099
Свободный член	293430,098	1	293430,098	5698,614	,000
фактпереїзду	70,122	1	70,122	1,362	,245
рівеньдобротисвіту	22,813	1	22,813	,443	,506
фактпереїзду * рівеньдобротисвіту	240,754	1	240,754	4,676	,032
ошибка	10092,331	196	51,491		
Всього	303721,000	200			
Скорректированный итог	10419,595	199			

а. R-квадрат = ,031 (Скорректированный R-квадрат = ,017)

Таблиця Д.3.45.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень доброти світу	1	101
	2	99

Таблиця Д.3.46.

Описові статистики

Залежна змінна: соціально-професійний ресурс

Фактпереїзду	Рівеньдобротисвіту	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	33,06	6,874	53
	2	37,21	8,196	47
	Всього	35,01	7,770	100
2	1	35,29	6,556	48
	2	36,21	6,815	52
	Всього	35,77	6,674	100
Всього	1	34,12	6,784	101
	2	36,69	7,480	99
	Всього	35,39	7,235	200

Таблиця Д.3.47.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: соціально-професійний ресурс

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимость
1,409	3	196	,241

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень доброти світу + факт переїзду * рівень доброти світу

Таблиця Д.3.48.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: соціально-професійний ресурс

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимость
Скорректированная модель	480,288 ^а	3	160,096	3,158	,026
Свободный член	250589,803	1	250589,803	4943,549	,000
фактпереїзду	18,980	1	18,980	,374	,541
рівеньдобротисвіту	321,239	1	321,239	6,337	,013
фактпереїзду * рівеньдобротисвіту	130,579	1	130,579	2,576	,110
ошибка	9935,292	196	50,690		
Всього	260906,000	200			
Скорректированный итог	10415,580	199			

а. R-квадрат = ,046 (Скорректированный R-квадрат = ,032)

Таблиця Д.3.49.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень контрольованості світу	1	101
	2	99

Таблиця Д.3.50.

Описові статистики

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

Фактпереїзду	Рівень контрольованості і світу	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	25,89	4,624	57
	2	29,51	5,812	43
	Всього	27,45	5,446	100
2	1	27,36	5,520	44
	2	29,30	5,883	56
	Всього	28,45	5,779	100
Всього	1	26,53	5,061	101
	2	29,39	5,824	99
	Всього	27,95	5,624	200

Таблиця Д.3.51.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^a

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,626	3	196	,185

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень контрольованості світу + факт переїзду * рівень контрольованості світу

Таблиця Д.3.52.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: горизонтальний колективізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	463,366 ^a	3	154,455	5,193	,002
Свободный член	154335,888	1	154335,888	5188,532	,000
фактпереїзду	19,534	1	19,534	,657	,419
рівень контрольованості світу	379,415	1	379,415	12,755	,000
фактпереїзду * рівень контрольованості світу	34,554	1	34,554	1,162	,282
ошибка	5830,134	196	29,746		
Всього	162534,000	200			
Скорректированный итог	6293,500	199			

а. R-квадрат = ,074 (Скорректированный R-квадрат = ,059)

Таблиця Д.3.53.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень контрольованості світу	1	101
	2	99

Таблиця Д.3.54.

Описові статистики

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

Фактпереїзду	Рівень контрольованості світу	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	28,54	5,110	57
	2	27,56	5,513	43
	Всього	28,12	5,282	100
2	1	27,68	4,028	44
	2	30,13	4,824	56
	Всього	29,05	4,633	100
Всього	1	28,17	4,667	101
	2	29,01	5,265	99
	Всього	28,59	4,978	200

Таблиця Д.3.55.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^a

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,545	3	196	,204

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень контрольованості світу + факт переїзду * рівень контрольованості світу

Таблиця Д.3.56.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	214,140 ^a	3	71,380	2,966	,033
Свободный член	159431,884	1	159431,884	6625,508	,000
фактпереїзду	35,712	1	35,712	1,484	,225
рівень контрольованості світу	26,101	1	26,101	1,085	,299
фактпереїзду * рівень контрольованості світу	144,468	1	144,468	6,004	,015
ошибка	4716,415	196	24,063		
Всього	168351,000	200			
Скорректированный итог	4930,555	199			

а. R-квадрат = ,043 (Скорректированный R-квадрат = ,029)

Таблиця Д.3.57.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень контрольованості світу	1	101
	2	99

Таблиця Д.3.58.

Описові статистики

Залежна змінна: вертикальний колективізм

Фактпереїзду	Рівень контрольованості світу	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	25,47	6,525	57
	2	28,02	5,742	43
	Всього	26,57	6,299	100
2	1	25,82	5,633	44
	2	27,39	4,267	56
	Всього	26,70	4,951	100
Всього	1	25,62	6,125	101
	2	27,67	4,945	99
	Всього	26,63	5,652	200

Таблиця Д.3.59.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: вертикальний колективізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
3,267	3	196	,022

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилок залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень контрольованості світу + факт переїзду * рівень контрольованості світу

Таблиця Д.3.60.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: вертикальний колективізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	221,265 ^а	3	73,755	2,356	,073
Свободный член	139911,780	1	139911,780	4469,814	,000
фактпереїзду	1,004	1	1,004	,032	,858
рівень контрольованості світу	209,002	1	209,002	6,677	,010
фактпереїзду * рівень контрольованості світу	11,678	1	11,678	,373	,542
ошибка	6135,090	196	31,301		
Всього	148241,000	200			
Скорректированный итог	6356,355	199			

а. R-квадрат = ,035 (Скорректированный R-квадрат = ,020)

Таблиця Д.3.61.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень контрольованості світу	1	101
	2	99

Таблиця Д.3.62.

Описові статистики

Залежна змінна: вертикальний індивідуалізм

Фактпереїзду	Рівень контрольованості світу	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	25,09	6,025	57
	2	26,81	6,482	43
	Всього	25,83	6,252	100
2	1	24,68	5,061	44
	2	27,36	5,283	56
	Всього	26,18	5,330	100
Всього	1	24,91	5,602	101
	2	27,12	5,809	99
	Всього	26,01	5,798	200

Таблиця Д.3.63.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: вертикальний колективізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,148	3	196	,331

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилок залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень контрольованості світу + факт переїзду * рівень контрольованості світу

Таблиця Д.3.64.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: вертикальний індивідуалізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	255,519 ^а	3	85,173	2,595	,054
Свободный член	132748,987	1	132748,987	4044,284	,000
фактпереїзду	,232	1	,232	,007	,933
рівень контрольованості світу	238,053	1	238,053	7,252	,008
фактпереїзду * рівень контрольованості світу	11,068	1	11,068	,337	,562
ошибка	6433,476	196	32,824		
Всього	141941,000	200			
Скорректированный итог	6688,995	199			

а. R-квадрат = ,038 (Скорректированный R-квадрат = ,023)

Таблиця Д.3.65.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень контрольованості світу	1	101
	2	99

Таблиця Д.3.66.

Описові статистики

Залежна змінна: ресурс дозвілля

Фактпереїзду	Рівень контрольованості світу	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	37,84	7,636	57
	2	40,21	4,902	43
	Всього	38,86	6,676	100
2	1	38,80	7,164	44
	2	36,89	8,143	56
	Всього	37,73	7,748	100
Всього	1	38,26	7,413	101
	2	38,33	7,088	99
	Всього	38,30	7,236	200

Таблиця Д.3.67.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: ресурс дозвілля

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
2,239	3	196	,085

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень контрольованості світу + факт переїзду * рівень контрольованості світу

Таблиця Д.3.68.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: ресурс дозвілля

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	290,384 ^а	3	96,795	1,873	,135
Свободный член	290424,105	1	290424,105	5619,700	,000
фактпереїзду	68,616	1	68,616	1,328	,251
рівень контрольованості світу	2,652	1	2,652	,051	,821
фактпереїзду * рівень контрольованості світу	224,014	1	224,014	4,335	,039
ошибка	10129,211	196	51,680		
Всього	303721,000	200			
Скорректированный итог	10419,595	199			

а. R-квадрат = ,028 (Скорректированный R-квадрат = ,013)

Таблиця Д.3.69.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень випадковості	1	111
	2	89

Таблиця Д.3.70.

Описові статистики

Залежна змінна: вертикальний індивідуалізм

Фактпереїзду	Рівеньвипадковості	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	24,59	6,224	58
	2	27,55	5,944	42
	Всього	25,83	6,252	100
2	1	25,83	5,094	53
	2	26,57	5,613	47
	Всього	26,18	5,330	100
Всього	1	25,18	5,721	111
	2	27,03	5,759	89
	Всього	26,01	5,798	200

Таблиця Д.3.71.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: вертикальний індивідуалізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,056	3	196	,369

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень випадковості + факт переїзду * рівень випадковості

Таблиця Д.3.72.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: вертикальний індивідуалізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	233,560 ^а	3	77,853	2,364	,072
Свободный член	134592,492	1	134592,492	4086,499	,000
фактпереїзду	,903	1	,903	,027	,869
рівеньвипадковості	169,125	1	169,125	5,135	,025
фактпереїзду * рівеньвипадковості	60,541	1	60,541	1,838	,177
ошибка	6455,435	196	32,936		
Всього	141941,000	200			
Скорректированный итог	6688,995	199			

a. R-квадрат = ,035 (Скорректированный R-квадрат = ,020)

Таблиця Д.3.73.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень випадковості	1	111
	2	89

Таблиця Д.3.74.

Описові статистики

Залежна змінна: ресурс продуктивних вмінь

Фактпереїзду	Рівеньвипадковості	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	56,67	10,849	58
	2	58,17	8,990	42
	Всего	57,30	10,089	100
2	1	58,57	9,198	53
	2	53,19	11,899	47
	Всего	56,04	10,839	100
Всего	1	57,58	10,094	111
	2	55,54	10,859	89
	Всего	56,67	10,464	200

Таблиця Д.3.75.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^a

Залежна змінна: ресурс продуктивних вмінь

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,389	3	196	,247

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

a. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень випадковості + факт переїзду * рівень випадковості

Таблиця Д.3.76.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: ресурс продуктивних вмінь

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	853,315 ^a	3	284,438	2,663	,049
Свободный член	632375,821	1	632375,821	5920,527	,000
фактпереїзду	116,952	1	116,952	1,095	,297
рівеньвипадковості	185,438	1	185,438	1,736	,189
фактпереїзду * рівеньвипадковості	581,073	1	581,073	5,440	,021
ошибка	20934,905	196	106,811		
Всего	664086,000	200			
Скорректированный итог	21788,220	199			

a. R-квадрат = ,039 (Скорректированный R-квадрат = ,024)

Таблиця Д.3.77.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень випадковості	1	111
	2	89

Таблиця Д.3.78.

Описові статистики

Залежна змінна: ресурс дозвілля

Фактпереїзду	Рівеньвипадковості	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	38,53	6,102	58
	2	39,31	7,449	42
	Всього	38,86	6,676	100
2	1	40,36	6,388	53
	2	34,77	8,133	47
	Всього	37,73	7,748	100
Всього	1	39,41	6,279	111
	2	36,91	8,101	89
	Всього	38,30	7,236	200

Таблиця Д.3.79.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: ресурс дозвілля

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,258	3	196	,290

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень випадковості + факт переїзду * рівень випадковості

Таблиця Д.3.80.

Критерії межгрупових ефектів

Залежна змінна: ресурс дозвілля

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	857,574 ^а	3	285,858	5,859	,001
Свободный член	288185,554	1	288185,554	5907,158	,000
фактпереїзду	91,089	1	91,089	1,867	,173
рівеньвипадковості	285,832	1	285,832	5,859	,016
фактпереїзду * рівеньвипадковості	499,363	1	499,363	10,236	,002
ошибка	9562,021	196	48,786		
Всього	303721,000	200			
Скорректированный итог	10419,595	199			

а. R-квадрат = ,082 (Скорректированный R-квадрат = ,068)

Таблиця Д.3.81.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень випадковості	1	111
	2	89

Таблиця Д.3.82.

Описові статистики

Залежна змінна: соціально-професійний ресурс

Фактпереїзду	Рівеньвипадковості	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	34,57	7,965	58
	2	35,62	7,545	42
	Всього	35,01	7,770	100
2	1	37,49	5,783	53
	2	33,83	7,127	47
	Всього	35,77	6,674	100
Всього	1	35,96	7,130	111
	2	34,67	7,340	89
	Всього	35,39	7,235	200

Таблиця Д.3.83.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: соціально-професійний ресурс

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
2,896	3	196	,036

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень випадковості + факт переїзду * рівень випадковості

Таблиця Д.3.84.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: соціально-професійний ресурс

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	389,568 ^а	3	129,856	2,539	,058
Свободный член	246622,493	1	246622,493	4821,260	,000
фактпереїзду	15,791	1	15,791	,309	,579
рівеньвипадковості	83,942	1	83,942	1,641	,202
фактпереїзду * рівеньвипадковості	273,318	1	273,318	5,343	,022
ошибка	10026,012	196	51,153		
Всього	260906,000	200			
Скорректированный итог	10415,580	199			

а. R-квадрат = ,037 (Скорректированный R-квадрат = ,023)

Таблиця Д.3.85.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень удачі	1	122
	2	78

Таблиця Д.3.86.

Описові статистики

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

Фактпереїзду	Рівень удачі	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	26,72	4,941	60
	2	30,23	5,132	40
	Всього	28,12	5,282	100
2	1	28,98	4,622	62
	2	29,16	4,711	38
	Всього	29,05	4,633	100
Всього	1	27,87	4,896	122
	2	29,71	4,928	78
	Всього	28,59	4,978	200

Таблиця Д.3.87.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
,943	3	196	,421

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилок залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень удачі + факт переїзду * рівень удачі

Таблиця Д.3.88.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимость
Скорректированная модель	339,360 ^а	3	113,120	4,829	,003
Свободный член	157460,017	1	157460,017	6722,033	,000
фактпереїзду	17,123	1	17,123	,731	,394
рівень удачі	161,212	1	161,212	6,882	,009
фактпереїзду * рівень удачі	132,177	1	132,177	5,643	,018
ошибка	4591,195	196	23,424		
Всього	168351,000	200			
Скорректированный итог	4930,555	199			

a. R-квадрат = ,069 (Скорректированный R-квадрат = ,055)

Таблиця Д.3.89.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень удачі	1	122
	2	78

Таблиця Д.3.90.

Описові статистики

Залежна змінна: соціально-професійний ресурс

Фактпереїзду	Рівеньудачі	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	34,13	6,942	60
	2	36,33	8,798	40
	Всього	35,01	7,770	100
2	1	34,90	7,124	62
	2	37,18	5,675	38
	Всього	35,77	6,674	100
Всього	1	34,52	7,016	122
	2	36,74	7,407	78
	Всього	35,39	7,235	200

Таблиця Д.3.91.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^a

Залежна змінна: соціально-професійний ресурс

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
3,534	3	196	,016

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

a. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень удачі + факт переїзду * рівень удачі

Таблиця Д.3.92.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: соціально-професійний ресурс

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	266,742 ^a	3	88,914	1,717	,165
Свободный член	241575,757	1	241575,757	4665,445	,000
фактпереїзду	31,553	1	31,553	,609	,436
рівеньудачі	237,834	1	237,834	4,593	,033
фактпереїзду * рівеньудачі	,095	1	,095	,002	,966
ошибка	10148,838	196	51,780		
Всього	260906,000	200			
Скорректированный итог	10415,580	199			

a. R-квадрат = ,026 (Скорректированный R-квадрат = ,011)

Таблиця Д.3.93.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень справедливості світу	1	113
	2	87

Таблиця Д.3.94.

Описові статистики

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

Фактпереїзду	Рівеньсправедливостісвіту	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	27,72	5,422	58
	2	28,67	5,097	42
	Всього	28,12	5,282	100
2	1	28,20	4,648	55
	2	30,09	4,446	45
	Всього	29,05	4,633	100
Всього	1	27,96	5,043	113
	2	29,40	4,797	87
	Всього	28,59	4,978	200

Таблиця Д.3.95.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
1,124	3	196	,340

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилок залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень справедливості світу + факт переїзду * рівень справедливості світу

Таблиця Д.3.96.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: горизонтальний індивідуалізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	153,191 ^а	3	51,064	2,095	,102
Свободный член	161456,525	1	161456,525	6624,046	,000
фактпереїзду	44,230	1	44,230	1,815	,180
рівеньсправедливостісвіту	98,422	1	98,422	4,038	,046
фактпереїзду * рівеньсправедливостісвіту	10,995	1	10,995	,451	,503
ошибка	4777,364	196	24,374		
Всього	168351,000	200			
Скорректированный итог	4930,555	199			

а. R-квадрат = ,031 (Скорректированный R-квадрат = ,016)

Таблиця Д.3.97.

Мігрупові фактори

		N
Фактпереїзду	1	100
	2	100
Рівень справедливості світу	1	113
	2	87

Таблиця Д.3.98.

Описові статистики

Залежна змінна: вертикальний колективізм

Фактпереїзду	Рівеньсправедливостісвіту	Среднее	Стандартная отклонения	N
1	1	25,74	5,533	58
	2	27,71	7,137	42
	Всього	26,57	6,299	100
2	1	25,96	5,347	55
	2	27,60	4,309	45
	Всього	26,70	4,951	100
Всього	1	25,85	5,420	113
	2	27,66	5,813	87
	Всього	26,63	5,652	200

Таблиця Д.3.99.

Критерій рівності дисперсій помилок Лівіня^а

Залежна змінна: вертикальний колективізм

F	ст.св.1	ст.св.2	Значимість
4,140	3	196	,007

Перевіряє нульову гіпотезу, що дисперсія помилки залежної змінної однакова по групам.

а. Структура: Вільний член + факт переїзду + рівень справедливості світу + факт переїзду * рівень справедливості світу

Таблиця Д.3.100.

Критерії міжгрупових ефектів

Залежна змінна: вертикальний колективізм

Источник	Сумма квадратов типа III	ст.св.	Средний квадрат	F	Значимість
Скорректированная модель	161,936 ^а	3	53,979	1,708	,167
Свободный член	140606,946	1	140606,946	4448,998	,000
фактпереїзду	,143	1	,143	,005	,946
рівеньсправедливостісвіту	159,927	1	159,927	5,060	,026
фактпереїзду * рівеньсправедливостісвіту	1,390	1	1,390	,044	,834
ошибка	6194,419	196	31,604		
Всього	148241,000	200			
Скорректированный итог	6356,355	199			

а. R-квадрат = ,025 (Скорректированный R-квадрат = ,011)